
WIDENER LIBRARY
HX 5J9V Z

Josefa Stephan[...]
1866.
Neosohli[...]

MLUVNICA

JAZYKA SLOVENSKÉHO.

SLOŽIL

MARTIN HATTALA.

PEŠŤ, 1864.

NÁKLAD VILÉMA LAUFFERA.

Tisk a papier c. k. dvorskej tlačiarné Synov Bohumila Haase v Prahe.

Úvod.

§. 1. Súc obdarení duchom, môžeme si nelen o známych než i o neznámych nám vecach všeličo a rozmanite **myslet**.

Tak na pr. o dome svojom otcovskom môžeme si myslet, že je nový lebo starý, pevný lebo slabý atd. Niet-li nás doma, nevieme, čo sa tam robí. Môžeme si však i o tom všeličo myslet, na pr. o otcovi, že sedí, že pracuje atd.

To, čeho sme sa o známych abo neznámych nám vecach domysleli čili výkon ducha mysliaceho je **myšlienka**.

Domyslíme-li sa na pr. o dome nektorom, že je nový, máme o ňom tuto myšlienku na ume: dom je nový.

§. 2. V každej myšlienke, choť sa ona i naskrze nerozdielnym celkom byť zdá, dajú sa preca dosti jasne tri podstatné čiastky rozoznať a síce:

1) **podmet** čili ten pochop, o ktorom myslíme;

2) **prísudok** čili to, čo si o podmete myslíme;

3) **vzťah** čili to, jako spojujeme v mysli prísudok s podmetom. Vzťah sa preto i **sponou** dobre nazýva.

Tak na pr. v myšlienke „dom je nový" pochop domu je podmet preto, že si o tom myslíme, že je nový; v pochope novosti zase záleží prísudok preto, že si to myslíme o dome čo podmete; vo spojení prísudku „nový" s podmetom „dom" konečne v jedon myšlienkový celok váží spona.

V podmete a prísudku záleží **látka** a vo vzťahu čili spone **podoba** myšlienky.

§. 3. Myšlienky vyjavujeme obyčajne **mluvením**, riedšej **posuňkovaním**, **písaním** a **tlačením**.

Mluviť znamená vyslovovať myšlienky (Srov. §. 12).

Hluchonemí, nemohúc mluviť, posuňkujú čili rozličným pohybovaním tela dávajú myšlienky svoje na javo. Vedia-li však písať, oznamujú myšlienky svoje i písemne. Krome toho môžu ich dať i vytlačiť.

Iní ľudia, ktorí znajú mluviť, objavujú myšlienky svoje písmom alebo tlačou obyčajne len vtedy, keď ich povedeť buď nemôžu buď nechcú.

Hlavnia čiastka mluvidla čili stroja toho, ktorým mluvíme, je jazyk. Bez neho mluviť nemožno. Preto sa mluva lebo reč nevlastne i jazykom menuje.

§. 4. Myšlienka vyjavená je veta. Dľa spôsobu, ktorým myšlienky oznámiť možno, sú vety dvojaké: slyšiteľné a viditeľné. Slyšiteľnými vetami vyjavujeme myšlienky, keď mluvíme; viditeľnými naopak, keď myšlienky písmom abo tiskom oznamujeme.

Veta, súc dľa toho znamením abo obrazom myšlienky, musí též najmenej tri znaky v sebe obsahovať a síce:

1) znak podmetu čili toho pochopu, o ktorom mluvíme alebo ináč něčo oznamujeme;

2) znak prísudku čili toho, čo o podmete oznamujeme,

3) znak vzťahu čili toho, jako je prísudok s podmetom spojený.

Tak na pr. vo vete: „žiak je pilný“ slovo *žiak* označuje podmet, *pilný* prísudok a *je* vzťah čili sponu.

§. 5. V podmete a prísudku záleží látka a vo spone podoba vety.

Ta je vôbec trojaká: oznamovacia lebo ukazovacia, rozkazovacia a vymienočná lebo spojovacia. Jedon a tenže prísudok totižto môžeme s jedným a týmže podmetom v jedon myšlienkový celok trojím spôsobom spojiť a síc: oznamovacím, rozkazovacím a vymienočným, na pr. žiak píše; žiaku, píš! a žiak by písal. Prvý z tých spôsobov označuje skutočnosť, druhý nutnosť a tretí možnosť toho, čo si o podmete myslíme a iným na javo dávame.

Rekneme-li totižto o žiakovi nejakom takto: žiak píše, spojili sme prísudok *písať* s podmetom *žiak* oznamovacím abo ukazovacím spôsobom.

Každý, kto nás tak riekať slyší a slovensky rozumie, tak nám vyrozumie, jako keď by sme takto boli povedeli: žiak *skutočne* lebo *doňajsta* píše. Oznamovacím spôsobom mluvenia dávame teda na javo, že o tom, čo o podmete riekame, ani sami nepochybujeme ani poslucháčovi pochybovať nedovoľujeme, očakávajúc od neho, aby náš výrok o podmete za *skutočnú* a neomylnú pravdu mal. Rekneme-li zase totéž rozkazovacím spôsobom čili takto: žiaku, píš! dáme poslucháčovi vedeť, že sa nám to, aby žiak písal, *nutným* abo *nevyhnutne potrebným* byť zdá, síce bysmè mu toho nerozkazovali. Rekneme-li konečne totéž ale vymienočným spôsobom čili takto: žiak by písal, každý slovensky znajúci poslucháč tak nám vyrozumie, že sa nám to, aby žiak písal, len pod istými vymienkami *možným* byť zdá. Posledný tento spôsob mluvenia dobre sa nazýva i **spojovacím** preto, že vety ním vyslovené obyčajne nikdy neprichádzajú o sebe než vždy s inými, vymienku obsahujúcimi sa spojujú, jako na pr. keď riekame: žiak by písal, keby mal čím, keby mal kde, kedy atd.

Spona tedy označuje to, ktorým zo troch spôsobov myslenia a mluvenia je prísudok s podmetom spojený: oznamovacím-li totižto či rozkazovacím či vymienočným.

§. 6. Podmet, prísudok a spona sú **podstatné** lebo **hlavnie** čiastky myšlienky i vety preto, že bez nich ani myšlienky ani vety niet asi tak, jako na pr. človek bez hlavy žiť nemôže.

Ale v každej vete nemusí byť toľko osobitých slov, koľko je čiastok v myšlienke. Krome myšlienok totižto dajúcich sa vysloviť tromi slovy, jest i takých dosti, ktoré záležia vo viacej abo i v menej slovách než vo troch. Menovite i viet záležiacich len v jednom slove jest u nás o mnoho viacej než na pr. u Nemcov, jako: mluvíme, mluvme a podobné.

Predkóvia naši riekali: mluví-my m. mluví-me, t. j. s *my* m. *me* na konci. Vo vete: mluví-me m. mluví-my je tedy sylaba *me* roveň slovu *my*, ktoré čo nominativ množný zájmena *ja* i o sebe označuje podmet, nasledovne i koncovka *me* v slove mluví-me je znak podmetu. V počiatku jeho čili *mluv* záleží prísudok a spona väzí vo spojení koncovky *me* s *mluv* hláskou *í* v jedno slovo: mluv-í-me.

Keď predkovia naši riekali: *my* mluví-*my* m. mluví-my, označovali podmet vlastne dvarazy: raz osobitým slovom *my* a podruhé týmže čo koncovkou slova mluví-my. Totéž činíme i my, riekajúc dvoma slovy: my mluví-me m. jednoho: mluví-me.

Veta „my mluvíme" záleží dľa tohó vo dvoch osobitých slovách; vo troch, keď miesto nej rekneme: my sme mluvili; vo štyroch, znie-li taže veta takto: my sme boli mluvili atd.

§. 7. Slova dľa toho, jako sa k myšlienke majú, sú dvojnásobné: buď v e t y buď len č i a s t k y v i e t.

Jedny z nich totiž i samy o sebe vyslovujú myšlienky čili sú vety samy o sebe, jako: čítam, chodím, čítame, chodíme.

V tých a podobných slovách *m* a *me* sú znaky podmetov, ktoré čo osobité slova znejú: *ja* a *my; čít* a *chod* označujú prísudok, v *á* a *í* konečne väzí spona.

Iné slova naopak neoznačujú samy o sebe celých myšlienok než len čiastky ich čili pochopy abo pojmy, predstavy a city rozličné. Preto nebývajú nikdy samy o sebe vetami než len tak, jest-li ich s inými slovy náležite spojíme.

Rekneme-li nekomu na pr. *vlk,* nevyslovili sme ešte myšlienky preto, že sme mu samotným slovom tým nedali ešte vedeť, čo si o vlku myslíme. Podobne keď nekomu rekneme *zver,* nevyjavili sme myšlienky preto, že sme mu ešte neoznámili, koho abo čo myslíme byť zverom. Jaknáhle však slovo *zver* čo prísudok spojíme so slovom *vlk* čo podmetom a rekneme: vlk je zver, vyslovili sme myšlienku a síce tromi osobitými slovy, z ktorých prvé znamená podmet, druhé sponu a tretie prísudok.

§. 8. Slova i dľa toho, jako sa k vyslovovaniu myšlienok vospolok spájajú abo jako sa vo vetách objavujú, sú dvojnásobné: m e n i t e ľ n é a n e m e n i t e ľ n é.

Jedny z nich totižto, majúce byť čiastkami viet, rozličné tvary berú na sebä, t. j. k úmyslu mluviaceho primerane sa pretvarujú lebo menia, jako na pr. keď riekame: pán rozkazoval, pán-i rozkazoval-i; pan-i rozkazoval-a, pan-ie rozkaval-y.

Iné slova naopak nemenia sa k vôli vete nikdy, t. j. objavujú sa vo vetách vždy jednako, jako na pr. *včera, i* a *dnes,* vložíme-li ich do práve predošlých viet, reknúc: pán včera i dnes rozkazoval, pán-i včera i dnes rozkazoval-i; pan-i včera i dnes rozkazoval-a, pan-ie včera i dnes rozkazoval-y.

Meniteľný druh slov menujeme o h e b n ý m i č i a s t k a m i r e č i, počitujúc k nim: podstatné a prídavné meno, zájmeno, číslovku a sloveso. Ostatnie štyri čiastky reči a síce: predložka, príslovka, spojka a citoslovo naopak sú n e o h e b n é (Srovn. §. 278).

§. 9. Zo všetkých tých deväť čiastok reči len jedna, s l o-

veso totižto býva i samo o sebe vetou a síce všade, kdekoľvek len v jednom slove záleží a určitého je tvaru čili také, že krom osoby čili podmetu i čas a spôsob označúje (§. 202), jako na pr. keď riekame: sedím, sedíme, seďme; sadnem, sadneme, sadnime atd.

Ostatnie čiastky reči naopak nebývajú pravideľne nikdy samy o sebe vetou než len tak, jestli z nich jednu lebo i viacej náležite spojíme so slovesom nejakým, jako na pr. keď reknene: žiak je pilný, žiak pekne píše atd.

Sloveso je tedy najvážnejšia čiastka reči: predne preto, že ono i samo o sebe znamenáva myšlienky čili že býva i samo o sebe vetou; podruhé preto, že bez neho niet vlastne žiadnej vety; napokon preto, že skoro všecky podstatné i prídavné mena z koreňov slovesných vyrástly (§. 105).

§. 10. Slova sú dvojnásobné napokon i dľa toho, jako ich vyriekame: jednoslabičné a viacejslabičné.

Jedny z nich totižto dajú sa jedným pohnutím úst čili jedným dúškom vysloviť, jako: kos, nos, pán a podobné. U iných naopak viacraz hýbeme ústami, keď ich vyriekame, na pr. dvarazy u bu-ben, trirazy u bu-be-ník atd.

Slabika abo sylaba je tedy článok slova, ktorý sa jedným dúškom vyrieka.

§. 11. Každá sylaba záleží buď v jednom buď vo viacej hlasoch, na pr. prvá sylaba slova o-sa jest o jednom hlase, druhá naopak je složená zo dvoch.

Jednotlivé hlasy mluvy ľudskej, keď ich vyrkneme, nazývajú sa hláskami, literami lebo písmenami naopak, keď ich napíšeme abo vytlačíme.

Hlásky sú tedy slyšiteľné znaky hlasov ľudských a písmena viditeľné znaky hlások.

Všetky písmena, ktorých sa k písaniu lebo k tlačeniu jakýmkoľvek jazykom potrebuje, zovú sa spolu abecedou, slovansky azbukou.

§. 12. Zvierata sa ozývajú též rozličnými hlasy, na pr. pes vrčí podobne hláske *r*, vôl bučí podobne sylabe *bu* atd.

Ale zvieratá nemôžu hlasov svojich spojovať v sylaby ani sylab v slova jako ľudia, t. j. nemôžu hlasov svojich článkovať. Hlasy lebo lepšej zvuky ich sú tedy nečlánkované, ľudské naopak článkované.

Mluviť dľa toho znamená myšlienky článkovanými hlasy oznamovať (§. 3) a slyšiteľná veta je myšlienka oznámená článkovanými hlasy (§. 4).

Zvierata nerozumné preto, že zvukov svojich nečlánkujú, dobre nazývame i nemou tvárou.

§. 13. Nekoľko zvukom zvieracím podobných slov je v každom jazyku a nazývajú sa citoslovami preto, že nimi podobne nemej tvári najčastej rozličné city mimovoľne dávame na javo, jako na pr. bolesť abo žalosť, keď vzdýchame: *ach* abo *ó;* podivenie, keď zvolávame: *aj*, *ej*, *hľa ;* radosť, keď vykrikujeme: *hej*, *hoj* atd. Krome tých máme ešte i takých citoslov dakoľko, ktorými zvuky v prírode slyšiteľné napodobujeme, jako smiech, keď riekame: *hahaha;* buchot padnutím nečeho vzniklý, keď vykrikujeme *bác*, rachot vystrelením spôsobený, keď zvolávame *paf* atd.

Citoslova zovú sa ináč i medzislovcami preto, že ich často buď o sebe buď i s inými slovami vkladáme do viet, jako na pr. keď riekame: daj mi, ó človeče, pokoj! miesto tejto vety: ó človeče, daj mi pokoj! (§. 295).

Citoslova nazývajú sa slovami len natoľko dobre, nakoľko sú též článkované jako ostatních osem čiastok reči. Významom svojím naopak nezasluhujú slovami byť menované preto, že sa netýkajú myslenia než cítenia.

Kto ku pr. vzdychne *ach*, ten len to dá na javo, že cíti nečo takého, čo mimovoľného vzdychnutia príčinou býva. Vzdýcha-li preto, že ho hlava bolí, a chce-li sa uvedomiť o svojej bolesti, musí si o nej pomysleť. Chce-li potom ešte myšlienku svoju i iným oznámiť, musí riecť slovami k vyjavovaniu myšlienok ustanovenými asi takto: hlava mä bolí.

Citoslova sú tedy posledná a najchatrnejšia čiastka reči.

§. 14. Ostatních osem čiastok reči delíme ešte dľa významu ich (§. 7) na materialné a formalné:

Prvými označujeme predstavy lebo pojmy materialné čili ty, ktorých obsahom sú osoby a veci, potom vlastnosti a pôsobenie na týchto pozorované; druhými naopak znamenáme predstavy formalné čili ty pomery a vzťahy, vo ktorých o osobách a vecach, o vlastnosťach a pôsobení ich myslíme.

Materialné slova sú tedy: podstatné i prídavné meno a sloveso; ostatních sedem čiastok reči naopak považujeme za formalné slova.

§. 15. Rozbereme-li nekoľko slov podobného významu, zbadáme v nich istú čiastku všetkým asi tak spoločnú, jakou je na pr. koreň proti ratolesťam u rastlín. Ta sa preto též **koreňom** menuje a obsahuje v sebe základný význam všetkých od nej pošlých slov. Všetky ostatnie hlásky lebo sylaby, ktoré v slovách podobného významu krome koreňa prichádzajú, náležia buď pňu buď sú **prípony a spony** k rozlišovaniu základného významu určené.

Tak na pr. vo slovách: vid-e-ť, vid-o-mý a vid-i-teľ-ný sylaba *vid* je koreň; *ť*, *mý*, *teľ* a *ný* sú prípony; *o* vo vid-o-mý je spona a *vid* koreň i peň spolu; vo vid-e-ť a vid-i-teľ-ný naopak sú *vide* a *vidi* pne, vzniklé z koreňa *vid* príponami *e* a *i*. Vidi-teľ proti vidi-teľ-ný konečne je též peň, vzniklý z pňa *vidi* príponou *teľ*.

Koreň dľa toho je základná čiastka slov podobného významu a spoločného pôvodu. Pňom zase menujeme vôbec tu čiastku slov, s ktorou sú prípony buď bezposredne buď pomocou spony slúčené. Prípony konečne sú všetky ty prirážky, ktoré buď o sebe buď so sponou korene na pne a pne na slova premieňajú.

§. 16. Prípony sú vôbec dvojaké: **odvodzovacie** a **ohýbacie**.

(Ohýbacími príponami menujeme mimo sponu všetky ty prirážky, ktorými sa slova čo čiastky viet končia. Odvodzovacími príponami naopak vznikajú z koreňov abo pňov ty tvary slov, ku ktorým sa ohýbacie prípony buď samé buď so sponou prirážajú. Ohýbacie prípony dľa toho prichádzujú vo slovách vždy za odvodzovacími a síce buď bezposredne buď posredne čili po spone.

Tak na pr. vo vete: „pán-i rozkazuj-ú“ sú dve prípony ohýbacie:

i a *ú*. Prvá z nich je bezposredne prirazená k odvodzovacej prípone *n*, ktorou z koreňa *pa* vzniklo slovo pá-n. V *ú* naopak väzí i spona (§. 205)

Teraz prípony samy o sebe nič neznamenajú, niesuc žiadna z nich i čo osobité slovo v užitku. Za starodávna naopak každá z nich i čo osobité slovo bola v obyčaji. Dôkazom čeho je medzi iným to, že mnohé z prípon napriek značným tým zmenám, ktoré behom času podstúpily (§. 17 a 18), objavujú sa dosti jasne nepochybnými príbuznými slov, ktoré v našom abo aspon v iných jemu podobných jazykoch skutočne prichádzajú.

Menenie koreňov a pňov príponami odvodzovacími a ohýbacími v slova neliší sa tedy pôvodne od skladania slov a s tým spolu nazýva sa vôbec tvorením slov. Osobite však abo v užšom smysle tak sa menuje len skladanie slov čili spojovanie dvú lebo viacej takých živlov, z ktorých každý i mimo složenia čili čo osobité slovo je v užitku; a odvodzovanie slov čili spojovanie odvodzovacích prípon s koreňami a pňami. Spojovanie prípon ohýbacích s pňami naopak nazýva sa ohýbaním slov (§. 104).

§. 17. Vo slovančine a v iných jej príbuzných jazykoch indoeuropských behom času mnoho prípon nelen ohýbacích než i odvodzovacích zcela zaniklo. Preto je v nich teraz už mnoho i takých slov, ktoré sa od koreňov abo pňov ničím nerozoznávajú lebo ktoré sú i korene abo pne spolu, jako na pr. *nes* a *pani*.

Nes je vlastne koreň slovesa *niesť*. Keď ho teraz čo rozkazovacieho spôsobu miesto staršieho nes-i (§. 207) potrebujeme, je nelen práve slovom než i vetou spolu, označujúc myšlienku, choť i nedokonále preto, že v ňom krome známky rozkazovacieho spôsobu čili znaku spony i prípona osobná čili znak podmetu (§. 4—7) behom času zanikly. Čeština koreňa *nes* i čo prechodníku minulého času potrebuje m. stbulh. nes-ъ, kde ъ je též prípona zaniklá v onom (§. 30 a 212).

Pa-ni je vlastne peň, vzniklý príponou *ni* z koreňa *pa*, znamenajúceho chrániť, chovať, krmiť. Z tohože koreňa a touže príponou odvodzovacou pošlo i latinské slovo pa-ni-s. Hláska *s* v tom je prípona nominativu čili ohýbacia, ktorá u nás zanikla a preto peň pa-ni jest i slovom spolu.

Za starších časov naopak slovančina a podobné jej jazyky veľmi málo čistých koreňov a pňov potrebovaly čo slov čili

čo čiastok viet. Takými boly v nich menovite len vokativy (§. 108) a prvotné predložky, príslovky a spojky.

Väčšina slov indoeuropských naopak bola kedysi opatrená aspon príponami ohýbacími čili tými živly, ktoré sa ku koreňom abo pňom ich čo vetám abo čo čiastkam viet dostaly.

Slovom dľa toho u nás a iných Indoeuropcov je pravideľne každý tvar koreňa abo pňa, ktorý kedysi bol abo je podnes opatrený aspon ohýbacou príponou preto, aby môhol byť vetou lebo čiastkou vety. Prvého druhu sú všetky ty slova, ktoré i samy o sebe označujú myšlienky (§. 7—10), druhého všetky ostatnie, vyjmúc vokativy a prvotné predložky, príslovky a spojky.)

§. 18. Krome zaniknutia prípon nekdajšia povaha slov slovanských a podobných i rozličnými zmenami hlások zatemnela. Najviacej ich pozorovať tam, kde sa hlásky prípon s koreňami abo pňami stýkajú, jako na pr. vo slovách: plies-ť, vlas-ť; vlc-i, vlč-í a podobných.

Prvé dva z tých príkladov vznikly z koreňov *plet* a *vlad* príponou *ť*, pred ktorou koreňové *t* a *d* prešly v *s*. Vo dvoch ostatních zase pňová čili odvodzovacia prípona *k* zmenená je pred ohýbacou *i* v *c* a v *č* pred odvodzovacou *i*, v ktorej ostatne i ohýbacia väzí.

Riedšej sa objavujú zmeny iných koreňových hlások, jako na pr. vo vod-ím a vádz-am proti ved-iem, vo veš-iam proti vis-ím a inde.

§. 19. Mluvnica slovenská učí správne mluviť a písať slovensky.

Tak mluviť a písať môže len ten, kto pravú povahu mluvy slovenskej náležite zná, a tej nepozná, neobjasní-li sa mu pravá povaha viet i slov slovenských čili toho, v čom skutočná mluva slovenská a každá jej podobná záleží.*)

---

*) Je dozajsta i takých jazykov mnoho, ktoré záležia len v samých vetách a ty zase len v samých koreňoch abo vlastne v tých prvkoch, ktoré sa našim koreňom rovnajú, vyjmúc te, že sa nemenia abo nerozrastajú príponami odvodzovacími v pne a tyto zas ohýbacími v slova. Taký jazyk je na pr. činský a iné jednoslabičnými nazývané. V tých tedy slov našim podobných naskrze niet a práve preto i korene ich len nevlastne sa tak môžu menovať.

K dosaženiu cieľa toho musí mluvnica slovenská slova i o sebe čili mimo vetu i čo čiastky viet brať do úvahy a preto dva hlavnie diely v sebe obsahovať a síce: 1) *slovozpyt* čili nauku o slove a 2) *skladbu* čili nauku o vete.

Prvý diel čili slovozpyt delí sa zase na dve hlavnie časti a síce na nauku: a) *o hláskach* a b) *o tvaroch* slov. Prvá z tých rozjíma o jednotlivých hláskach, druhá naopak o celých tvaroch slov.

PRVÝ DIEL.

SLOVOZPYT.

Prvá časť.

Nauka o hláskach.

Písmo a pravopis.

§. 20. Že Slovania i za pohanstva svojeho znali jakosi písať abo aspoň dosti spôsobne nahradzovať písmo, o tom máme viacej spoľahlivých, choť i nedosti jasných svedectví. Obracajúc sa na vieru kresťanskú, počali bez ladu a skladu písať latinskou a gréckou abecedou, pokuď im sv. Cyril neustrojil okolo r. 860 osobitej. Väčšmi nedá sa čas blahoslaveného skutku toho určiť. Ani toho neznáme posiaľ s istotou, ktorá zo dvoch azbuk slovanských pochádza vlastne od sv. Cyrila: ta–li totižto, ktorá sa po ňom od nepamäti cyrilskou nazýva a od gréckej IX stoletia len tými písmeny sa líši, ktoré majú označovať hlásky osobite slovanské; či glagolská, ktorá sa väčšinou svojich písmen od všetkých posiaľ známych abeced podstatne rozoznáva. Tej potrebujú za našich čias už len ti Chrvati, ktorí zväčša u mora jaderského a na ostrovách jeho bývajúc služby božie posiaľ odbavujú jazykom slovanským a obradom rímskym. Cyrilica naopak je v obyčaji podnes u značnej väčšiny Slovanov, menovite u Rusov, Srbov a Bulharov gréckeho obradu sjednotených i nesjednotených čili pravoslávnych.

Predkovia naši s Čechami a Moravanmi písali cyrilicou a glagolicou len potuď, pokuď služby božie odbavovali slovansky, čo po smrti sv. Metoda čili po r. 885 netrvalo dlho. S latinskými službami božími ujala sa u nás, v Čechách a na Morave i abeceda latinská, a síce hlavne vo dvojakej podobě: v prvot-

nej. čili starorímskej a v lámanej. Onu nazývame s tlačiari kníh antikvou, tuto frakturou a švabachom. Fraktura vznikla vo sredňom veku spotvorením krásnych ťahov antikvy v uhly a rozmanité okružiny. Asi do konca XV veku bola po celej západnej Europe v obyčaji. Najprvej sa odvrátili od nej k antikve Angličani, Francúzi, Vlasi, Španieli a Portugalci, zo Slovanov Poliaci. Nemci naopak držia sa fraktury zvätša podnes, antikvy najviac ešte len v čiste vedeckých knihách potrebujúc. V Čechách a na Morave, kde sa fraktura čo švabach pôsobením nemectva tak rozmohla, že sa ňou nelen tlačilo než i písalo, antikva len asi pred 30 roky prišla do živejšieho obehu. U nás len staršie pokolenie píše ešte miešaninou vzniklou z antikvy a švabachu a baží po knihách tým tlačených, chybne ho nazývajúc písmom slovenským a gotským!

§. 21. Slovančina liši sa od latinčiny značne i počtom i povahou hlások. Latinská abeceda, záležiaca len v 24 písmenách, nestačí tedy označiť všetkých hlások slovanských. Predkovia naši s Čechy a Moravany nedostatok ten rozlične nahradzovali, najčastejšej nasledujúcimi spôsoby:

1) užívaním jednoho a tohože písmena latinského miesto viacej hlások československých, na pr. *c* m. *c*, *č*, *k*; *i* m. *i*, *í*, *y*, *ý* i *j* atd.

2) skladaním dvú lebo i viacej písmen latinských k označeniu jednej hlásky československej, na pr. *cz* abo *tz* m. *c*, *au*, *ee* atd. m. *á*, *é*;

3) užívaním diakritických znakov, ktoré nad písmenami latinskými stávajúc prvotné znenie ich rozlične meniť majú, na pr. *č*, *ś*, *ṡ*, *á*, *ė*, *ô*, *ů* atd.

Poslední tento spôsob písania vymyslel Ján Hus, spálený pre novoty náboženské v Kostnici r. 1415, držiac sa v tom zásady, dľa ktorej sú ustrojené obe azbuky slovanské tak, že sa v nich pre každú hlásku slovanskú len po jednom osobitom písmene ustanovuje. Len u *ch* spustil sa jej i on i nasledovníci jeho. Ku zvelebeniu a ustáleniu tohože pravopisu, osnovaného hlavne dľa prazkého spôsobu mluvenia, najviacej

prispeli Beneš Optat, Petor Gzel, Václav Filomates a Ján Blahoslav, prví značnejší grammatikári československí XVI stoletia a pôvodcovia českobratorskej biblie, preloženej a vydanej v Kraliciach na Morave r. 1579—1593. Tej obyčajne kralickou menovanej držia sa podnes slovènskí Evangelíci a. v.

§. 22. Pravopis kralický, ináč'i českobratorským menovaný teprva na konci minulého stoletia počali i Česi s Moravany i Slováci značnejšej meniť. Oni odchýlili sa od neho hlavne:

1) zanedbaním rozdielu medzi tvrdým a mäkkým *l*,

2) vyobcovaním písmen *y* a *ý* po každom *c* a po *s* i *z* tam, kde obdoba káže písať *i* a *í*, na pr. moci a mocí m. mocy a mocý; tisíc a zima m. tisýc a zyma;

3) zamenením nemeckého v na počiatku slov domácim *u*, čím sa *w*, primerané nemeckému w docela zbytočným stalo;

4) prijatím *j* m. *g* a *i* m. *j*: její m. gegj, pijí m. pigj; potom *j* m. *y* v predpòne superlativu a v rozkazovacom spôsobe: nejlepší, dej m. neylepšj, dey; kònečne *i* m. *y* v spojke, primeranej lat. etiam, nem. auch atd.

5) prijatím *ou* a na počiatku slov i *ú* m. *au*.

Zmeny ty ujalý sa jedna po druhej vôbec tým poriadkom, ktorým sú práve vytknuté. Najprvej zanikol v písemnej češtine rozdiel medzi *l* a *ľ* (§. 95, 2). Druhú a tretiu zmenu, ktorá sa so štvrtou právom i opravou znamenitou nazvať môže, navrhol Jozef Dobrovský r. 1809; ku štvrtej priznala sa Matica česká r. 1842 a nedlho potom i ku piatej, nedbajúc u tej ani na Slovákov ani na väčšinu Moravanov, ktorí so starými Čechy hlásku *u* stále a dôsledne dlžia len v *ú* (§. 33, 4).

§. 23. Slováci najmä katolickí dľa toho, čo už v predmluve obšírnejšej rečeno, odo dávna viacej od spisovnej češtiny samej než od pravopisu jej bočili, zameňujúc čím dálej tým častej otrelé tvary jej zachovalejšími slovenskými. Výslovne však spustili sa jej teprva r. 1787 pôsobením Antonia Bernoláka. Ten i jazyk i pravopis pre Slovákov tak ustrojil, že v nich ani stopy filologickej kritiky, ktorú stále na jazyku

mal, skutočne nebadať. Vyobcovaním z abecedy menovite písmena *y* dal makave na javo, že ani povahy slovenčiny nepochopil náležite, keď nepoznal abo neuznal rozdielu, ktorý sa v nej medzi prvotným a z *y* vzniklým *i* podnes ešte a všade jasne zračí. Chyby tej ani Lud. Štúr nenapravil. I jazyk od neho za spisovný prijatý obsahuje viacej takých tvarov, ktoré sa ani teoreticky ani prakticky dostatočne nedajú ospravedelniť. Vytkol mu to i dokázal už dosť druhý z predních spoločníkov jeho, Mich. Hodža hlavne v Epigene slovenskom, vydanom v Levoči r. 1847. Dľa zásad tu hlásaných ustrojená je prvá moja mluvnica slovenská, vyšlá v B. Štiavnici r. 1850. Znám sa k nim i teraz, nepochybujúc podnes, že sa dľa nich najbečpečnej i najprospešnej dostaneme do chrámu jednoty.

Rozdelenie hlások.

§. 24. Vo slovenčine slýchať 42 hlásky, ktorým primeraná malá abeceda latinská vypadá takto:

a, ä, á, b, c, č, d, ď, dz, dž, e, é, f, g, h, ch, i, í, j, k, l, ľ, ĺ, m, n, ň, o, ô, p, r, ŕ, s, š, t, ť, u, ú, v, y, ý, z, ž.

Z tých písmen *a*, *ä*, *á*, *e*, *é*, *i*, *í* *o*, *ô*, *u*, *ú*, *y* a *ý* označujú s a m o h l á s k y, všetky ostatnie naopak s p o l u h l á s k y.

Samohlásky bývajú i samy o sebe sylabou, spoluhlásky naopak len s inými hláskami. Samohlásky dálej sú tekutým abo plynným, spoluhlásky naopak pevným abo meravým živlom reči. Tyto sa veľmi pónášajú na kosti a svaly tela ľudského abo zvieracieho vôbec, samohlásky naopak na to, čo tuhé čiastky tela obehuje a oživuje, na krv totižto a iné vlahy i plyny v tele. Samohlásky sa preto i ľahčej a častej menia nežli spoluhlásky.

P o z n á m k a 1. Čeština, jak nížej obšírnejšej vyložíme, nerozoznáva tvrdého *l* od mäkkého *ľ*, krátkeho *l* a *r* od dlhých *ĺ* a *ŕ*, *dz* od *z*, nemá *ä*, miesto *ô* potrebuje *ů*, nad slovenčinu konečne vyniká hláskami *ě* a *ř*.

P o z n á m k a 2. Písmena *q* a *x* prichádzajú len v cudzích slovách, kde sa však též často zameňujú spriažkami *kv* a *ks*: kvietancia, Aleksander atd.

§. 25. Samohlásky sú dľa pôvodu svojeho buď **prvotné** a **podružné**, buď **jednoduché** a **složené**; dľa času k vyreknutiu ich potrebného zase **krátke** a **dlhé**.

Prvotné samohlásky sú len tri: *a*, *i* a *u*, všetky ostatnie zovú sa podružnými preto, že sa z prvotných behom času rozličnými spôsoby vyvinuly.

Samohláska *o* niet ani čisté *a* ani *u* než asi pol toho a pol onoho čili dvojhláska *au*, vyslovená jedným nerozdielnym hlasom. Podobne i samohláska *e* je srednia hláska medzi *a* a *i* abo dvojhláska *ai*, spojená v jeden nerozdielný hlas. Že české *ě* též z *ai* a *y* z *ui* vzniklo, to dosti jasne vysvitá z nasledujúcej nížej nauky o nich. Pomer tento podružných samohlások ku prvotným dá sa takto ponekud vyobraziť:

A

e, ě (=*ai*) o (=*au*)

I y (=*ui*) U

§. 26. Samohláska *ě* zve sa rusky *jať*, starobulharsky *jatь* (§. 29) a znie podnes ešte u Čechov i Moravanov po perných spoluhláskach dvoma hlasy čili čo *ie*, ale krátko lebo potuď, pokuď primerané mu u nás *e*, na pr. v slovách: běžím, věřím, pěna a změna je prvá sylaba krátka, choť i znejú s *ie* m. *ě* čili: biežím vieřím, piena a miena.

Z vyriekania toho samého už dosti jasne vysvitá, že *ě* z *ai* pošlo. Miesto *ě* slyšiteľné *ie* dozajsta niet nič iného než prehláska z *ia* pošlá (§. 42) a *ia* jest obrátené *ai*.

Keď tedy Česi s Moravany *ě* ešte i čo *ie* vyriekajú, to vlastne toľko znamená, že oni *ai* nespojili ešte tak dokonále v jedon nerozdielny hlas jako my, vyriekajúc *ě* vždy čo čisté *e*, na pr. slova výšej vytknuté takto: bežím, verím, pena a zmena. Keď zase my *e* m. *ě* stále dlížime v *ie* (§. 33, 1), navracujeme sa ponekud ku dvojhláske *ai*, z ktorej kedysi *ě* a *e* vznikly, na pr. vo slovách vie-ra a ve-riť týmto poriadkom: vai-ra, via-ra, vie-ra; vai-riť, via-riť, vie-riť, ve-riť. Čechovia s Moravany, riekajúc ví-ra m. vie-ra, odchýlili sa o jedon stupeň dálej od prvotného *ai* než my a naopak: zostali o jedon stupeň blížej k *ai* než my, keď podnes riekajú ešte vě-řiti čili vie-řiti m. našeho ve-riť.

§. 27. Samohláska *y* nazýva sa rusky i starobulh. *jery* a znie ešte i u nás aspon miestami ruským abo poľským spô-

sobom: sredním hlasom totižto medzi *u* a *i* abo jako dvojhláska *ui;* vyslovená jedným nerozdielnym hlasom. Vznikla tedy z dvojhlásky *ui*. (Dôkazom toho sú medzi iným i najstaršie pamiatky reči slovinskej X stoletia, od mesta nalezenia ich Freisingenskými nazvané. V tých nekoľkoráz stojí *ui* m. *y*, na pr. v bui a mui m. by a my.)

Väčšina Slovákov i Čechov a Moravanov odo dávna skoro zcela tak vyrieka *y* jako *i*. Rozdiel medzi tým a oným totižto javí sa hlavne len u spoluhlások a síce tak, že ty pred *i* a *í* slyšiteľnými m. *y* a *ý* znejú vždy tvrdo, pred prvotným *i* a *í* naopak mäkko. Najlepšej to pozorovať na spoluhláskach *d*, *t*, *l* a *n*, menej na *s* a *z* (§. 96). Pred prvotným *i* a *í* sa krome toho spoluhlásky i ináč rozlične menia, na pr. hrdelnice sa pravidelne rozlišujú v sykavky, pred *y* a *ý* naopak ani ty ani né neberú žiadnej zmeny.

Preto po hrdelniciach len tam treba písať *i* a *í*, kde sa rozlišovanie ich v sykavky zanedbáva, jako na pr. u neurčitých prídavných mien na *in:* matk-in, macoch-in, strig-in a podobných a v muzkom nominative množnom určitých mien prídavných (§. 163). Všade inde hrdelnice mávajú po sebe stále *y* abo *ý:* hynúť, hýbať, kyvnúť, kývať, chytiť, chýliť, gyzdavý, strigy atd. Po *c*, *č*, *š* a *ž* nikdy nestáva *y* a *ý;* po *s* a *z* len tam, kde sú prvotné; kde naopak z iných spoluhlások, najmä z hrdelnic a zubnic vznikly, považujú sa za mäkké a čo také nedopúšťajú po sebe nikdy *y* ani *ý* než *i* a *í*, na pr. Čes-i, koželuž-i, čes. mnoz-í, hráz-i, mez-i atd. m. našich mnoh-í, hrádz-i a medz-i.

Na počiatku slov neprichádza *y* nikdá, dostávajúc tu vždy predsuvku *v*, jako na pr. vo v-yk-núť, pošlom od koreňa *uk* §. 64). Zo slov, majúcich vo sriedku svojom *y*, len ty ešte vytkneme, ktorých práve predošlé pravidla o *y* a *i* neobsahujú, jako: byť (esse proti biť, verberare), bydleť, býk, bystrý, hrýzť, lyko, lysý, lýtko, myť, mýto, myseľ, myš, netopýr, pýcha, prýšť, pýr, pysk, pýtať, ryba, ryk, rys, syk, syn, sysol, sytý, sýr, strýc, vy- (ex), vyť (ululare proti viť, volvere), výr (strix bubo proti vír, vortex), vysoký, vyza a všecky od tých pošlé.

§. 28. Samohlásky *i* a *u* stoja na hraniciach samohlások práve tak, jako *j* a *v* u spoluhlások. Preto sa ony v tyto všade tam menia, kdekoľvek samohláskami ostať nemôžu, menovite medzi dvoma samohláskama a na konci slov, jako na pr. v po-j-iť m. po-i-iť pošlom od pi-ť, v bo-j m. bo-i od bi-ť, slá-v-a m. sla-u-a od slu-ť. Hláska *y* patrí prvotne viacej k *u* než k *i* (§. 29, 2) a preto mení sa též na *v* vo práve spomänutých prípadoch, jako na pr. v ba-v-iť m. ba-y-iť pošlom od by-ť, v kro-v m. kro-y od kry-ť a i. (§. 49). Zo sriedku samohlasenstva od *a* totižto taký prechod do spoluhlasenstva je nemožný.

§. 29. V starej bulharčine medzi *i*, *y* a *u* z jednej a medzi *j* a *v* z druhej strany stály ešte dve samohlásky: *ь* totiž a *ъ* čili *jerь* mäkké a *jerъ* tvrdé. Ohľadom ku slovenčine pamätovať si treba o nich aspon toto:

1) *ь* a *ъ* zovú sa *slabými* samohláskami preto, že oslabením iných *silných* alebo plných samohlások vznikly. Srovnej na pr. pьsati s pisati, osьlъ s lit. asilas, lat. asinus; sъchnąti (schnúť) so suchý, dъchnąti (dchnúť v na-dchnúť) s dychati, duchati a i.

2) *ъ* tak sa malo znením svojím k *u* jako *ь* k *i*, t. j. jako medzi *ь* a *i* krátke *i*, tak medzi *ъ* a *u* vlastne *y* bolo posredníkom: bo v starej bulharčine tak jako na pr. i v gréčtine *y* odpovedá krátkemu a *u* dlhému *u* iných jazykov. *ъ* tedy asi tak znelo jako polovica *y*, *ь* zase čo polovica krátkeho *i*. Podľa toho i *ъ* a *ь* menily sa též na *v* a *j* tak jako *u*, *y* a *i*.

3) *ъ* a *ь* neprichádzaly nikdy na počiatku slov preto, že tu silné samohlásky oslabnúť nemôžu, chránené súc obyčajne prízvukom.

§. 30. Koncové *ъ* u nás docela zaniklo, *ь* mäkké spoluhlásky bytne obsahujú v sebe podnes, na pr. syn a kosť m. stbulh. synъ a kostь.

Vo sriedku slov ináčej nakladáme s *ъ* a *ь* po *l* a *r* než po iných spoluhláskach.

1) Po *l* a *r*, stojacích medzi dvoma spoluhláskama, *ъ* a *ь*

zanikly, čím *l* a *r* staly sa samohláskami, na pr. dlh, plný, stlp, slnce, tlstý, vlk, vlna, žlč, žlna, žltý; krv, krst, prst, srdce, srsť, zrno a i. m. stbulh. dlъgъ, plъnyj, stlъpъ, slъnьce, tlъstyj, vlъkъ, vlъna, žlъčь, žlъna, žlъtyj; krъvь, krьstъ, prъstъ, srъdьce, srъstь, zrъno. V češtine neobjavujú sa *l* a *r* tak často samohláskami, majúc po sebe väčším dielom *u*, riedšej *ou* a *e* m. *ъ* a *ь*: dluh, sloup, slunce, tlustý, žluč, žluna, žlutý; blecha, břevno, křeč, křest a i. m. blcha, brvno, krč, krst.

2) Všade inde jak po *l* a *r* tak i po iných spoluhláskach užíva slovenčina s ruštinou pravideľne *e* i *o*, ona i *a*-ale zriedka, čeština len *e*, jestli by ináčej vyslovovanie bolo obťažným, na pr. lev, lož, čes. lež, otec, piatok, čes. pátek a i. m. stbulh. lьvъ, lъžь, otьcь, pętъkъ. Slov. dážď i dežď a ľahký, čes. déšť a lehký m. stbulh. dъždь a lьgъkyj.

Hlásky *e* a *o* nazývajú sa v prípade tom pohybnými preto, že sa vždy vysúvajú, jestli stýkajúce-sa spoluhlásky i bez nich ľahko vysloviť možno. Tak na pr. otec má v genitive otca, piatok — piatka atd.

§. 31. Krom *ъ* a *ь* mala stará bulharčina i *ą* a *ę* viacej samohlások od slovenčiny. Ty znely v nej tak jako franc. *on* a *in* v bon a fin, alebo poľ. *ą* a *ę* v dąb a ręka, t. j. čo *o* a *e* s nosovým prihlasom. Preto ich i nosovými samohláskami alebo kratčej nosovkami menujeme a poľsky označujeme. Ony vznikajú väčším dielom z nosových spoluhlások *n* a *m* tam, kde by tyto pred inými spoluhláskami a na konci slov stáť maly. Tak na pr. dą-ti (duť) stojí m. dъm-tí odo dъm-ą (dmem, dujem), pęti (piať) m. pьn-ti od pьn-ą (pnem); vьdov-ą m. vьdov-am, lat. vidu-am; sěm-ę (semä) m. sěm-en, lat. sem-en atd. (Srov. §. 88).

§. 32. Slovenčina mesto *ą* má *u* a *ú*, na pr. dub a súd m. dąbъ a sądъ; *ou* len v jednotnom instrumentali ženskom: rukou a dušou m. rąkoją a dušeją; *i* konečne len v tisíc m. tysąšta; mesto *ę* zase prichádza v nej jako v ruštine najčastej *a* a *ia*: vlča, dieťa, mesiac, tiahnuť m. vlъčę, dětę, měsęcь, tęgnąti; *ä* len po perných spoluhláskach v silabách krátkych: päť,

pamäť, deväť, väzeť m. pętь, pamętь, devętь, vęzěti; *e* napokon len vo skloňování přov mäkkých: meče, duše, je (§. 46) m. mьčę, dušę, ję.

V češtine krom *e* prichádza i *ě* a *í* a síce častej než *a* m. ę (§. 43).

§. 33. Složené samohlásky záležia aspoň vo dvoch jednoduchých, a to buď jednakých buď rozličných. V prípade prvom zovú sa **dlhými samohláskami**, v druhom **dvojhláskami**.

Každá dlhá samohláska znie potuď, pokuď dve primerené jej krátke, t. j. na pr. *á* potuď, pokuď dve *a*; *é* pokuď dve *e* atď. Ale nekaždá dlhá samohláska vzniká zo dvoch jednakých krátkych než i z rozdielnych.

Tak na pr. *á* v bát sa m. stbulh. bojati sę pošlo z *oja*; v češtine *í* nevzniká len z *i+i* než i z *ě*, z *ia*, *ie*, *iu*, *ou* atd. na pr. ve víra (viera) proti věřiti (veriť), v znamen-í m. slov. a stčes. znamen-ie, -ia, -iu; v pij-í m. obecného pij-ou a slov. i stčes. pij-ú atd.

Z druhej strany nevšetky krátke samohlásky menia sa v primerené sebe dlhé, kdekoľvek ich dlžiť treba; než niektoré z nich rozpúšťajú sa v dvojhlásky. Tak dlží slovenčina menovitě *e*, *ä* a *o*, čeština *u* a *y* a síce:

1) z *ě* vzniklé *e* mení slovenčina bez výnimky v *ie*, ktorému v češtine odpovedá *í*, na pr. dieťa a viera, čes. dítě a víra proti deti a veriť, čes. děti a věřiti. I iné *e* dlží väčšina Slovákov v *ie*, znajúc sa k *é* len v dcéra a béka. V obecnej češtine slýchať též pravideľne *í* m. písemného *é*, na pr. pliesť a viezť znejú obecne česky plíst a vízt m. písemných plésti a vézti.

2) *ä* i *a* m. stbulh. ę dlží sa vždy v *ia*, jako v piaty od päť, pamiatka od pamäť, piat od päta atd.

3) Krátkemu *o* odpovedá *ô*, ktoré väčšina Slovákov skoro čo *uo* vyslovuje, riekajúc na pr. kuoň a nuož m. kôň a nôž. Asi od XIII do XVI stoletia bolo *uo* m. *ó* i u Čechov v obyčaji. Potom *o* po *u* zanemelo a čo také dostalo sa nad *u*, čím *uo* prešlo v *ů*, rovné znením svojím našemu *ú*, na pr. kůň a nůž znejú zcela tak jako kúň a núž.

4) Na konci XIV veku objavuje sa v češtine *au* m. stčes. a slov. *ú*, na pr. saud a nesau m. súd a nesú. Teraz m. *au* píšu Česi *ou* a s počiatku slov nedôsledne i *ú*: soud, nesou, úhor, úřad a i. My dvojhlásky *ou* potrebujeme len v jedn. instrumentali ženskom: pravou rukou m. riedšeho pravú rukú. V obecnej mluve však slýchať *ou* i m. *ol* a *ov* na konci slov a sylab (§. 34, pozn. 3).

5) Dlhé *ý* počala čeština též asi vo XIV veku rozpúšťať v *ai* alebo *aj*: dobraj a slabaj m. dobrý a slabý. Potom *aj* prehlásila v *ej*: dobrej a slabej tak, jako stčes. a slov. hajno, daj a pod. v hejno, dej (§. 43). *Ej* m. *ý* slýchať ostatne i na Slovensku kde tu.

Dľa toho krátke samohlásky dlží čeština takto:

a, e, ě, i, o, u, y
á, é (í), í, í, ů, ou, ú, ý (ej);

Slovenčina zase nasledovne:

a, ä, e, e m. ě, i, o, u, y l, r,
á, ia, ie, é, ie, í, ô (uo), ú (ou), ý (ej), ĺ, ŕ.

§. 34. Dvojhlásky sú buď opravdivé buď neopravdivé. Ony vznikajú zo dvoch rozdielnych samohlások, náležitých do jednej sylaby a rovnajúcich sa dlhej samohláske. Podľa toho mohlo by v každej reči toľko dvojhlások byť, koľko je takých spojení rozličných samohlások možno. Ale žiadna reč ich nemá toľko než najbohatšie v tom ohľadu sotva polovicu a iné ešte menej abo žiadnych.

§. 35. V písemnej slovenčine slýchať nasledujúce pravé dvojhlásky:

1) *ia*, *ie* a *iu* i to len tam, kde s jednou abo viacej spoluhláskami predchádzajúcimi v jednu sylabu splývajú, jako v priateľ, viera, umeniu a pod. To sa nestáva a preto *j* m. *i* písať treba a) na počiatku a konci slov: jaro, jeleň, jutro, daj, lej, kuj; a tak i v složeninách, u ktorých základné slovo hláskou *j* sa počína, jako v z-javiť, od-jesť a pod. b) vo sriedku slov tam, kde by *i* sylabu zavierať abo medzi dvoma samohláskama stáť malo: naj-lepší, trojnoha, ši-ja, pi-je atd.

Po spoluhláske *j* dvojhlások *ia, ie* a *iu* vôbec neslýchať než obyčajne len *a, e* a *u*, riedšej *á, é* a *ú*, na pr. stoj-a abo stoj-á m. stoj-ia dľa nos-ia, voz-ja a podobných; jem abo jém m. jiem, čes. jím atd. Príčina čeho je tuším ta, že *i*, ponášajúc sa i znením i povahou svojou na *j* (§. 28), vedľa toho prirodzene buď v *j* buď toto v *i* premeniť by sa muselo. V prvom prípade vznikla by z *jj* zdvojená samohláska *ii*, v druhom spoluhláska *jj*, na pr. stoi-ia abo stoj-ja zo stoj-ia. Zdvojené samohlásky však u nás naskrze neprichádzajú a zdvojené spoluhlásky sú v nenávisti (§. 84, 3).

Poznámka 1. V cudzích slovách *ia, ie* a *iu* znejú buď s hiatom (§. 61) buď s *j* po *i* čili jako *i-ja, i-je* a *i-ju*, na pr. Mar ia vyslovuje sa trojslabične čo Mari-a abo Mari-ja.

Pozn. 2. V češtine dvojhlásky *ia, ie* a *iu* prešly, prehlásením a stiahnutím v *í*: priatel, prietel, přítel; božiu, božii, boží (§ 59, 4).

2) *ou* v jednotnom instr. žemskom: ľavou rukou.

3) *ô*, znejúc jako *uo*, je len znením dvojhláska, písmom alebo tiskom patrí k samohláskam. České *ů* naopak, znejúc jako *ú*, je len v písme a tisku dvojhláska: bo krúžek nad *u* je vlastne zmenšené a nad *u* postavené *o*.

Pozn. 3. V obecnej mluve slovenskej krom *ia, ie, iu, ou* a *ô* čili *uo* slýchať i viacej dvojhlások ba i trojhlások, vzniklých zmenou hlásky *l* v činnom príčastí minulého času a *v* na konci slov i sylab v *u*: dau, biu, bou, dieuča, šeucouský, leu atd. m. dal, bil, bol, dievča, ševcovský, lev.

§. 36. Za neopravdivé dvojhlásky považovať môžeme:

1) *ä*, vo ktorom po perných spoluhláskach *ea* splýva do jednoho hlasu, ponášajúceho sa viacej na *e* než na *a*: päť, mäso, sväzok a pod.

Radno je však písať ho i po iných spoluhláskach, kde stbulh. *ę* zastupuje a kde by bez neho nebolo možno rozoznať dvoch ináč jednako vypadajúcich slov, jako na pr. u kura a kurä.

2) *ě*, ktoré Česi po perných spoluhláskach jako *ie* vyslovujú, ale časomerou samohlásky krátkej čili potuď, pokuď Slováci primeráne mu čisté *e* (§. 26).

3) *y* tam, kde neznie čo čisté *i* než asi tak jako v poľštine, na pr. u Slovákov, bývajúcich na hraniciach poľských a slezkých.

§. 37. Podľa čiastok mluvidla, ktorými u vyriekania samohlások osobitne hýbeme, každá z nich spadá viac alebo menej v iný prediel, *a* na pr. je hrdelné, *i* podnebné, *u* perné; *e* podnebím spleštené *a* alebo srední hlas medzi *a* a *i*, *o* perama spleštené *a* alebo srední hlas medzi *a* a *u*; *y* perama spleštené *u* alebo sriedok medzi *u* a *i* (§. 25).

O mnoho vážnejšie je však rozdelenie samohlások na m ä k k é a t v r d é abo na p o d n e b n é a n e p o d n e b n é. Mäkké je bez odporu *i*, *í* a potom dvojhlásky *ia*, *ie* a *iu*; čes. *ě* a slov. *ä* ukrývajú v sebe živel *i*, ktorý dlžením ich v *ie* a *ia* skutočne na javo vystupuje: patria teda též neomylne k mäkkým. Hláska *e* chýli sa v češtine viacej ku tvrdým nežli v slovenčine, ruštine a poľštine, čo sa s pôvodom jej (§. 25) dobre srovnáva. Tak na pr. v budete a padnete znejú česky *d*, *t* a *n* pred *e* tvrdo, slovensky mäkko čili tak, jako keby po nich v češtine stálo *ě*: budětě a padnětě, alebo obmäkčovací znak nad nimi: buďeťe a padňeťe. Krom ę, ktoré též k mäkkým náleží, všetky ostatnie samohlásky a dvojhlásky sú tvrdé.

§. 38. Na rozdiele tom zakladá sa medzi iným nasledujúce pravidlo pravopisu našeho: mäkkosť hlások *d*, *t*, *n* a *l* pred mäkkými samohláskami a dvojhláskami čili pred *i*, *í*, *e*, *ie*, *ia* a *iu* neznačí sa obyčajnou inde čiarkou, súc už mäkkými samohláskami a dvojhláskami prirodzene označená, na pr. vidíte, letíte, padnete, ľudie, videnia, sedeniu znejú takto: viďíťe, ľeťíťe, padňeťe, ľuďie, viďeňia, seďeňiu.

Výnimky od pravidla toho pozorovať len u *e* tam, kde mesto iných tvrdých samohlások stojí, menovite:

1) v zájmene *ten* a pošlých od neho slovách, jako: teraz (m. tenraz), teda, vtedy, temer, teprv. U Zvolenčanov však *t* i v tých a pod. slovách znie mäkko, ačkoľvek by vôbec malo zostať tvrdým, stojac pred *e*, zastupujúcim stbulh. tvrdé *ъ*, slyšiteľné v *tъ* m. našeho *ten*. Z tejže príčiny znie *n* tvrdo i v on-en, pošlom z on m. stbulh. onъ. Konečně tvrdé je *d* i v jed-en, ináčej jed-on a dľa toho i v žia-en abo žiad-on

2) Vo skloňovaní prídavných mien určitých tvrdo zakončených s predposledňou slabikou dlhou, k vôli ktorej v nasledujúcej stojí *e* m. *é*, náležitého medzi tvrdé samohlásky, na pr. krásn-e, -eho, -emu m. krásn-é, -ého, -ému (§. 164).

3) Vo skloňovaní prídavných mien neurčitých: matkin-a, -ej, -e; a podstatných ženských im podobných, jako: kráľovn-a, -ej, -e. Tu i tam *e* stojí väčším dielom m. *y* (§. 46). Vo skloňovaní zájmena *ten* a iných k nemu patriacich slov zas *e* zastupuje i stbulh. *o*, jako na pr. v te-j m. stbulh. to-j i to-ję; one-j m. ono-j i ono-ję atd.

§. 39. Druhý živel reči, spoluhlásky, delíme též na jednoduché a složené.

Jednoduché spoluhlásky sú zase trojaké: nemé, vanuté a plynné. Dve poslednie čriedy, ináčej polosamohláskami zvané, tým sa rozoznávajú od nemých, že spôsobom samohlások potuď sa vyriekať dajú, pokuď nám dych stačí. Tak na pr. *sss* . . . *rrr* . . . atd. môžeme bez pretrženia čili jedným dúškom potuď vyriekať, pokuď ten trvá. Nemé spoluhlásky naopak, jako *t, d, k* a iné, len opakovať možno.

Složené spoluhlásky podobne samohláskam vznikajú spojením aspon dvoch buď jednakých buď rozličných. V prípade prvom zovú sa zdvojenými, na pr. *kk, dd, tt;* v druhom složenými v užšom smysle, na pr. *ks, ps, ts.* Tyto sú zase dvojaké: buď totižto záležia, jako opravdivé dvojhlásky, vo dvoch takých, z ktorých obe vo vyslovení dobre rozoznať možno, jako *ks* a *ps,* buď obe splývajú v jedon od oboch viac abo menej odchodný hlas tak, jako v neopravdivých dvojhláskach dve samohlásky v jednu krátku, na pr. *ts*=*c, tš*=*č* atd. Tyto nazývame smiaždeninami, ony skupeninami. Prvá hláska smiaždených je obyčajne nemá, druhá polosamohláska.

I jednoduché i složené spoluhlásky delíme konečne na temné a jasné:

	nemé	polosamohlásky	složené
		a) vanuté:	
temné:	*k, t, p*	*ch, f, — s*	*ť, c, č, š;*
jasné:	*g, d, b*	*h, v, j, z*	*ď, dz, dž, ž,*
		b) plynné:	
		m, n, l, r	*ň, ľ, ř.*

§. 40. Podľa mluvidla delíme spoluhlásky a samohlásky

spoluhlásky	samohlásky		
1) na hrdelné: *k, g, ch, h*	*a*		
2) podnebné: *j*	*i, ě, ä, ь**	*e, ę*	
3) jazyčné, a to a) tvrdé: *l, n, r*	*l, r*		
b) mäkké: *ľ, ň, ř*		*ъ**	*o*
4) zubné,			
a to a) tvrdé: *t, d, s, z*			*ą**
b) mäkké: *ť, ď, š, ž, c, č, dz, dž*		*y*	
5) perné: *p, b, v, f, m*	*u*		

Poznámka 1. Že samohlásky hviezdičkou poznačené len v starej bulharčine, *ř* len v češtine, *ě* konečne v oboch prichádza, to z nauky predošlej už dostatočne vysvitá.

Pozn. 2. *m* a *n* zovú sa ináč i nosovými spoluhláskami; *c, č, s, š, z, ž, dz* a *dž* zase sykavými abo sykavkami.

Premeny hlások.

A) Samohlások a to:

1) Prehlasovanie.

§. 41. Prehlasovaním menujeme menenie nepodnebných samohlások *a, o, u, ú (ou)* a *y* v podnebné, a to: *a* a *o* v *e*, *u* v *i*, *ú* v *í* a *y* v *e*.

Príčina jeho väzí v predcházajúcich abo nasledujúcich podnebných samohláskach, potom v *j* a v iných mäkkých, podnebný živel bytne v sebe obsahujúcich spoluhláskach: *c, č, š, ž, ď, ť, ň, ř, ľ* a *dz*, na pr. čes. duš-e m. slov. duš-a a duš-o, duš-i a duš-í m. duš-u a duš-ou; hejno, volej, vzetí m. hajno, volaj, vzatie.

Podľa toho rozoznávame dvojaké prehlasovanie: 1) postupné, kde príčina jeho predchádza, jako v šíj-e m. šij-a; 2) zpiatočné, kde príčina jeho nasleduje: hej-no m. haj-no.

Prvé vládne všetkými hore spomänutými samohláskami, druhé len hláskou *a*, i to len v češtine, kde sa vôbec menenie to samohlások o mnoho viacej rozmohlo nežli v slovenčine abo ktoromkoľvek nárečí slovanskom.

§. 42. Postupné prehlasovanie *a* v *e* počalo sa už v Libušinom súde, najstaršej to pamiatke jazyka českého, a rozmohlo sa do XIV stoletia tak, že je na pr. v rukopise Kraľodvorskom *e* m. *a* už pravidlom a prichádzanie toho len výnimkou. Behom spomännutého veku bolo prehlasovanie v ohýbaní a odvodzovaní slov dokonané, kde i terajšou češtinou vládne, na pr. prác-e stojí v nej m. slov. prác-a, mez-e m. medz-a, zahál-eč m. zaháľ-ač, shán-ěti m. sháň-ať, snáš-eti m. snáš-ať atd.

V koreňoch naopak zachovala i čestina prvotné *a* častejšej, jako v čas, častý, jasný, žalář a i. V čekati, čejka, čep, čepice, ječeti, ječmen, jeviti, jez, žel a i. zase prešľo *a* v *e*.

U nás sa to stalo len vo dvoch koreňoch, a to nevšade, menovite: mesto stbulh. *jasti* hovoríme *jesť;* ale v *jasle,* pošlom od tohože koreňa zmenou *d* v *s* čili z *jadlę,* drží sa posiaľ prvotné *a,* v. čes. *jesle* naopak je prehlásené.

V ohýbaní slov len sponové *a* objavuje sa i u nás pravideľne prehláseným v *e*. Tak na pr. um-ie-m vzniklo z umě-je-m a toto z umě-j-a-m (§. 235). V kaj-a-m bežnom vedľa kaj-e-m sa naopak zachovalo sa podnes *a* (§. 256).

§. 43. Zpiatočné, nemeckému umlautu *a* v *ä, o* v *ö* a *u* v *ü* podobné prehlasovanie vládne v češtine hlavne prvotným *a* pred *j* a *a* stojacím m. stbulh. ę pred mäkkými spoluhláskami, na pr. v de-j, vole-j, výde-j, obliče-j, ze-jtra a i. m. slov. da-j, vola-j, výda-j, obliča-j, za-jtra; v rozpě-tí, stě-tí, zaje-tí a podobných, znejúcich slov. rozpiate, sťatie, zajatie, a pošlých od trpného príčastia minulého času: rozpiat, sťat, zajat; stbulh. raspętъ, sъtętъ, zajętъ; v štěstí proti šťastný, slov. šťastie a šťastný, stbulh. sъčęstije a sъ-čęstьnyj.

§. 44. Prehlasovanie *o* v *e* zavládlo celou slovančinou už v dobách predhistorických, t. j. pred IX stoletím tak, že

na pr. vo starej bulharčine mäkkých sylab *jo, co, čo, šo, žo, ľo, ňo* a pod. pravideľne niet než prehlásky ich čili *je, ce, če* atd. V historických časiech vracajú sa nárečia slovanské ku prvotnému *o*. V obecnej slovenčine stalo sa to viacej nežli v písemnej a v češtine najmenej. Tak na pr. obecne sa hovorí: poľ-o, srdc-o, vajc-o, vrec-o atd. m. písemných prehlásených tvarov: pol-e, srdc-e, vajc-e, vrec-e; podobne čo-ho a čo-mu m. če-ho a če-mu (§. 182), ujčok, pýšťok, mešťok atd. m. ujček, pýštek, meštek.

§. 45. Najviac sa protivilo prehlasovaniu *u*, počnúc teprva v XIV století prechádzať v *i*. Avšak dialo sa to tak náhle, že sa v XV veku za dokonané považovať môže. Od toho času vládne prehlasovanie to v písemnej češtine celým ohýbaním a odvodzovaním slov, na pr. v muž-i, duš-i, duš-í, j-i, j-í atd. m. slov. muž-u, duš-u, duš-ou, j-u a j-ou; pij-i, -í; maž-i, -í atd. m. obecných pij-u, -ou, maž-u, -ou, slov. pij-em, -ú; maž-em, -ú.

V koreňoch má čeština viacej prehlások *i* a *í* než *e* m. *a*, břicho, cíditi, cizí, číti, jitro, klíč, klika, líbiti, lid, plíce, šiška, štika a i. m. slov. brucho, cúdiť, cudzí, čuť atd.

U Slovákov len *cít-iť* m. stbulh. štut-itì a *v-čil* bežné vedľa v-čuľ m. v čul-ě (§. 161, 2) možno bezpečne pokladať za prehlásky.

§. 46. Prehlasovanie *y* v *e* vládne v češtine a slovenčine len tými pády skloňovania muzkého a ženského, kde po mäkkých spoluhláskach obyčajnému *e* po tvrdých *y* stojí oproti, jako v akkusative množnom: meč-e, j-e (eos) proti dub-y, t-y (hos); v ženskom genitive jednotnom a v nominative, akkusative i vokative množnom: duš-e, j-e (eas) proti ryb-y, t-y (has).

2) Stupňovanie.

§. 47. Stupňovanie je menenie ľahčích samohlások v závaznejšie, na pr. *e* v *o*, *o* v *á* atd., jako v nos-ím a s-náš-am, pošlých od nes-iem. Stupňovanie je dľa toho opak prehla-

sovania, ktorým závažnějšie samohlásky prechádzajú v ľahčie, na pr. *a* a *o* v *e* atd. Stupňovaním samohlások krome toho sa i význam slov vždy viac abo menej mení, prehlasovaním naopak nikdy. Tak na pr. toč-ím a sad-ím sú prechodné slovesa, prvky ich teč-iem a sed-ím naopak neprechodné.

Závažie samohlások určujeme kvantitou a kvalitou ich. Dlhé samohlásky sú prirodzene závažnejšie od krátkych preto, že znenie oných dvoje toľko času trvá, koľko týchto, t. j. na pr. *á* je vlastne toľko, čo *a*+*a*; *é*=*e*+*e* atd.

Podľa jakosti *á* je najzávažnejšia zo všetkých samohlások nasledujúcim poriadkom:

á, a, u, o, ě, e, y, i, l, r, ъ, ь.

§. 48. Samohlásky stupňujeme trojako:

1) Dlžením krátkych (§. 33), na pr. sádz-ať, váľ-ať, dvíh-ať, víd-ať atd. od sad-iť, val-iť, dvih-núť, vid-eť.

2) Samým menením ľahčích v závažnejšie dľa škály v predošlom §. stojacej, na pr. nos-ím od nes-iem, s-náš-am od s-nos-ím; sad-ím od sed-ím, vláč-im od vleč-iem atd.

3) Prirážaním iných samohlások ku prvotným.

§. 49. Posledním spôsobom krome dvoch prvých stupňujú sa samohlásky *i, y, u, l* a *r* a síce tak, že sa prvým trom buď *a* buď *o*, a dvom posledním i iné samohlásky predrážajú. Predrazením samohlások *a* a *o* hláskam *i, y* a *u* vznikajú prirodzene dvojhlásky: *ai, ay, au, oi, oy* a *ou*, s ktorými československčina behom času v koreňoch otvorených čili samohláskami zakončených (§. 105), jako bi, pi, kry, my, slu a podobných, ináčej naložila nežli v zavrených, jako vid, vis, chyt, kys atd.

V koreňoch otvorených totižto poslední živel ich čili *i, u* a *y* (podľa §. 28) presťbjila na spoluhlásky *j* a *v*, jako na pr. v po-j-iť m. po-i-iť od pi-ť, bo-j m. bo-i od bi-ť; slá-v-a m. sla-u-a a slo-v-o m. slo-u-o od slu-ť; ba-v-iť m. ba-y-iť od by-ť; kro-v, stbulh. kro-v-ъ m. kro-y-ъ od kry-ť.

V zavrených koreňoch: 1) *ai*, na pr. vo vaid-ěti a vais-iti z vid-ěti a vis-eti, najprv prešmykla v *ia* (§. 26): viad-ěti,

vias-iti; potom *ia* prehlásila v *ie* (§. 42): vied-ěti, vies-iti; napokon *ie* stiahla čili skrátila v *ě* abo *e:* věd-ěti, věs-iti; slov. ved-eť, ves-iť v za-ves-iť, ob-es-iť m. ob-ves-iť a i. 2) *ay* a *oy,* na pr. v kays-iť od kys-núť a štoyr-o od štyr-i, najprv prestrojila v *av* a *ov:* kavs-iť a štovr-o, potom *av* a *ov* prešmykla na *va* a *vo:* kvas-iť a štvor-o (§. 86).

§. 50. Dakoľko príkladov stupňovania samohlásky *a* v *á* vytklo sa už v §. 48 pod č. 1; viacej ich dávať bylo by zbytkom. Ostatnie samohlásky stupňujú sa naslodovne a síce:

U 1) v *ú:* o-búdzať, s-kúšať, po-rúčať, po-púdzať, púšťať a i. od bud-iť, s-kus-iť, po-ruč-iť, pud-iť, pust-iť;

2) v *ov:* kov a kovať, plovať, slovo, o-snova, snovať a i. od ku-ť, plu-ť, slu-ť, snu-ť;

3) v *av* a *áv:* dav a dáviť, tráva a tráviť, sláva a sláviť od du-ť, tru-ť a slu-ť.

§. 51. *O* sa stupňuje v *á,* riedšej v *a:* hádzať, klaňať sa, lámať, po-máhať, mariť, raniť, skákať, o-táčať, s-nášať, s-vážať, vy-tápať a i. od hod-iť, klon-iť sa, lom-iť, moh-môcť, mor-iť, ron-iť, skoč-iť, toč-iť, nos-iť, voz-iť, top-iť.

§. 52. *E* m. stbulh. a čes. *ě* stupňujeme:

1) v *ie,* na pr. na-dievať, s-hrievať, u-smievať sa a i. od dě, hrě, smě;

2) v *a* a *á:* laz a laziť, sad a sadiť, vý-straha a strážiť, vlak a vláčiť od lěz, sěd, strěh a vlěk.

§. 53. *E* sa stupňuje:

1) v *ie:* lietať, riekať a i. od let-eť, rek-riecť;

2) v *o,* zdlžene v *ô:* brod a brodiť, hrob, po-ložiť, noše a nosiť, po-tok a točiť, vôz a voziť, vôľa a voliť, hon a honiť, vý-chod a chodiť atd. od bred, hreb, leh, nes, tek, vez, vel vo vel-eť (rozkazovať), žen-iem, šed v šiel m. šed-l (§. 269).

§. 54. *Y* sa stupňuje:

1) v *ý:* bývať, dýchať, kývať, u-mývať atd. od by-ť, dych-núť, kyv-núť, my-ť;

2) v *u:* tuk od ty-ť, tučneť;

3) v *ov,* prešmyčkou *vo,* čes. i *ve:* krov a po-krovec, rov (jama) a snáď i rov-ný od kry-ť a ry-ť; štvoro, čes. čtvero od štyry, čes. čtyři;

4) v *av* a *áv,* prešmyčkou *va* a *vá:* baviť, chvátiť, kvasiť, o-tava, u-naviť a i. od by-ť, chyt-iť, kys-núť, ty-ť a ny-ť (tabescere).

§. 55. *I* sa stupňuje:

1) v *í:* bíjať, píjať, sívať, u-žívať atd. od bi-ť, pi-ť, ši-ť, ži-ť;

2) v *e* a *ie,* čes. *ě* a *í:* vedeť, za-vesiť, veniec a i. čes. věděti, za-věsiti, věnec od vid-eť, vis-eť, vi-ť; svietiť, čes. svítiti od svit-núť;

3) v *oj:* boj, po-koj a kojiť, hnoj, loj, nápoj a pojiť, zá-voj a i. od bi-ť, či v od-po-či-núť, hni-ť, li v liať, pi-ť a vi-ť.

§. 56. *L* a *r* stupňujeme:

1) v *ĺ* a *ŕ:* vĺča, sŕňa, s-tĺkať, z-dŕžať a i. od vlk, srna, tlk-tĺcť a drž-ať;

2) v *el, er* a *le, re:* melem, po-steľ a stelem od ml-eť a stl-ať; mlęzivo, kresať, vreteno a i. od mlz v stbulh. mlъzą (dojím), vz-krs-núť a vrt-eť;

3) v *iel, ier* a *lie, rie:* po-stielať, s-bierať, diera, u-mierať za-vierať; mlieko, kriesiť, po-vrieslo a i. od stl-ať, br-ať, dr-eť mr-eť, za-vr-eť, mlz, krs, vrz v stbulh. po-vrъzą (sviažem);

4) v *ol, or, ro:* moľ, stôl, vý-bor, mor, od-por, prie-stor, zá-vor, v-zor, zora, hrom a pod. od ml-eť, stl-ať, br-ať, mr-eť, pr-eť, str-eť, za-vr-eť, zr-eť, hrm-eť;

5) v *al, ar, la, ra:* malý, páliť, valiť od ml-eť, pl-ať (horeť) a vl-na; mariť a va-riť od mr-eť a vr-eť; plaziť, tlačiť a vlažiť od plz-núť, tlk-tĺcť a vlh-núť; mrak, mráz, prach, smrad, strana, svrab, trápiť a vratiť od mrknúť, mrz-núť, prch-núť, smrd-eť, str-eť, svrb-eť, trp-eť a vrt-eť; po-vraz od stbulh. vrъz a i.

§. 57. Slabé samohlásky *ъ* a *ь*, zaniklé u nás (§. 30), stupňovaním tak rečeno ožívajú. Majúc teda i o tom mluviť, musíme si *ъ* a *ь* podľa starej bulharčiny znova vpraviť do slov, z ktorých vypadly, a to nasledovne:

1) *ъ* sa stupňuje a) v *y* a *ý:* dým a dýmať, lýhať, polýkať, s-tyk a týkať, ná-zyv a na-zývať, po-sýlať a i. od dъm-em (dujem), lъh-ať, po-lъk-núť, tъk-núť, zъv-ať; b) v *u:* budiť od bъd-eť (hore byť).

2) *ь* sa stupňuje a) v *í:* čítať, po-čínať, na-pínať, s-tínať, vy-žínať, za-klínať, o-mínať a i. od čьt v čes. čt-u m. stbulh. čьt-ą (lego, numero, veneror), čьn v po-čn-em, pьn-em, tьn-em, klьn-iem, mьn-em; b) v *ie:* mieniť od mьn-eť; c) v *o:* o-pona, zvon, ná-toň a i. od pьn-em, zn-eť m. stbulh. zvьněti, tьn-em.

3) D l ž e n i e.

§. 58. Že československčina od jakživa dlhé sylaby od krátkych rozoznáva, je vec práve tak istá, jako sa to nepodobá pravde, že by čeština i za starodávna toľko dlhých sylab bola mala, koľko ich teraz snáša: dve i viacej totižto jednu vedľa druhej, jako v krásné spívání, chodívává a i. Z viacej okolností neomylne vysvitá, že sa ona kedyśi, jako inými vecmi, tak i kvantitou viacej ponášala na slovenčinu, ktorá dvoch dlhých sylab jednu vedľa druhej pravidelne netrpí, kráťac vždy druhú z nich: krásne spievanie, chodeváva. Z dvojhlások *ia*, *ie* a *iu* zaniká v prípade tomto *i:* pijúc-a, -e, -u atd. m. pijúc-ia, -ie, -iu. Len *ou* v instrumentali ženskom zostáva celým: krásnou bránou.

§. 59. Krome stupňovania najhojnejším prameňom dlhých samohlások u nás je sťahovanie. To sa objavuje najčastejšej u *j*, ktoré medzi dvoma samohláskama súc, hbitým vyslovovaním buď i s predchádzajúcou samohláskou buď len tato zaniká. V prípade prvom po *j* stávajúca samohláska podľa známeho pravidla: „stiahnutie činí sylabu dlhú“ mení sa náhradou v dlhú, jako v báť sa a stáť m. stbulh. bojati sę a stojati. Vypadne-li len pred *j* stávajúca samohláska, ono s nasledujúcou splýva v dvojhlásky *ia*, *ie* a *iu:* priateľ m. prijateľ, vraciam m. vracajam atd. Z tých čeština pravidelne *ia* a *iu* najprv přehlásila v *ie* a *ii*, potom všecky tri stiahla

v *í:* přítel, vracím; boží m. božie, -iu atd. Spôsoby tými väčším dielom už v časiech predhistorických počalo prechádzať

1) *aja* a *oja* v *á:* dobr-á z dobra-ja, báť sa, stáť, pás z bojati sę, stojati, pojasъ; ale slov. posiaľ sa rieka: kajať sa, bojazlivý, moja, tvoja, svoja atd. m. čes. káti se, bázlivý, má, tvá, svá;

2) *aje, oje, uje, yje* v *é:* dobr-ého, -ému, -é z dobr-ajeho, -ujemu, -oje, -yje; čes. mé, tvé, své, vévoda a i. m. slov. moje, tvoje, svoje, vojevoda;

3) *oju* a *uju* v *ú* i *ou:* dobr-ú vodu z dobru-ju vodu, dobr-ou vod-ou z dobro-ju, vodo-ju;

4) *ěja, ija, ije, iju;* po mäkkých spoluhláskach i *aja* slovenčina so starou češtinou stiahla v *ia, ie* a *iu:* priať, viať, vrac-iam, bož-ia, -ie, -iu atd. z prijati, vějati, vrac-ajam, bož-ija, -ije, -iju. Čeština tam, kde príčiny zpiatočného prehlasovania niet, z *ia* obyčajne podržuje *a:* přál, vál; inde m. *ia* užíva *í* a *á:* příti a přáti, přítel a přátelé, víti a váti atd.

Len vo skloňovaní a časovaní slovesa *vraceti,* slov. *vracať,* a podobných (§. 247) stiahla *ia, ie* a *iu* bez výnimky v *í:* bož-í m. bož-ia, -ie, -iu; znamen-í m. znamen-ie, -ia, -iu; snáš-ím, -íš, -í, -íme, -íte zo snáš-iem, -ieš atd. m. snáš-iam, -iaš atd., slov. podľa predošlého §. snáš-am, -aš atd.

§. 60. Ostatnie na kvantitu sylab viac abo menej pôsobiace okolnosti sú tyto:

1) Jednoslabičnosť, ktorou sa *o* veľmi často v *ó,* čes. *ů,* riedšej iné samohlásky dlžia: kôň, nôž, stôl, vôl atd. Čes. hrách, práh, mák, sníh a i. m. slov. hrach, prah, mak, sneh. Pribude-li však tých a pod. slov jakokoľvek, objavia sa v nich prvotné krátke samohlásky: koň-a, kon-ský, kon-ina; hrach-u, sněh-u atd.

2) Dvojslabičnosťou dlží čeština veľmi mnoho podstatných mien, osobite ženských, jako: kámen, kráva, lípa, síla, sláma, žíla, břímě, símě a i. m. slov. kamen, krava atd. Krome toho všecky dvojslabičné infinitivy, vyjmúc *moci* (môcť) a *jeti* (viezť sa), majú v nej prvú dlhú: dáti, píti, mříti, klásti atd. U nás

len infinitiv a činné príčastie min. sloves pňa zavreného a prvej vrstvy vynikajú dlhou samohláskou: klásť — kládol, niesť — niesol, viezť — viezol atd.

3) Skloňovaním sa mení též kvantita sylab, menovite všecky jednoslabičné genitivy množné sú vo slovenčine dlhe: čias, ráz, brád, nôh, rýb, rúk, vín, sŕn, diel, mias, zŕn atd. od čas, raz, brada atd. V češtine práve opak toho pozorovať krom genitivu i v instr. jednotnom i množnom a v dat. i lok. množnom: bran, bran-ou, -ami, -ám, -ách od brana; věr-ou, -ami, -ám, -ách od víra a i.

4) Prízvukom je skrátené *á* v po-chvala a o-krasa, pošlých od chvála a krása; *ie* v ne-vera, po-vera, dô-vera, po-smech a i. od viera a smiech.

5) Rozkazovací spôsob v češtine vyniká krátkosťou korennej samohlásky: piš, piš-me, -te od píši (slov. píšem); suď, kaž, svěť a i. od souditi, kázati, svítiti.

4) Obmezovanie hiatu.

§. 61. Hiatom menujeme stýkanie-sa dvú samohlások, náležitých dvom rozličným sylabám, na pr. na-u-ka, po-u-čiť, viďime o-heň, budeme o-rať atd. Podľa toho hiat sa objavuje buď vo sriedku slov buď medzi dvoma stýkajúcima-sa slovama, a čo taký patrne sa rozoznáva od opravdivých dvojhlások, ktoré vždy v jednej sylabe prichádzajú (§. 34). Tak na pr. s hiatom *a-u* trojslabičné na-u-ka znelo by s dvojhláskou *au* dvojslabične: nau-ka.

§. 62. Hiat vo sriedku slov. snáša československenčina len u složenin, jako: na-uka, samo-uk, modro-oký, vy-orať a pod. Inde sa ho nasledujúcimi spôsoby zbavuje:

1) Vsúvaním spoluhlások *j*, *v* a *h*: bijem, pijem, bíjam, píjam, dávam, chodievam a p. Latinské slova: viola a paeonia znejú slov. fijala a pivonija, čes. fiala a pivoně; prior prešlo v češtine v převor; mesto pavúk a pavučina riekali starí paúk a paučina, príuzný a prívuzný m. terajšieho príbuzný atd. Spoluhláskou *h* odstraňujú hiat len predkovia naši často, na pr.

v israhelsky m. israelský; teraz len Moravani, riekajúc na pr. španihelský m. slov. španielsky a čes. španělský.

2) Menením samohlások *i, u* a *y* v *j* a *v*, obyčajným: a) u stupňovania spomänutých samohlások dľa (§. 49; b) tam, kde by *u* a *y* pred inými samohláskami stáť maly, na pr. slov. krú a obrú, s. čes. kry a obry majú v genitive: krv-e a obrv-e atd. c) u skladania slov počínajúcich sa samohláskou *i* s predložkami: jako u vo-jdem, za-jdem, na-jmem, za-jmem a podobných, pošlých od *idem* a *imem*; v najmä, m. nai-mä a i.

3) Sťahovaním stýkajúcich sa samohlások ve slovenčine a starej češtine v dvojhlásky, v novej v dlhé samohlásky (§. 59, 4).

§ 63. Hiat medzi dvoma stýkajúcima-sa slovama česko-slovenčina teraz trpí: budeme o-rať, kosili o-ves. Že ho však kedysi i tu nenávidela, to vysvitá z viacej okolností, menovite:

1) odtuď, že sa v nej za starodávna z *ne* pred samohláskami a naopak *o* po predchádzajúcich samohláskách často odsúvalo, na pr. v n-udatný, n-ustúpil,] naheň, a-nde a iných, stojacích m. ne-udatný, ne-ústupil, na oheň, a onde. Z tých časov pochádza príslovka *á-no* m. a-ono a nesprávna spojka česká *an, ana, ano* m. *a on, a ona, a ono.*

2) Nado všetko s tej pamäti hodnej shody, že sa počiatočným samohláskam práve ty spoluhlásky predrážajú, ktorými sa hiat vo sriedku slov odstraňuje: *j* totižto, *v* a *h*.

Majúc predrážky ty za zbytky z tej ľubozvučnej doby slovančiny, vo kterej ona hiat medzi dvoma stýkajúcima-sa slovama práve tak nenávidela jako vo sriedku slov, musíme zmeny počiatočných samohlások tu do úvahy vziať.

§. 64. Že *ъ* a *ь* na počiatku slov neprichádzajú, to už z §. 29 vidno. Hláske *y* predráža sa v prípade tom vždy *v* (§. 27). Ostatnie samohlásky majú sa tutéž nasledovne.

Samohláskou *a* počína sa len dakoľko čiastic a cudzích slov, jako: a, aby, ač, aj, ach, ani, abo, asi, aspon, ať, azda, až; anjel, apoštol, almužna, arci-biskup a i.

Inde *a* odstraňuje sa z počiatku slov: 1) Predsutím hlásky

j, zriedka *v* a *h:* ja, stčes. jáz m. stbulh. азъ; čes. jse am jím, stbulh. jesmь a jamь (som a jem) m. asmi a admi; jahňa proti lat. agnus, vajce proti nem. *ei* (dľa vyslovovania: *ai*); hárok, čes. arch z lat. arcus; hárešt z arrest a i. 2) Prešmykovaním hlások *l* a *r* zriedka iných (§. 86, 2): Labe m. lat. Albis a nem. Elbe, rakev m. lat. arca: robota, ramä, rod proti nem. arbeit, arm a art; kameň m. akmeň atd.

§. 65. Hláska *e* ešte riedšej stáva na počiatku slov od *a*, t. j. len v ej, éjhľa a ešte. Posleduia čiastica však píše sa česky s predrážkou *j:* ještě. Tou je *j* i v jež a jeleň proti litv. ežis a elnis. Sosutím hlásky *e* vznikla spojka *že* zo stčes. *ež* a tato z je-že. Medzi biskup a e-piscopus je nem. bischof asi tak posredníkom, jako almosen medzi almužna a eleemosyna. V nektorých požičaných slovách, jako Alžbeta, arci-biskup a iných, stojacích m. Elisabetha a erz-bischof, prešlo *e* v obľúbenejšie na počiatku slov *a*.

§. 66. Čeština ani *i* netrpí nikde na počiatku slov krome spojky *i*. Inde sa ho nasledujúcimi spôsoby zbavila:

1) Predsutím hlásky *j:* jikra, jiný, jiskra, jistý, jizba atd. m. slov. ikra, iný, iskra, istý, izba. *V* m. *j* je predsuté vo vískati m. našeho iskať.

2) Zmenou *i* v *j* a potom i sosutím tohoto: jdu a jmu m. slov. idem a imem; jmění m. imanie; avšak i slov. sa rieka už bez *i:* mať, hrať, meno a z m. stbulh. iměti, igrati, imę a izъ. V na-jmä zachovalo sa *i* čo *j* (§. 62, 2). Vedľa hrať, hra atd. konečne slýchať u nás i ihrať a ihra.

§. 67. Samohlásky *o* a *u* držia sa na počiatku slov. Prvej z nich len obecná čeština predráža pravideľne *v* a hanáčtina *h*, na pr. vorel, vorati, hoko, hoves atd. m. orel, orati, oko, oves. V češtine spisovnej majú *v* len slova: voj, vos a vosa m. slov. a stčes. oje, os a osa. Varhany, pošlé z lat. organum, dostalo predrážku *v* dľa §. 64; slov. organ zostalo bez nej.

5) Zmeny samo-a spolu-hláskam spoločné.

§. 68. Tyto sú nasledujúce:

1) Vymieňanie, ktorým u samohlások menujeme zameňovanie jedných druhými, stávajúce-sa z neznámych posiaľ príčin, jako na pr. v čes. beran m. slov. baran; u spoluhlások zase zameňovanie jednej druhou tohože stroja, jako na pr. v čes. hřbet m. slov. chrbiet i chrbát.

2) Prestrojovanie čili menenie samohlások na spoluhlásky a naopak, na pr. krve m. kru-e, boj m. boi, dau m. dal; a prechádzanie spoluhlások z jednoho stroja v druhý, na pr. pernic v hrdelnice abo naopak, jako v čes. křepelice m. slov. a stčes. prepelica.

3) Prisúvanie čili vkladanie samohlások i spoluhlások. Podľa mesta, kde sa deje, nazýva sa trojako: na počiatku slov predsuvkou, na pr. o-brvy m. brvy, rmútiť sa m. mútiť sa; vo sriedku slov vsuvkou: klád-o-l m. čes. kladl, středa m. slov. sreda; v koncovkách zásuvkou: že-ť m. slov. že ti. Podľa účinku svojeho na význam slov je prisúvanie dvojaké: a) zvukové (fonetické), ktoré, významu slov nemeniac, základom je buď rozličných nárečí buď podrečí tohože jazyka, na pr. niesol m. čes. nesl, moždíř m. slov. možiar; často však í v jednom a tomže nárečí jedon tvar vedľa druhého prichádza, jako hrdza a rdza; b) významné (dynamické), ktorým sa význam slov viac abo menej mení, na pr. v pojiť proti piť, baviť proti byť, trhať proti ťahať a i.

4) Vysúvanie čili vyhadzovanie hlások prvotne ku podstate slov patriacich. To na počiatku slov nazýva sa osuvkou: hra m. a v. i-hra, dovec m. vdovec; vo sriedku výsuvkou: lnouti m. slov. lipnúť, na konci odsuvkou: viac, čes. víc m. viacej, více; ja, čes. já, m. stčes. jáz.

5) Prešmykovanie čili prenášanie hlások z prvotného a prirodzeného im miesta na iné, jako v čes. pro-vaz m. slov. a stčes. po-vraz, v habr m. hrab, kvasiť m. kavsiť a i.

O prestrojovaní, významnom prisúvaní a prešmykovaní samohlások bola už väčším dielom u stupňovania ich (§. 49)

reč. Tu teda len vymieňanie, zvukové prisúvanie a vysúvanie ich máme ešte trochu objasniť.

a) Vymieňanie.

§. 69. *A* sa najčastej vymieňa samohláskou *o* a sice a) v nerozlučiteľných predložkách *pa* a *pra* proti *po* a *pro*, na pr. pačesy, pamät, paroj, paroh, patoky, pazderie atd. proti počesať, potok a pod. Predložkou *pra* označujeme teraz len veci prvotné a stupne pokrvnosti: praboh, pračas, praded, pravnuk atd. b) V osmich slov. slovách s *ráz*, pred *s* a *š* len s *rá* (§. 85) m. *roz*: rázcestie, rázporok, rásol, rásocha rásvit, rášlep, ráztok a rázvora m. čes. rozcestí, rozporek atd. c) V požičaných abo slovančine a iným pokrvným s ňou jazykom spoločných slovách, jako: ocet, oltár, kostol, komora, komín, pohan a i. m. lat. acetum, altere, castellum, camera, caminus, paganus; našim: dol, hosť, moc, noc, vosk atd. odpovedajú nemecké: thal, gast, macht, nacht a wachs; more, nos atd. latinským mare, nasus.

Riedšej sa vymieňa *a* samohláskami *e*, *u*, *y* a inými, jako na pr. v čes. beran m. slov. baran; všudy a všady, slov. všade; nikdy a nikda, tedy a teda a i.

§. 70. *E* sa vymieňa najčastej samohláskou *o*, menovite 1) na mieste stbul. samohlasok *ъ* a *ь* (§. 30), na pr. v muzkom a sredňom instr. jednotnom: synom, mužom, dielom, poľom, čes. synem, mužem, dílem, polem m. stbulh. synъmь mąžьmь, dělъmь, polьmь; v príponách *ok* a *ol*, čes. *ek* a *el*; 2) v slovách: loboda, moch i mach, rož i raž, smotana, útorok, štvoro m. čes. lebeda, mech, rež, smetana, úterek; a naopak v českých: pro, stonati, tonouti a i. znejúcich slov. pre, stenať, tenúť.

Riedšej sa vymieňa *e* samohláskami *a*, *i* a *u*, jako v beran m. slov. baran, cibuľa a cebuľa, cicať i cecať, blisk a blesk, cihla m. slov. tehla z lat. tegula; mest, slov. mušt z lat. mustum; skořepina, slov. škorupina i škrupina atd.

E m. *ě* nutne sa vymieňa u sloves tretej vrstvy po *j* a

po *č, š, ž, šť* a *žď* pošlých z *k, ch, h, st, zd, sk* a *zg*, na pr. báť sa m. bojať sa, mlčať, slyšať, bežať, pišťať; novočes. prehlásene: mlčeti, slyšeti, běžeti, pištěti m. mlkěti, slychěti, běhěti a piskěti.

§. 71. *I* sa vymieňa: 1) podľa §. predošlého samohláskou *e*. Ku príkladom tam vytknutým pridaj: kresťan, žehnať a čes. převor z lat. christianus, signare a prior. 2) Hláskou *e* m. *ě* nutne vo skloňovaní tak, že prípone *e* m. *ě*, obyčajnej u mien tvrdo zakončených, vždy odpovedá *i* u mäkkých, na pr. dube, olove, rybe, čes. dubě, olově, rybě proti meči, poli, duši. 3) Hláskou *y* v čes. křídlo m. krýdlo od kry-ť, tisíc m. tysíc stbulh. tysąšta; kríž m. rus. kryž z lat. crux atd.

§. 72. *O* sa vymieňa: 1) hláskami *a* i *e*, jako u tých vyloženo; 2) hláskou *u* v čes. bubák a bobák, chumáč a chomáč, junák a jonák, ostroha a ostruha, obrus a ubrus; kapitola, rehola, biskup proti lat. capitulum, regula a nem. bischof atd. 3) hláskou *y* v čes. nobrž a nybrž, složenom z *no*, stbulh. *nъ* a komparativu brž od brz-o (skoro), v slov. bol m. čes. byl a i.

§. 73. *U* sa vymieňa: 1) hláskami *a, e* a *o*, jako u tých rečeno; 2) hláskou *y* v slov. byvol m. čes. buvol a naopak v čes. pryskýř a měchýř m. slov. plusgier a mechúr, v čes. syrový a surový; v kruchta a myš proti lat. crypta a mus; nyní (teraz) m. lat. nunc, nem. nun atd.

§. 74. *Y* sa vymieňa: 1) hláskami *a, i, o* a *u*, jako u tých rečeno; 2) hláskou *y* menovite v češtine zhusta, jako v dech a dych, hebký a hybký, hen a hyn, násep a násyp, sekera a sekyra, slech a slych; slov. nezbedný m. nezbydný, preč, servátka a i. m. čes. pryč, syrovátka.

b) P r i s ú v a n i e.

§. 75. *O* je predsuvkou v obrvy, osidlo, ovoce a omša m. brvy, sídlo, srbs. voće a čes. mše, pošlého z lat. missa. Krom *o* vsúvajú sa do skupenin spoluhláskových, v česko-

slovenčine neobľúbených, i iné samohlásky, jak u spoluhlások (v §. 89) obšírnejšej sa vyloží.

c) Vysúvanie.

§. 76. O vysúvaní pohybných samohlások *e* a *o* m. stbulh. *ъ* a *ь* bola už v §. 30 a bude ešte v §. 151 reč. Krome toho *e* čeština najradšej odsúva:

1) u mäkkých mien ženského rodu, prehlasovaniu podrobených, jako: hráz, mez, tvrz, stráň, věž a i. m. hráze, meze, tvrze, stráně, věže; slov. hrádza, medza atd.

2) v zájmene *če*, slov. *čo*, s předložkami: na-č, pro-č, za-č atd. m. slov. na-čo, pre-čo, za-čo; pred príklonným *ž*, stojacím též m. *že*, však ožíva *e*: na-če-ž, pro-če-ž, za-če-ž, slov. na-čo-že, pre-čo-že, za-čo-že; tak i: ten-že, daj-že atd. m. čes. tý-ž, dej-ž;

3) v príslovkách: blíž, dráž, víc a pod. bežných m. a v. blíže, dráže, více.

U nás slýchať též také príslovky, na pr. skôr, viac, výš, níž m. skor-ej, viac-ej, výš-ej, níž-ej. V tých a podobných na *ej*, jako: dál-ej, men-ej, skor-ej, lepš-ej atd. ostatne též zaniklo *e* (§. 289).

V kam, tam, sem a pod. stojacích m. kamo, tamo, semo *o* najprv bolo soslabené v *e* a teprva toto odsuté.

§. 77. Zo všetkých samohlások najľahčej zaniká *i* a síce:

1) sosúvaním v príkladoch daných v §. 66, 2;

2) vysúvaním: lnouti i lpnouti a psáti. m. slov. lipnúť a písať; v decko m. dětisko, v lacný m. laciný, veľký a veliký, slov. koľko, toľko m. čes. kolik, tolik;

3) odsúvaním a to: a) v osobných príponách *m* a *š* m. *mi* a *ši*: volá-m, -š (Srov. §. 205); b) v rozkazovacom spôsobe (§. 207); c) v infinitive: milovať m. a v. milovati (§. 209); d) v prechodníku prítomného času: nesúc, nosiac m. nesúci, nosiaci (§. 211); e) v ať m. ati, as m. asi, čo-s m. čo-si; tak i: ty-s bol m. ty si bol; konečne f) mnoho podstatných mien, končiacich sa teraz mäkkou spoluhláskou,

malo za starodávna po nej *i:* hosť, choť a laň m. hosti, choti a lani; oheň, os a pod. odpovedajú litv. ugni-s, aši-s; lat. igni-s, axi-s atd.

§. 78. Riedšej sa vysúvajú iné závažnejšie samohlásky, menovite:

1) *o* je sosuté v radlo, rataj, roľa a iných od orať pošlých; vysuté veľmi dávno vo chceť, čes. chtíti m. chotěti v o-chot-ný drží sa podnes; m. obedovať riekajú Česi bez *o* též odo dávna obědvati; odsulo sa *o* v ni-št m. stbulh. ni-čь-to (§. 181); v príslovkách kam, tam a podobných (§. 76, 3).

2) *U* sa vysulo v cihla, slov. tehla a kmín z lat. tegula a cuminum; v za-jtra, čes. ze-jtra (§. 43) a z-ýtra m. za-jutra, vo mnich m. stnem. munih a i.

3) *Y* je vysuté v do-sť abo do-sti m. do-syti (sytosti), v čes. lžíce a ptáti se m. slov. lyžica a pýtať sa; odsulo sa *y* v pak (zase), opak a pod.

B) Premeny spoluhlások.

§. 79. Spoluhlásky menia sa buď o samote čili tam, kde sa s inými nestýkajú, jako na pr. v čes. barva, pošlom z nem. farbe; buď tam, kde sa aspon dve z nich schádzajú čili vo skupeninách složených aspon zo dvoch spoluhlások, jaké sú na pr. *lb*, *rm*, *dt* a *tt*. Dvoch prvých zbavila sa československčina prešmyknutím, ostatních rozlišením v *st*, riekajúc na pr. Labe a mramor m. lat. Albis a marmor; vésti a plésti, slov. viesť a pliesť m. vedti a pletti. Zmeny spoluhlások skupených sú o mnoho i rozsiahlejšie i pravideľnejšie od tých, ktoré sa s nimi o sebe dejú.

Všetky skupeniny spoluhlások, čo si ich vôbec len mysleť možno, sú dvojaké:

1) také, ktoré, priečac sa usporiadaniu každého mluvidla, vyriecť sa naskrze nedajú, a preto v žiadnej skutočnej mluve neprichádzajú; leda na písme, ktoré sa onej často protiví, jako na pr. *kd* v čes. *kdo* m. slyšiteľného *gdo* a stčes. slov. *kto;*

2) také, čo sa len mluvidlu istého národa protivia, jako na pr. hore spomänuté *lb*, *rm*, *dt* a *tt* nám Čechoslovanom.

Premeny skupenin tých osobitými, oných všeobecnými nazývame.

a) Všeobecné premeny spoluhlások.

Neuplné spodobovanie.

§. 80. Prvá tato zmena spoluhlások riadi sa následujúcim zákonom: pred temnými spoluhláskami a na konci slov môžu len temné, pred jasnými len jasné stáť. Podľa toho

1) jasné: *v*, *b*, *d*, *ď*, *z*, *ž*, *dz*, *dž*, *g*, *h* pred temnými: *f*, *p*, *t*, *ť*, *s*, *š*, *c*, *č*, *k*, *ch* přechádzajú v primerané sebe temné: *v* do *f*, *b* do *p*, *d* do *t* atd.

Tak na pr. včera, obchod, obsah, sladký, pod kostolom, ľahký, mladší, ňižší, vádzka, schôdzka a pod. vyslovujú sa jako: fčera, opchod, opsach, slatký, pot kostolom, ľachký, mlatší, nišší, vácka a schôcka.

2) Temné pred jasnými menia sa v odpovedajúce sebe jasné čili *f* vo *v*, *p* v *b*, *t* v *d* atd. Dľa čeho na pr. modlitba, prosba, kdo, kde a podobné znejú jako: modlidba, prozba, gdo, gde. Krome toho predložky *k* a *s* nelen pred jasnými než i pred plynnými *l*, *m*, *n*, *r* a pred samohláskami prechádzajú v *g* a *z*, na pr. k ľudu, k mestu, k nohám, k otcovi, s láskou, s mečom, s rukávom, s ovsom a i. znejú: g ľudu, g mestu, g nohám, g otcovi, z láskou, z mečom, z rukávom, z ovsom. Pred *n* zájmen osobných však *k* i *s* zostávajú bez premeny: k nám, k nim, s nami, s nimi; *z* naopak mení sa v *s*, na pr. z nás, z neho, z nich a pod. znejú: s nás, s neho, s nich.

3) Na konci slov jasné ponášajú sa na temné, na pr. Boh, kníh, nôž, dub a pod. znejú skoro zcela tak jako: Boch, kních, nôš, dup.

Hláska *v* na konci slov i sylab však znie u nás zvätša čo *u* (§. 35, pozn. 3).

§. 81. Pravopis jazykov usporiadaný dľa práve vyloženého zákona, jako na pr. grécky, menuje sa **fonetickým**. Krome toho sú ešte dva hlavnie druhy pravopisov: **historický** a **etymologický**. Oným je na pr. francúzký a anglický, týmto náš a český, vyjmúc asi nasledujúce dôležitejšie prípady, vo ktorých sa oba vyslovovania držia:

1) vo slovách temného pôvodu, jako: tchor m. dchor, pošlo-li slovo to od pňa *dch* v na-dch-núť, vzniklého soslabením z *dych* a tento z *duch*. Tak zamieňame jasné temnými i v masť, maslo, veslo, povrieslo a podobných, pošlých od maz-ať, viez-ť a stbulh. po-vrъz-ą (sviažem.) Podobne píšu Česi déšť m. slov. dažď i dežď a stbulh. ~~dъždь~~. Naopak jasne temnými sú zamenené vo dbať, zbožie, zdravý, vždy, v čes. zde (tu), zeď (múr) a pod. m. tbať, sbožie, sdravý, všdy, sde a seď; tak i v miazdra a nozdry, ináčej miazgra a nozgry, pochádzajú-li slova ty od mäso a nos.

2) Vo slovách pošlých od pňov na *ch*, *k*, *c*, *č*, *s*, a *š* vypadajúcich príponami *ský*, *stvo* a *stvie*: čə-ský, katolic-ký -tvo, nemec-ký, rus-ký, levoc-ký a pod. m. češ-ský, katolič-ský, -stvo, nemeč-ský, ruš-ský, levoč-ský. *Ž* vznikajúce v prípade tom z *h* a *z* treba též vynechávať a písať na pr boz-ký a viťaz-tvo m. bož-ský a víťaž-stvo abo víťaz-stvo, a síce nelen dľa obdoby s predošlými než a hlavne i preto, že hláska *s* spomänutých prípon dľa doterajších výsledkov srovnávacieho jazykozpytu nepatrí ku podstate ich, než je predsuvka slovančine s litevčinou a germančinou spoločná.

Inde s nepatrnými odchýlkami slovozpytu sa držíme a držať musíme, nechceme-li sa octnúť v takých zmätkoch, jaké vládnu na pr. pravopisom srbským, ustrojeným oo Vuka Stefanovića Karadžića dľa vyslovovania samého čili dľa fonetickej zásady: píš tak, jako mluvíš.

d) Osobité premeny spoluhlások.

§. 82. Mnohé jazyky tak sú citlivé abo maznavé, že menovite na počiatku slov ani nejľahčej vysloviteľných skupenin nesnesú, jako: *kl*, *kr*, *pl*, *pr*, *bl*, *br*, *sk*, *st*, *sp* a pod. Taká

je na pr. maďarčina. Iné jazyky naopak i také skupeniny rady majú, ktoré necvičenému mluvidlu ťažko vyriekať, jako na pr. *kt*, *pt*, *bd*, *gd* a pod. Z toho prirodzene nasleduje, že sa v každom jednotlivom jazyku len istý počeť skupenin ustálil a síce tak pevne, že sa každý z nich všetkých počeť ten prevyšujúcich skupenin všemožne chráni a zbavuje. Najčastejšie posriedky k tomu cieľu sú:

1) prešmykovanie, patrné na pr. v maď. salma a serda zo slov. slama a sreda, v kalmár z nem. krämer;

2) prisúvanie samohlások a spoluhlások, objavujúce sa na pr. v maď. astal, kalás, barát m. slov. stôl, klas, brat; v čes. středa m. slov. sreda; v slov. sedem a osem m. písemných čes. sedm a osm;

3) vysúvanie, zrejmé na pr. v maď. sent m. stbulh. svętъ (svätý), v lat. novi a natus m. gnovi a gnatus, jako z co-gnovi a co-gnatus vidno;

4) uplné spodobovanie, patrné na pr. v lat. flamma m. flagma od flag-rare; v of-ferre m. ob-ferre, succurrere m. sub-currere;

5) rozlišovanie, ktorým buď len jedna zo stýkajúcich-sa spoluhlások prechádza v inú s pozostalou lepšej sa snášajúcu, buď celá skupenina smiažďuje sa v hlásku od prvotných viac abo menej odchodnú. Prvého príklad máme v obľúbenom viacej jazykom menení skupenin *dt* a *tt* v *st*, jako v lat. claustrum m. claudtrum od claud-ere, v maď. ragastani (lepiť) od ragad-ni (lipnúť). Druhým vzniká na pr. gréc. *ζ*, dor. *σδ* a *σσ* z *δj*, *τj*, *κj*, *χj* a *γj*: *φράζω*, dor. *φράσδω* (mluvím, vykladám) z *φράδjω*, *χαρίεσσα* (milá) z *χαρίεντjα* atd.

§. 83. Čo sa slovančiny strany toho týče, jedno z najzachovalejších nárečí jej, bulharské totižto, práve z tej doby známe, kde sa v ňom každé slovo samohláskou končilo. Nenávidel tedy Bulhar v IX století i sylaby spoluhláskami zavrené: bo sa už dokázalo, že všetky slova koncových spoluhlások len k vôli vete čili preto zbavil, aby s prestávkami na

samohláskach, t. j. sylabami na samohlásky vypadajúcimi mluviť mőhol. Mluviac tak, musel všetky vo sriedku slov prichádzajúce skupeniny spoluhlások na počiatku sylab vyslovovať; nasledujúcu teda vetu: „mrъtviji uslyšętь glasъ syna božija“ asi takto deliť na sylaby: mrъ-*tv*i-ji u-*sl*y-šę-tь *gl*a-sъ sy-na bo-ži-ja. Z toho zase prirodzene nasleduje, že vo sriedku slov skupeniny na počiatku slov ťažko vysloviteľné abo neobyčajné práve tak nenávideť musel jako zdvojené spoluhlásky, ktorých na počiatku slov nikdy neslýchať. A skutočne i výsledky doterajšieho skúmania potvrdzujú, že stará bulharčina vo sriedku slov pravideľne len také skupeniny snáša, ktoré sa na počiatku slov ľahko vyriecť dajú. Všetkých ostatních naopak všemožne sa sprostiť hľadí.

§. 84. Keď v československčine krome slabých samohlások *ъ* a *ь* (§. 30) i nektoré zo silných (§. 76—79) zanikly, objavilo sa v nej mnoho slov spoluhláskami zakončených, jako: syn a otec m. stbul. synъ a otьcь; posteľ, volať, viac, čes. víc, pak a pod. m. posteľa, volati, viacej, čes. více, paky. Že však i ona prešla ten stupeň vyviňovania, na ktorom bulharčinu v IX století spatrujeme, t. j. že kedysi i československčina nenávidela spoluhlásky na konci i slov i sylab, o tom nám nedá viac okolností pochybovať, menovite:

1) ta, že je v nej podnes viacej slov samohláskami nežli spoluhláskami zakončených. O nektorých z nich právom sa domýšľame, že ich takými odsutím koncovej spoluhlásky alebo i ináčej hlavne preto učinila, aby nimi aspon nejako nahradila úbytok slov samohláskami zavrených, ktorý v nej zaniknutím samohlások *ъ*, *ь* a iných povstal. Snahou tou má sa na pr. vysvetľovať dávne odsutie prípony tretej osoby: nesie a nesú m. stbulh. nesetь a nesątь, čes. genitiv množný na *ů* m. *a*, v. *ův*, prestrojovanie hlások *v* a *l* na konci slov a sylab v *u* (§. 35, pozn. 3) a iné podobné výjavy.

2) Československčina, nemohúc sa behom času na tom stupni vyviňovania, na ktorom starú bulharčinu v IX století spatrujeme, udržať, aspon o to stála a stojí podnes, aby na koncislov jej buď len po jednej spoluhláske stálo buď také

skupeniny ich prichádzaly, ktoré sa bez obťaže vyriecť dajú. Také sú z trojudých v češtine: *jsk* vo vojsk od vojsko, *str*, *ndr* a pod. v cudzích slovách, jako: mistr, ministr, Aleksandr atd. U nás posledních niet: bo m. mistr riekame maist-o-r a nevysúvame *e* z minister, Aleksandr a pod. Nestýchať u nás ani dvojudých skupenin *dl*, *tl*, *sl*, *dr*, *tr*, *sr* a podobvých, ktorými sa v češtine krome podstatných mien: mysl, smysl, kmotr, kapr a podobných, znejúcich slovensky so vsuvným *e* a *o:* mysel, smysel, kmotor a kapor, končia a příčastia vedl, pletl, nesl a pod. m. slov. viedol, plietol, niesol (§. 89). Do *dm* a *sm* v sedm a osm vsúvame *e:* sedem a osem, obecný Čech *u*: sedum a osum. Ku viac abo menej obľúbeným skupeninám na konci slov patria i u nás len asi tyto: *sť, šť, zd, žd, sk, zh, zg, ct, čt, vd, bd, jd, nd, ndz, nt, mp, lm, pť* a *cht* (§. 150).

4) Nenávist proti zdvojeným spoluhláskam objavuje českoslovenčina dosti jasne tým, že z nich buď len jednu vyslovuje buď prvú rozlišuje a vysúva jako na pr., keď obecný Čech rieka: padna a Adna m. panna a Anna, Slovák krajší m. krašší, rásol m. rázsol atd. (§. 69 a 85). Prípadov ostatne takých, kde zdvojené spoluhlásky právom prichádzajú, je veľmi málo. Nejvážnějšie sú z nich tyto: a) skladanie předložek so slovy počínajúcimi-sa takou spoluhláskou, jakou sa končí predložka: od-daný, bez-zákonný; b) tvorenie slov príponami, počínajúcimi sa tou spoluhláskou, na ktorú peň vypádá: pan-na, povin-ný, vyš-ší, mäk-ký atd.

Zo všeho toho prirodzene nasleduje, že väčšinu zmien spoluhláskových i v českoslovenčine, nechuťou jej ku skupeninám mluvidlu československému neprimeraným vysvetľovať traba. Spôsoby, ktorými nechuť tú behom času na javo dáva, alebo posriedky, ktorými sa skupenin mluvidlu svojemu protivných abo obťažných zvätša zbavuje, sú: p r e š m y k o v a n i e, k a z e n i e n o s o v e k, p r i s ú v a n i e, v y s ú v a n i e a r o z l i š o v a n i e.

§. 85. Úplným spodobovaním nezbavuje sa jazyk náš nikdy neobyčajných v ňom skupenin spoluhlások preto, že

tým znikajú dve jednaké čili zdvojené spoluhlásky (§. 82, 4), jakých on od nepamäti nerád má (§. 84, 3). Ani podobne znejúcich spoluhlások jednu vedľa druhej neľúbi. Tak na pr. radšej riekame: terajší než terazší abo teražší, rásoc a m. rázsocha (§. 69) atd. Miesto našich sriebro, sreda a podobných hovoria Česi so vsutým *t* stříbro a středa (§. 90, 1) preto, že by sa u nich ináč dve spoluhlásky podobného znenia a sice: *s* a *ř* stýkaly. Z tejže príčiny zachovali prvotnú hrdelnicu v hříbě, hřebec a podobných, znejúcich u nás so *ž* m. *h*: žriebä a žrebec.

1) Prešmykovanie.

§. 86. Prešmykovanie najvälšmi vládne:

1) skupeninami s *l* a *r* na prvom mieste čili *lk*, *rk*, *lm*, *rm* a inými protivnými obľúbeným s a *l* *r* na druhom mieste čili *kl*, *kr*, *ml*, *mr* atd. Krome príkladov výšej (§. 64, 2) daných srovnaj: driemať s lat. dormire, čes. kapr m. slov. kapor s carpio, krátky s curtus, mramor s marmor, tretí s tertius; brada s nem. bart, brod s furt, chladný s kalt, mlieko s milch, vládať s walten, pliesť m. pletť s falten atd.

Výnimky od pravidla toho objavujú sa len u cudzích slov, jako v oltár a orteľ m. lat. altare a nem. urtheil, a tam, kde po *l* a *r* slabé samohlásky *ъ* a *ь* zanikly. V češtine je posledních výnimok osobite na počiatku slov viacej než vo slovenčine. Tak na pr. čes. lháti a rváti, lhůta, lvíce a pod m. stbulh. lъgati, rъvati, lьgota a lьvica znejú u nás obyčajne: luhať a ruvať, riedšej lhať a rvať, lehota a levica.

2) Zriedka sa sprosťujeme prešmykovaním iných neobľúbených skupenin, jako: *km* v kameň m. akmen, *ks* vo vosk m. nem. wachs; *mk* u žmíkať m. žímkať (§. 257); *vs*, *vp* a *vt* u kvas, kvapiti a chvátati, stojacích m. kvas, kvapiti a chvátati (§. 49).

§. 87. Hlásky *l* a *r*, patriac povahou svojou k najplynnejším, i mimo spojenia s inými rady sa prešmykujú, čo u iných spoluhlások veľmi zriedka sa objavuje. Tak na pr. ra-

tolesť, režucha, čes. řeřicha, a manžel stoja m. nekdajších lětorasľ, žerucha a malžen; habr a provaz m. stčes. a slov. hrab a povraz; vedľa klobúk a mhla slýchať i koblúk a mlha i hmla, debnár i bednár m. nem. binder atd.

2) Kazenie nosovek *n* a *m*.

§. 88. Vo starej bulharčine *n* a *m* splývajú s predchádzajúcimi samohláskami v *ą* a *ę* tam, kde by stáť maly na konci slov a pred inými spoluhláskami, jako vo skupeninách *nt, mt, nk, mk* a podobných, vyjmúc *ml*, *mr*, *mn*, *mz*, *nr*. Kazení toto československčina dokonala zamenením nosovek *ą* a *ę* čistými samohláskami (§. 31 a 32); čím v nej *n* a *m* docela zanikly, kdekoľvek by pred inými spoluhláskami a na konci slov štáť maly, jako v pia-ť, pia-l, pia-ty, stbulh. pę-ti, pę-lъ, pę-tъ z pьn-ti, pьn-lъ, pьn-tъ; du-ť, du-l, du-tý, stbulh. dą-ti, dą-lъ, dą-tъ z dъm-ti, dъm-lъ, dъm-tъ; vdov-u, stb. vьdov-ą z vьdov-am, lat. vidu-am; sem-ä, stbulh. sěm-ę zo sěm-en, lat. sem-en atd. Pred samohláskami naopak držia sa *n* a *m*, na pr. pn-em a dm-em, pn-i a dm-i m. stbulh. pьn-ą a dъm-ą, pьn-i a dъm-i.

Výnimky od pravidla toho objavujú sa též len u cudzích slov, jako kompas, tancovať a podobné, a tam, kde po *n* a *m* slabé samohlásky *ъ* a *ь* zanikly (§ 30), jako v zamknúť, končina, syn, dým, deň atd. m. stbulh. zamъknąti, konьčina, synъ, dymъ, dьnь.

3) Prisúvanie.

§. 89. Zo samohlások najčastej vsúva čeština *e*, slovenčina s ruštinou i *o* osobite do skupenin spoluhláskových na konci slov neobľúbených (§. 84, č. 2). Najviacej príkladov toho poskytuje genitiv množný podstatných mien ženských a sredních, kde my krom *e* a *o* i *ie* a *á* dosti často vsúvame (§. 150). Za vsuvku považovať treba *e* a *o* v čes. *jsem* a *som*, stojacích m. stbulh. jesmь a sansk. asmi (§. 268, 1).

Riedšej sa vsúvajú z tejže príčiny iné samohlásky, na pr. *u* len v obecnej češtine slýchať v sedum a osum m. písemných

sedm a osm a našich sedem a osem; *i* len v kalich a tulich m. nem. kelch a dolch.

§. 90. Zo spoluhlások najčastejšej odstraňujú neobľúbené skupeniny *t* a *d*, riedšej *s*, *n*, *l* a *h*.

1) *t* a *d* vsúvajú sa do skupenin *sr* a *zr*. Prvá vsuvka čili *str* m. *sr* objavuje sa v češtine odo dávna a často, jako na pr. v stříbro, středa, střebati, střetnouti a i. m. slov. sriebro, sreda, srebať, sretnúť. Ale m. stbulh. sraka riekame i my straka, pstruh m. psruh atd.

Podobne naložila čeština i so skupeninou *čr*, potrebujúc miesto nej *stř* abo *tř*, na pr. střída i třída, střenka, střep, tříslo, střevo, střevíc atd. m. slov. črieda, črienka, črep, črieslo i čerieslo, črevo, črevica. Tak vzniklo i čes. třešně, slov. čerešňa z cerasus.

Skupenina *zdr* m. *zr* prichádza v obecnej češtine často, v písemnej naopak zriedka, menovite v mázdra a nozdry, slov. i s *g* m. *d*: miazgra a nozgry m. mázra a nozry (§. 81, 1). Do drážditi, moždíř a ždmu (žmíkam) m. slov. drážiť, možiar i mažiar a stčes. žmu tak je vsuté *d* po *ž*, jako do srb. ždenem, žderem a pod. m. ženem a žerem.

2) *s* sa vsúva do skupenin *bt* a *pt* v hriebsť, skúbsť, ziabsť, stčes. ťépsti a pod. infinitivoch (§. 218).

3) *n* prichádza čo vsuvka vo skupeninách vznikajúcich a) spojením predložek s pádmi tretej osoby: k nemu, od neho, s ním atd. m. k jemu, od jeho a s jím; b) složením nektorých predložek so slovesami *jať* a *jesť*: snem, sňať, vynímať, čes. snídati atd. m. sjem, sjať, vyjímať, sjídati. Podobne vzniklo v-nutri, čes. v-nitř z v-utri; ne-nie, češ. ne-ní z ne-je atd.

4) Vsúvania hlásky *l* do skupenin *bj*, *pj*, *vj* a *mj*, vlastného východním nárečiam slovanským, prichádzajú u nás len dva príklady: hrobľa a hrable, čes. hrobka a hrábě

5) Hláska *h* je predsutá v hrdza m. a v. rdza, stbulh rъžda, čes. rez; vsutá do rozhrešiť m. stbulh. razrěšiti, so vsutým *d* razdrěšiti.

4) Vysúvanie.

§. 91. Z neobľúbených skupenin dvojudých, najčastej sa vysúva prvý, zriedka poslední; u trojudých abo štvorudých obyčajne druhý živel ich.

Prvý a poslední spôsob vladne skupeninami s *m, n, s* a *t*, zriedka s *l* a *r* na poslednom mieste, a síce: 1) *d* sa vysúva z *dm, ds, dt* v časovaní sloves *dať, jesť* a *vedeť* (§. 261—265); zo *zds* v prázny m. prázdny; 2) *t* vypadá z *stl, stbl, stkl* a pod. v čes. sloup m. slov. stlp, zblo m. a v. steblo, sklo m. stklo; 3) *k* z *skn:* tisnúť a tresnúť m. tisknúť a tresknúť; z *ks* v os a šes-ť m. lat. axis a sex, v kríž m. lat. crux; 4) pernice sa vysúvaju pred *n* osobite často v češtine u sloves druhej vrstvy, jako: kynouti, kanouti, lnouti, oslnouti, trnouti a i. m. slov. kyvnúť, kapnúť, lipnúť, oslepnúť a trpnúť. Hrnúť, hnúť, hynúť, u-snúť, tonúť i tenúť však i u nás stoja m. hrbnúť, hbnúť, hybnúť, uspnúť a topnúť abo tepnúť. Podobne vzniklo zn-eť zo zvn-eť m. stbulh. zvьn-ěti. Pred *t* zaniklo *p* a *v* v kliet-ka m. kliep-t-ka od klep, v neť m. nepti, lat. nepti-s; v šiť, žiť, pleť od šiv, živ a plev.

Druhým spôsobom vysúvame *v* z *bv* vo složených slovách s *ob:* obaliť, obec, obeť, obesiť, oblek, obariť, obrátiť a i. m. obvaliť, obvec, obveť, obvesiť, obvlek, obvariť, obvrátiť. Podobne stojí naše slák m. s-vlák.

5) Rozlišovanie.

§. 92. Krome dvoch v §. 82, 5 spomänutých spôsobov rozlišovania sú vo slovančine ešte dva: obmäkčovanie totiž a smiažďovanie s obmäkčovaním spojené.

Prvým spôsobom rozlišujeme:

1) skupeniny *dt* a *tt* v *st:* klás-ť a plies-ť od klad a plet, slas-ť a stras-ť od slad a strád-ati (trpeť), čes-ť m. stbulh. čьs-tь od čьt-ą (čítam i ctím), vrs-tva od vrt-eť, mies-to a mos-t od met (§. 53), v pes-tún od pit-ati (chovať, krmiť) atd. V novejších útvaroch a složeninách objavuje sa *d* a *t* i pred *t:* buď-te, pleť-te, choď-te, od-tiahnuť atd. m. stbulh. bąd-ě-te, plet-ě-te, chod-i-te, otъ-tęgnąti.

2) *dl* a *cht* len v nekoľko odvodoch menia sa v *sl* a *st:* hús-le od hud, jas-le od jad (§. 262), pras-lica od prad, čís-lo od čьt v stbulh. čьt-ą (§. 57, 2), pls-ť, prs-ť, srs-ť, tes-t a pod. od plch-núť, prch-núť, srš-ať m. srch-ěti (§. 70) a tьch v čes. tch-án m. tьch-án.

3) *nr* dávno rozlišujeme v obľúbenejšie *mr:* mrav m. stčes. nrav; *sš* a *zš* v *jš* u krajší m. krasší od krás-ny a terajší m. terazší od teraz (§. 85).

§. 93. Druhým spôsobom rozlišujeme čili smiažďujeme: 1) *dj* a *tj* v *dz*, čes. *z* a *c:* hrádza a sviec*a*, češ. hráze a svíce m. hradja a svietja; hovädzí a teľací od hoväd-o a teľat-a, hádzať a vracať m. hádjať a vratjať od hodi-ť a vráti-ť repc-em od rept-ať atd.

2) *kt* a *ht* v *c:* pec, moc a noc m. pek-ť, moh-ť a nok-t, nem. mach-t a nach-t; dcéra m. dъhtera, nem. tochter. V infinitivoch: piec-ť, môc-ť a pod. stojí nepravideľne *cť* m. samého *c*, zachovaného ešte vo spisovnej češtine, kde vytknuté tvary znejú: péc-i a moc-i m. pek-ti a moh-ti (§. 221).

3) *ds, ts, čs* v *c:* dvacať m. dvadsať, bohactvo m. bohatstvo; ctiť m. čsť-iť a to m. česť-iť atd.

4) Hrdelnice tam, kde by pred podnebnými hláskami *j, i, í, ě, e, ę, ä* a *ь* stáť maly, prechádzajú v sykavky.

§. 94. O rozlišovaní hrdelnic v sykavky osobite poznamenať máme:

1) ono sa deje týmto poriadkom: *k* sa mení v *c* a *č*, *h* v *z* a *ž*, *ch* v *s* a *š*, *g* v *dz* a *dž*. Čeština sa tu od slovenčiny dvojnásobne odchyľuje a síce: a) *ch* asi od XIII stoletia rozlišuje len v *š*, riekajúc na pr. Češi, lenoši atd. m. slov. Česi, lenosi od Čech a lenoch; b) užívajúc *h* m. *g* (§. 98), zameňuje i *dz* a *dž* z tohoto vzniklé hláskami *z* a *ž*. Tak na pr. slova: striga, stridze, strídža, stridžiť a pod. majú čes. zneť: střiha, střize, stříže, střižiti.

2) Kde by sa hrdelnice v *c, z, s* a *dz* a kde v *č, ž, š* a *dž* meniť maly, to vôbec ťažko ustanoviť; ľahčej podrobne čili v nauke o tvorení a ohýbaní slov osobite.

3) Slovenčina podobne ruštine zanedbáva vo viacej prípadoch rozlišovanie hrdelnic v sykavky, menovite pred *e* m. *ě* a pred *i*, jako na pr. v jednotnom dative a lokali ženskom: ruke, nohe, muche, strige m. ruce, noze, muse a stridze, čes. mouše a střize; v muzkom nominative množnom prídavných mien určitých: velkí, mnohí, tichí m. čes. velcí, mnozí, tiší; u prídavných mien na *in:* matkin, macochin, strigin m. čes. matčin, macešin, střižin atd.

§. 95. Obmäkčovanie vládne:

1) hláskami *d, t* a *n*, a to v slovenčine i pred čes. *e* (§. 37) a krome toho i na konci slov, kde *i* abo *ь* zaniklo (§. 30 a 77) o mnoho viacej nežli v češtine, na pr. deň, kameň, koreň, spoveď, smrť, volať atd. m. čes. den, kámen, kořen, spôvěd, smrt, volat. Tvrdými zostávajú hlásky ty u nás v prípadoch vytknutých v §. 38.

2) Rozdiel medzi tvrdým a mäkkým *l*, ač i netak rázne, jako na pr. v poľštine a ruštine, slýchať u nás i Moravanôv a a miestami i u Čechov podnes. Tým sa dá prirodzene vysvetliť, prečo ho prekladatélia biblie Kralickej, medzi ktorými bol i Pavol Jesenský, rodom Slovák, tak pilne šetrili, označujúc ho spôsobom poľským. Ale ani príklad tých nevládal v písemnej češtine ustáliť rozdielu toho, choť sa v nej posiaľ zrejme objavuje tým, že ona po *l*, mäkkom kedysi i v nej, samohlásky prehlasuje, na pr. král-e, král-i, lid atd. m. slov. kráľ-a, kráľ-u, ľud (§. 41).

3) Zaniklý rozdiel *l* od *ľ* nahradzuje čeština ponekuď tým, že *r* mení v *ř* vôbec tam, kde slovenčina *d, t, n* a *l* v *ď, ť, ň* a *ľ*, t. j. nelen pred mäkkými i v nej samohláskami než s nepatrnými, väčším dielom nedávno vzniklými výnimkami i pred *e*, na pr. bratř-e, mistř-e, ale: dar-e, doktor-e m. dař-e, doktoř-e; mř-eš, mř-e, mř-eme, mř-ete, ale: ber-eš, -e, -eme, -ete atd. Pred *e* m. slov. *o* a stbul. *ъ* zostáva *r* prirodzene tvrdým: dar-em, dár-ek m. dar-om, -ok. Na konci slov konečne len tam sa obmäkčuje *r*, kde do neho *i* lebo *ь* vniklo, na pr. u muzkých mien na *ář, íř* a *ýř;* u všetkých ženských na *r;* tvář, sběř atd.

§. 96. Medzi *s, z* a *ś, ź* slýchať u nás ešte, ač i ne tak rázne, jako na pr. v poľštine a ruštine, i srednie sykavky čili *ś* a *ź* vôbec tam, kde *ď, ť, ň* a *ľ* m. *d, t, n* a *l*. Tak na pr. nos-í a koz-í neliší sa len dlhým *í* než i' mäkkým znením hlások *s* a *z* od nos-y a koz-y.

Sykavky *s* a *z* so skupeninami *st, sl* a *zd* menia sa v *š* a *ž*, *šť, šľ* a *žď* vôbec tam, kde *d* a *t* v *dz* a *c*, na pr. snášať, sväžať, púšťať, smýšľať a pod. tvary vznikly zo snosiť, svoziť, pustiť a smysleť tak, jako hádzať, sácať, obúdzať a pod. od hodiť, sotiť, obudiť.

Sykavka *c* je všade mäkká a čo taká i tam sa mení v *č*, kde *s* a *z* pravideľne zostávajú tvrdými, na pr. vo vokative jedn. muzkých mien na *c:* chlapče a strýče; v ovč-a, ovč-í, ovč-inec a pod.

Tak sa nakladá s *s* a *z* len v odvodoch, pošlých od *kňaz, peniaz, blízky, nízky* a *vysoký,* jako: kňaže, kňažna, knieža, peniažek, peňažitý; bližní, nižní, vyšní, výšina, nížina a i.

§. 97. Štvrtým spôsobom rozlišujú sa skupeniny *ck, sk* a *zg*, čes. *zh*, v *čť, šť* a *žď* vôbec tam, kde *k* a *h* v *č* a *ž*. na pr. gréčtina od grécky, píšťať od pískať, ražd-ie a -ina od razga, miaždiť od miazga atd. U mien na *ina* však obyčajnejšie je u nás *č* než *šť* vznikať majúce z *sk:* slovenčina maďarčina atd. m. slovenština, maďarština.

6) Premeny spoluhláskam a samohláskam spoločné.

§. 98. O prešmykovaní, prisúvaní a vysúvaní spoluhlások bola už v §. 86, 87 a 89—92 reč. Zbýva tedy len vymieňanie a prestrojovanie ich objasniť ešte ponekuď.

a) Vymieňanie.

Hrdelníce sa nasledóvne vymieňajú:

1) Prvotné *g* prešlo i v slovenčine väčším dielom v *h:* Bog v Boh, golub v holub atd. Ale toľko nenávisti proti *g* nepozorovať u nás jako u Čechov, kde na pr. mozog, miazga,

razga a pod. znejú: mozek, mízha a rozha. V grzno, grajcar, guľa a niekoľko iných i prvotné *k*, slyšiteľné v čes. krzno a v nem. kreuzer, kugel, prešlo v *g*.

2) Naše *ch* často sa objavuje v češtine čo *h*, riedšej čo *k*, na pr. ve hřbet a hřtán m. našich chrbiet i chrbát a chrtáň, v štíhle (šťúča) m. štíkle od štika m. slov. šťuka.

§. 99. Z jazyčnic sa najčastej vymieňajú:

1) *l* a *r*, na pr. hliva a hríb i gríb, močiar m. čes. močál, mozoľ a mosúr, klčovať a krčovať. Srovnaj též: robiť s lat. laborare, prípony *dlo* a *teľ* s *trum* a *tor* v ora-dlo, ora-teľ m. lat. ara-trum, -tor.

2) *l* a *n*: alebo, zasľúbiť m. čes. anebo, zasnoubiti; tanier m. čes. talíř, nem. teller atd.

§. 100. Zubnice *d* a *t* vymieňajú sa v nut-iť m. nud-iť, a chovaného v núdza, čes. nouze, z núdja (§. 93, 1), v drgať a trkať, v deptať m. stbulh. tъpъtati. Predložka *ot* dľa toho dávno prešla v *od*.

Sykavku *s* v cudzích slovách často vymieňame mäkkými *š* a *ž*: apoštol, šabľa, čes. šavle z nem. sebel; almužna (§. 65), Ježiš, kríž z crux (§. 91, 3), ruža z rosa, žalm zo psalmus, žehnať zo segnen, lat. signare atd.

§. 101. Hlásku *f* s ostatními Slovany vymieňame pravideľne inými pernicami, jako na pr. brat, čes. bratr, plameň, plujem, vrem a i. proti lat. frater, flamma, fluo a ferveo; v brod, krepký, kúpiť a i. proti nem. furt, kräftig, kaufen. I vo slovách dávno požičaných potrebujeme m. *f* iných pernic: birmovať, pôst, čes. barva, hrabě atd. m. nem. firmen, fasten, farbe, graf. Behom času však vlúdilo sa *f* i do nektorých domácich slov: úfať m. stbulh. upъvati, fúzy a figeľ m. čes. vousy a pikel; vedľa vrčať a vrkať, rieka sa už i frčať a frkať atd.

Krome toho i ostatnie pernice vymieňajú sa zhusta vospolok, na pr. *v* a *b* v klebeta a hodbáb m. čes. kleveta a hedbáv, v príbuzný m. prívuzný (§. 62, 1); *v* a *m* v bosman

a bosvan, *m* a *b* v darobný a písebný m. daromný a písemný atd.

b) Prestrojovanie.

§. 102. Najobyčajnejšie je prestrojovanie:

1) pernic v hrdelnice, na pr. čes. kapraď, kypřice a křepelice m. slov. a stčes. paprať, paprica a prepelica; uštknouti m. uštipnúť, štíhlý m. šťuplý atd.

2) zubnic v hrdelnice: čes. ocknouti se m. a v. octnouti se; slov. miazdra a nozdry, ináčej miazgra a nozgry; žlknúť, glhý, griečny m. zltnúť, dlhý, driečny.

Druhá časť.

Nauka o tvaroch.

§. 103. Dľa pôvodu svojeho tvary slov sú vôbec dvojnásobné: prvotné a podružné.

Jedny z nich totižto vznikly spojením buď prípon odvodzovacích a ohýbacích s koreňami a pňami buď dvú lebo i viacej pňov vospolok, iné naopak záležia v čistých koreňoch. Ony sa preto podružnými a tyto prvotnými menujú.

Prvotných slov bolo kedysi v našom a v podobných jemu jazykoch veľmi málo. Behom času ich ovšem pribylo (§. 17), ale i teraz ešte značná väčšina slov našich je podružného tvaru.

Nauka o tvaroch slov zanáša sa teda hlavne odvodzovaním, skladaním a ohýbaním slov, vykladajúc spôsoby, ktorými sa vôbec korene v pne a pne na slova menia.

Prvé dva z tých spôsobov menujú sa v užšom smysle tvorením slov (§. 16). Dľa čeho nauka o tvaroch slov obsahuje v sebe dva hlavnie oddiely. Prvý z nich vykladá tvorenie slov odvodzovaním a skladaním, druhý ohýbanie slov.

§. 104. Majúc tvorenie slov inou príležitosťou osobite vyložiť, vezmeme ho tu len natoľko do úvahy, nakoľko by ináčej ohýbanie slov zostalo temným abo ináč nedostatočným.

Pôvodne neliší sa odvodzovanie a ohýbanie slov od skladania ich: bo jako to, tak i ony záležia vlastne vo spojovaní dvú lebo i viacej živlov v jedon celok. V terajšej reči však

1) odvodzovaním menujeme tvorení pňov ohýbania schopných dvojím spôsobom a síce spojovaním prípoň odvodzo-

vacích, o sebe nič neznamenajúcich: a) s holými koreňami, jako v pa-ni (§. 17) a vlas-ť, kde však pred príponou *ť* koreňové *d* prešlo v *s* dľa č. 1 v §. 92; a b) s pňami stupňovaním koreňov abo iináčej vzniklými, jako v sláv-a a tráv-a od slu a tru (§. 50, 3), pani-n a vlast-ný od pani a vlasť, kde pňové *i* vniklo do *t*, čím to zmäklo (§. 77, 3).

2) Skladaním nazývame spojovanie dvú lebo i viacej takých živlov, z ktorých každý i mimo složenia čili o sebe podnes nečo znamená, jako v časo-pis, deje-pis, rybo-lovec, marno-tratný, blaho-slaviť, ne-ná-vi-deť. Ty a iné tak vzniklé slova zovú sa složenými. Opakom ich sú slova jednoduché. Poslední článok každého složeného slova napokon menuje sa základným, ostatnie určovacími.

Dakedy sa i koreň sám so sebou skladá, čo zdvojovaním jeho nazývame. Tak na pr. naše da-d-ia m. stbulh da-dę-tь vzniklo z nekdajšieho da-da-ntí (§. 205 a 261).

3) Ohýbaním konečne menujeme spojovanie prípon ohýbacích, o sebe též už nič neznamenajúcich s pňami odvedenými a složenými alebo kratčej: menenie pňov odvedením a složením vzniklých čo čiastok viet.

§. 105. Dľa významu delíme korene, tak jako slova: na materialné a formalné (§. 14), menujúc ony slovesnými, tyto zájmennými.

Zo slovesných koreňov krome sloves vznikajú hlavne podstatné a prídavné mena čili slova materialné posriedkom menných tvarov slovesa (§. 202), jako na pr. sy-n, pl-ný a ná-h-ly.

Sy-n znelo stbulh. sy-nъ (§. 30) a u príbuzných nám Litevcov znie podnes sú-nu-s. Tu *s* je prípona nominativu čili ohýbacia, jako v lat. pani-s proti našemu pani (§. 17); *nu* zas odvodzovacia a síce ta, ktorá vlastne trpné príčastia minulého času tvorí; *sú* konečne je koreň, ktorý v sy-n soslabol v *sy* (§. 72), v su-ka naopak sa zachoval s *u*. Významom svojím rovná sa zcela terajšiemu slovesu rodiť. Sy-n tedy je vlastne trpné príčastie minulé, vzniklé bezposredním prirazením prípony *n* ku koreňu soslabenému *sy* a čo také znamená práve to, čo terajšie rodę-ný abo rodze-ný. Práve tým a tak tvoreným príčastím byť dokázalo sa v §. 228, 2 i prídavné meno pl-ný, znejúce neurčite starobulhar-ky též s nъ: plъ-nъ.

Ná-h-ly zase je vlastne činné príčastie minulého času a určitého tvaru, pošlé od slovesa na-h-núť m. na-hb-núť čili od koreňa *hb* m. stbulh. *gъb* ktorý vznikol též soslabením z *gyb* a tento z *gub* (§. 229 a 231).

Zájmenné korene naopak sú hlavním pôvodom všetkých ostatních čili formalných čiastok reči. Počeť tých je menší nežli slovesných a tvorenie slov z týchto je podnes i rozsáhlejšie i jasnejšie nežli zo zájmenných.

Krome toho podstata tvorenia slov v najširšom smysle zdá sa prvotne záležať vo spojovaní koreňov slovesných so zájmennými. V terajšej reči však, pozbavenej behom času mnohých prípon, i holé korene dosti často objavujú sa slovami (§. 17).

Čo sa napokon tvaru týče, všecky korene indoeuropské sú jednoslabičné, t. j. najmenej z jednej spoluhlásky a samohlásky složené. Vypadajú-li na samohlásky, jako: bi, pi, kry, tru a podobné, zovú sa otvorenými, zavrenými naopak všetky ostatnie, jako: nes, plet, ved, vlad a iné. Ty i ony dajú sa dálej najlepšej tak podeliť jako slovesa prvej vrstvy (§. 215).

§. 106. Koreň je často i pňom spolu, jako v bi-l, kry-l, nes-iem, ved-iem a podobných (§. 15 a 200). Jako korene tak i pne sú buď otvorené buď zavrené.

Posledne živly pňov však nedajú sa ľahko vynajsť preto, že sa behom času s príponami a sponami mnohonásobne zmenily; často i docela zanikly, menovite na konci slov, kde jazyky behom času najviacej sa menia a tým vlastne kazia. Preto máme teraz už i takých slov mnoho, ktoré sa od pňov ničím nerozoznávajú (§. 17).

Kde naopak príčina zaniknutia pňových živlov prirazením nových prípon abo složením prestane, tam sa ony obyčajne objavia, jako na pr. vo slovách: nebes-a a semen-a (§. 146 a 147), časo-pis, deje-pis.

O tých a iných složených slovách vôbec riecť možno, že určovací článok ich je väčším dielom roveň pňu čili že pne mien zvätša tak vypadajú, jako keď sa určovacími články složených slov stanú. Tvary: čas-o a dej-e v časo-pis a deje-

pis sú tedy pne podstatných mien čas a dej. Ale ani pravidlu tomu ani výnimkám jeho nemožno náležite strany slovančiny vyrozumeť bez dôkladného ohľadu k ostatním jazykom indoeuropským.

U nektorých sloves dva pne rozoznávame (§. 201).

§. 107. Menenie sloves ohýbacími príponami nazývame časovaním ich (§. 202). Též také menenie ostatních ohebných čiastok reči naopak menujeme prechyľovaním a skloňovaním.

Prechyľovať znamená meniť pne slov dľa rodu (§. 119). Skloňovanie zase je menenie pňov dla čísla a pádu.

Mimo sloveso všecky ostatnie ohebné čiastky reči sa skloňujú; prechyľovať naopak zvykli sme len daktoré z nich. Podstatné i prídavné meno, zájmeno a číslovka menujú sa preto po prednosti sklonitеľnými čiastkami reči.

Srovnávanie prídavných mien a príslovek je vlastne odvodzovanie podobné význanom tomu, ktorým na pr. podstatné mena zväčšovacieho a zmenšovacieho smyslu vznikajú, jako: chlapisko a chlapec proti chlap, ženisko a ženička proti žena atd. Dopřialo sa mu však i v nauke o ohýbaní slov miesta a síce hlavne preto, že srovnávaním vzniklé tvary slov o mnoho častej slýchať nežli zväčšovacie a zmenšovacie.

§. 108. Rody rozoznávame tri: muzký, ženský a srední (§. 213); čísla též tri: jednotné, dvojné a množné. Dvojné však zaniklo už vätším dielom (§. 154 a 188, 2). Mnoho sklonitеľných čiastok reči krome toho je len dľa jednotného abo len dľa množného čísla v užitku.

Pádov máme sedem: nominativ, vokativ, akkusativ, genitiv, dativ, lokaľ a instrumentaľ. Prvé dva menujú sa priamymi, päť ostatních nepriamymi lebo kosými.

Príčina toho názvu vysvitne náležite teprva zo skladby. Tam sa objasní i to všetko; čo tu v nasledujúcej ešte poznámke o pádoch zostane temným.

Všetky pády pochádzajú od pňa a ne od nominativu, jako

sa v doterajších mluvniciach našich zvätša učí. Príponou nominativu bolo kedysi *s*, ktoré však vo slovančine, behom času zaniklo. Preto on často už tak vypadá jako peň (§. 17 a 104, 1).

Vokativ nemal v jazykoch indoeuropských nikdy osobitej prípony. Nedostatkom tým a slabšou samohláskou koncovou rozoznával sa prvotne v nich od pňa i od ostatních pádov. Dosti jasne vysvitá to ešte i teraz na pr. z vokativu ryb–o a podobných, kde *o* jest oslabená samohláska pňová *a* (§. 47), zachovaná v nominative jednotnom. Kromе podstatných mien ženských len muzké majú u nás ešte vokativ, ale len jednotný a i ten už riedšej než u Čechov. Všade inde jest on už roveň nominativu.

Skloňovanie máme trojaké: m e n n é, z á j m e n n é a m i e š a n é čili zo dvoch predošlých s l o ž e n é. Preto sa toto i tak dobre nazýva.

Menné skloňovanie vládne podstatnými meny, osobnými zájmeny *ja*, *ty* a *sa*, základnými číslovkami, vyjmúc *jedon* i *dva*, a ponekuď ešte i prídavnými meny neurčitými. Zájmenné je v obyčaji u zájmen neurčitého tvaru a číslovek *jedon* i *dva*. Miešane sa konečne skloňujú prídavné mena určité s ostatními im podobnými sklonitelnými čiastkami reči.

A) Ohebné čiastky reči.

1) Podstatné meno.

§. 109. Podstatné meno znamená skutočne i smyslene samostatné bytosti.

Skutočne samostatné bytosti sú všetky ty osoby a veci, o ktorých sa buď smysly svojími (zrakom, sluchom atd.) buď rozumom a zjavením Božím presvedčujeme, že každá z nich skutočne a sama o sebe čili osobite jest, menovite: duchovia, živočuchovia, rastliny a neživé veci.

Duchovia, t. j. Boh, andel, diabli a duše, sú o s o b y ž i v é a n a d s m y s e l n é.

Osoby sú preto, že majú rozum a slobodnú vôľu; živé preto, že nikdy neprestanú žiť; a nadsmyseľné preto, že, nemajúc tela, nedajú sa smyslami než len rozumom a zjavením pochopiť.

Slovo živo-čuch (čes. prehlásene: živo-čich §. 45) znamená ľudí a zvierata spolu čo také bytosti, ktoré žijú a cíťa abo po starodávnu: čujú.

Ľudia a zvierata i hýbu sa samovoľne z jednoho miesta na druhé a tým sa rozoznávajú od rastlin. Ľudia zas od zvierat lišia sa rozumom a slobodnou vôľou, odo duchov telom. Ľudia sú preto osoby smyseľné. Všetky ostatnie bytosti smyseľné sú veci a síce: zvierata s rastlinami živé, ostatnie neživé.

Krome mien nadsmyseľných a smyseľných bytostí všetky ostatnie mena podstatné znamenajú len smyslene samostatné čili také bytosti, ktorých nikde niet samých o sebe než len v mysli našej, jako: smiech, hnev, radosť, dobrota, beh, behanie, bitie, mytie a podobné.

Smiechu dozajsta neslýchať nikdy o sebe, než vlastne len ľudí, keď sa smejú. Ani hnevu, radosti a podobných výjavov nikde nevídať samých o sebe než len ľudí abo zvierata rozhnevané a rozveselené.

§. 110. Dľa významu delíme podstatné mena predne na srastlé a odťažené.

Srastlé sú všetky ty, ktoré znamenajú osoby a veci smyseľné čili: ľudí, zvierata, rastliny, nerasty a iné neživé veci. Odťažené naopak sú mena všetkých ostatních bytostí, jako: Boh, anjel, hnev, krok, pád, padanie, zlosť a iné.

§. 111. Jak srastlé tak i odťažené podstatné mena sú ďalej vlastné a obecné.

K vlastným počítame všetky ty, ktoré jednotlivé osoby, národy, krajiny, mesta, vrchy, rieky atd. značia a na písme veľkými literami sa počínajú, jako: Ján, Jablonský, Slovan, Uhry, Viedeň, Kriváň, Váh atd.

Obecné podstatné mena naopak znamenajú spoločne viac jednotlivých osob abo vecí, jako: človek, zviera, strom, škola, kniha a pod.

Medzi obecnými meny osobite ešte rozoznať treba hmotné od hromadných.

Hmotné mena znamenajú také veci, ktorých i najmenšia čiastka tak sa nazýva jako celok, jako: voda, sriebro, zlato, plátno, sukno atd.

Hromadné mena naopak znamenajú také celky abo hromady osob i vecí, ktoré sa skladajú z čiastok podstatou svojou jednakých, ale menom rozličných, jako: kamenie, listie, kňaztvo, žiactvo, vojsko a iné.

Prechyľovanie.

§. 112. Bytosti živé a smyseľné: ľudia totižto, zvierata a rastliny delia sa od prírody dľa pohlavia na muzké a ženské.

U ľudí pohlavie ženské nazývame my ináč i bielym, Nemci pekným.

Zvierata a rastliny muzké obecne menujeme samci a ženské samicami.

§. 113. V mluve rozoznávame též pohlavie, ale netak, jak bysme dľa prírody mali. Pohlavie, ktoré si ľudia v mluve svojej ustanovili, nazýva sa mluvnickým abo kratčej rodom.*) Krome mena liší sa ešte mluvnické pohlavie od prirodzeného takto:

1) Pohlaví je len dvoje a rody sú tri: muzký, ženský a srední.**)

2) Rod odporuje často pohlaviu, t. j. mena prirodzene muzkých a ženských bytostí niesu vždy muzkého a ženského než veľmi často sredniého rodu, jako: pachoľa, dievča, chla-

*) Rozdiel ten zračí sa už i v latinských slovách: sexus a genus.

**) Nijakým nemá sa rod ten naskrze zvať už preto, že je skutočne mluvnický. Ani Nemci ho nezovú dobre vecným (sächlich) preto, že zvierata a rastliny, choť sú proti ľuďom a duchom len veci (§. 109), vynikajú preca nad neživé veci pohlavím. V latinčine naopak veľmi múdro menuje sa on genus neutrum čili niktorým z prirodzených pohlaví. Prečo sme sa my od nej v tom odchýlili, to vysvitne z §. 139.

pisko, ženisko; riedšej ženského m. muzkého, jako: chlapina, a podobné.

3) Pohlavím vynikajú len živé a smyseľné bytosti, rodom naopak opatrené sú mena všetkých a jakýchkoľvek bytostí, t. j. každé podstatné meno je nektorého zo troch rodov.

§. 114. Jakého rodu je ktoré z podstatných mien, to poznávame po význame a zakončení jejich.

Dľa významu muzkého rodu sú pravideľne mena muzkých osob a samcov, jako: otec, syn, sluha, kohút, vlk a iné; ženského zase mena ženských osob a samic: matka, dcéra, služka, sliepka, vlčica.

Pravidlu tomu stále sa protivja len mena mláďat ľudských a zvieracích, vypadajúce na *a* abo *ä*, čes. *e* abo *ě*: dieťa, kozľa, žriebä.

Tý a podobné mena maly by vlastne byť muzko-ženského rodu preto, že je, na pr. dieťa chlapec muzkého a dieťa dievča ženského pohlavia. Jazyk náš, opatrujúc ich napriek tomu rodom sredním, nakladá s nimi asi tak jako rodiča s deťmi, šatiac ich do istého veku jednako čili nedbale o to, že sú buď chľapci buď dievčata. Len keď už deti odrästly ponekuď, nosia sa viac abo menej primerane svojemu pohlaviu.

§. 115. Dľa zakončenia lišia sa podstatné mena rodom tak rázne, že často i podstatou svojou jedno a tože slovo len preto je rozdielneho rodu, že sa rozlične končí.

Tak na pr. bru-ch je muzké, bruch-o naopak sredníe; myse-ľ patrí k ženským, složí-li sa však s predložkami, vyniká vždy tvrdým *l* a čo také je muzkého rodu: s-mysel, prie-mysel, ú-mysel atd. Príkladov tých pribude značne, vezme-li sa rod v nárečiach jednoho a tohože jazyka do úvahy. Tak na pr. našim ženským: črevica, pazucha, priekopa, siaha, sirota, šata; sredním: hrozno a mlezivo odpovedajú v češtine muzké: střevíc, pazouch, příkop, sáh, sirotek, šat, hrozen a ženské mleziva, ináč mlezina, riedšej též srednie mlezivo.

§. 116. Podstatné mena muzké vypadajú zvätša na spoluhlásky, ženské práve naopak a srednie len na samohlásky.

Dľa toho muzkého rodu sú:

1) mena zakončené tvrdými spoluhláskami, jako: Boh, duch, človek, plat, sen, zub a iné;

2) väčšina vypadàjúcich na *c, č, š, j, ľ, ň* a čes. *ř*, jako: palec, bič, koš, loj, mozoľ, oheň, mechúr, čes. měchýř a iné. Zo zakončených ostatními mäkkými spoluhláskami len asi nasledujúce, a síce na *ď*: dážď a medveď, čes. déšť, medvěd, hlemýžď (slimák), hvížď (červivý orech) a sleď (Häring); na *ť*: deheť, kliešť, lakeť, plášť, počeť, prýšť a vecheť; na *ž*: jež, kríž, nôž, čes. i plž (zemský slimák), ostříž (druh sokolí) a smrž (smrh).

3) Len v množnom čísle užívané na *y*: čiary, drobky, hody, mravy, odpustky, ostatky; pačesy, patoky a podobné.

4) Málo vypadajúcich na *a*: sluha, pastucha, vojevoda, dárca, súdca, zrádca a podobné.

§. 117. Ženského rodu sú:

1) všetky na *dz* a väčšina vypadajúcich na *ď, ť* a *ž*: mosadz, meď, odpoveď, česť, milosť, krádež, mládež a iné;

2) zo zakončených tvrdými a mäkkými spoluhláskami len asi tyto, a síce na *c*: moc, noc, pec, vec so složenými: nemoc, po-moc, ob-ec m. ob-vec (§. 91) a čes. klec m. našeho klietka; na *č*: reč, obruč, seč, dô-stač, žlč, chrobač, Slovač a podobné hromadné; na *j*: koľaj, kročaj, šľapaj, sloj a zbroj; na *ľ*: kúdeľ, myseľ, maštaľ, oceľ, posteľ a soľ; na *m*: zem a viacej mien čes. miest, jako: Chrudim, Příbram, Vlašim a podobné; na *ň*: báseň, bázeň, kázeň s ostatními takými odľaženými, potom: Viedeň a miestami i višen a čereseň m. obyčajnejších: višňa a čerešňa; na *p*: otep; na *r*, čes. *ř*: tvár, jar, ináč i sredne jar-o; na *s*: hus, os, čes. i ves (dedina), náves (dedinský hrynok) a směs (miešanina); na *š*: myš, rozkoš, veš čes. i peleš (brloh) a veteš (staré veci); na *v*: cirkev, kanev, a podobné; na *z*: haluz a reťaz, čes. řetěz je muzké.

3) Značná väčšina vypadajúcich na *a*: brada, diera, ryba, voda, duša, koža, svieca a iné; po dvoch na *i* a na *ú*: mati a pani, krú a obrú, ináč krv a obrv.

4) Len množne užívané na *y* a *e*: máry, otruby, plevy,

Čechy, Uhry, Rakúsy; dvere, hrable, hromnice, húsle, jasle, kliešte, konope, noše, sane, turice abo letnice, vianoce; Čachtice, Domažlice, Košice a pod.

§. 118. Mena sredneho rodu vypadajú na tyto samohlásky a dvojhlásky:

1) na *o* a prehlásku jeho *e*: delo, sriebro, zlato, pole, srdce a iné (§. 143);

2) na *ä*, čes. *ě* m. prvotného *en*: bremä, semä a podobné (§. 146 a 147);

3) na *a* abo *ä*, čes. *e* abo *ě* m. prvotného *ent* (§. 148), znamenajúce zväčša mláďata ľudské a zvieracie (§. 114);

4) na *ie* abo *ia*, čes. *í*: kamenie, listie pitie, volanie a podobné (§. 144);

5) len množne užívané na *a*: krosna, ústa, vráta, pľúca atd.

§. 119. Meniť podstatné mena samými príponami dľa rodu znamená prechyľovať.

Ony sú dľa toho dvojnásobné: prechyľné a neprechyľné. Dajú-li sa tak dľa oboch ostatních rodov zmeniť, menujú sa uplne prechyľnými. Také sú na pr. pán, kozel a vlk, znejúce žensky: pan-i, koz-a a vlč-ica, sredne: páň-a, kozľ-a a vĺč-a.

Neuplne prechyľné sú naopak ty, ktoré sa samými príponami len dľa jednoho rodu dajú zmeniť, jako: súsed a vdovec, znejúce žensky: súsed-a abo -ka a vdov-a abo -ica; pták — ptáča, straka — stráča a iné.

V širšom smyslu však i také podstatné mena považujú sa za prechyľné, ktoré jedny a tyže bytosti, ale rozličného pohlavia znamenajú, jako: otec — mati, syn — dcéra, brat — sestra, kohút — sliepka, kurä; býk a vôl — krava, teľa a pod.

Skloňovanie.

§. 120. Predkovia naši, nedbajúc na rod, vo skloňovaní mien len koncovkami pňov sa spravovali, t. j. na pr. muzké mena sluha a bosť zcela tak skláňali, jako primerané im

koncovkami ženské **ryba** a **kosť**. Behom času však skloňovania dľa rodu tak sa rozmohlo, že sa skloňovanie dľa zakončenia pňov len skrovné zbytky zachovaly, na pr. u **sluha** len jednotný genitiv, akkus. a vokativ: sluh-*y*, -*u*, -*o* dľa ryb-*y*, -*u*, -*o*; u *hosť* zase len v množnom čísle slýchať ešte na pr. gen. množný host-*í* dľa *kost-í*, avšak vedľa toho i hosť-*ov* dľa *mužov*. V terajšej reči teda krome zakončenia pňov i rod mien na zreteli mať a dľa toho troje skloňovaní mien: **muzké**, **ženské** a **stredni**e rozoznať treba.

1) Skloňovanie muzké.

§. 121. Vo skloňovaní tom krome zakončenia i na **životnosť** a **neživotnosť** bytostí sa hľadí. Krom ľudí a zvierat za životné bytosti považujeme v mluve ešte nadsmyseľné osoby. Rastliny naopak, choťas i žijú prirodzene (§. 109), máme mluvnicky pravideľne za neživé bytosti.

Slovenčina s poľštinou v nektorých pádoch i životné bytosti delia ešte na **osobné** a **neosobné**, počítajúc k týmto zvierata, k oným všecky ostatnie mluvnicky živé bytosti. Ale rozdiel ten nenie tak vážny, že by ho osobitým vzorom pred oči staviť bolo treba. Dosti je teda pre skloňovanie podstatných mien muzkých štyri vzory ustanoviť a síce: *chlap* a *dub* pre mena životných a neživotných bytostí tvrdo zakončené; *muž* a *meč* pre mena životných a neživotných bytostí, vypadajúce na mäkké spoluhlásky.

Vzory: *chlap* a *dub*.

§. 122. Vzory tyto nasledovne sa skláňajú.

Jednotné číslo.

	I.	II.
N.	chlap	dub
V.	chlap-*e*	dub-*e*
A.	chlap-*a*	dub
G.	chlap-*a*	dub-*u*
D.	chlap-*u*, -*ovi*	dub-*u*
L.	chlap-*u*, -*ovi*	dub-*e*, čes. -*ě*
I.	chlap-*om*, čes. -*em*.	dub-*om*, čes. -*em*.

Množné číslo.

N. a V.	chlap-*i*, -*ovia*, čes. -*ové*	dub-*y*
A.	chlap-*ov*, čes. -*y*	dub-*y*
G.	chlap-*ov*, čes. -*ův*, -*ů*	dub-*ov*, čes. -*ův*, -*ů*
D.	chlap-*om*, čes. -*ům*	dub-*om*, čes. -*ům*
L.	chlap-*och*, čes. -*ích*	dub-*och*, čes. *ích*
I.	chlap-*y*, -*ami*.	dub-*y*, -*ami*.

§. 123. Podľa tých vzorov skloňujeme:

1) mena tvrdými spoluhláskami zakončené, z mäkkých len počeť;

2) len v množnom čísle užívané na *y* (§. 116);

3) muzkě na *a* s predchádzajúcou tvrdou spoluhláskou, jako: sluha, pastucha, vojvoda a podobné, vyjmúc vokativ, akkusativ a genitiv, ktoré sa u nich dľa *ryba* tvoria. V jedn. dat. a lok. majú obyčajne len *ovi*, v množnom nom. a vok. zase *ovia:* sluh-ovi, -ovia. Len na *ta* a *sta* vypadajúce dopúšťajú i *i* vedľa *ovia:* husit-i, basist-i atd.

§. 124. Poznámky o pádoch jednotného čísla:

1) Vo vokative z mien hrdelnicami zakončených len *Boh* a *človek* rozlišujú stále *h* a *k* v *ž* a *č:* Bože, človeče; ostatnie majú radšej *u* m. *e:* vrah-u, Vojtech-u, pták-u, pluh-u, sluch-u, atd. Tak i *syn* znie vždy syn-u, nikdy syn-e. Česi u neživotných a cudzích mien prestali obmäkčovať *r* v *ř* (§. 95, 3).

2) Prípona genitivu *a*, za starodávna i menám neživotných bytostí vlastná, zachovala sa podnes u mnohých často užívaných, jako: chlieb, chliev, dvor, kostol, kotol, kláštor, mlýn, obed, ocet, oves, popol, potok, rok, stôl, sýr, svet, večer, zákon, záhon, život a iných osobite s predložkami: do chlieva, do dvora, z roka na rok, zo sna, z lesa atd. I mena miest, jako: Krakov, Ľvov, Trenčín, Rím a iné, ktoré čo obecné vyšly z užitku, dostávajú vždy *a;* iné, osobite složené s *hrad*, *sad* a podobnými obecnými držia sa pravidla: z Most-u, do Českého Brod-u, Petrohrad-u, Novohrad-u, Novo-sadu atd.

3) *Boh*, *duch*, *človek* vždy a *pán* čo prídavok majú v

dative *u* m. *ovi*, vlastného viacej menám osobných než neosobných bytostí, na pr. pánu kmotrovi, pánu strýcovi atd.

4) Mena neživotných bytostí hrdelnicami zakončené prijímajú v lokali *u* m. *e*: na skutku, po brehu, v kožuchu. Mena svätých zase, znamenajú-li sviatky ich a nekončia-li sa hrdelnicami, majú *e* m. *u* ľebo *ovi*: o sv. Jáne, po Michale, o Petre a Pavle.

§. 125. Poznámky o pádoch množných:

1) V nominative pred *i*, príponou to mien osobných, *h ch* a *k* rozlišujú sa v *z*, *s* a *c*: koželuzi, Česi, Slováci. Prípona *ovia*, znejúc ale riedšej i *ovie*, je vznešenejšia od *i*: pánovia a svatovia na pr. rieka sa v slávnom oslovení, ináčej len s *i*: páni a svati. *Syn* však a mena vypadajúce na *a* majú len *ovia*: synovia, sluhovia atd. Nerady ju prijímajú osobite a) mena osobné na *ák* a *ík* alebo *ik*, ktorým je dosť *i*: vojáci, zbojníci, ptáčnici; b) neosobné, ktoré sa príponou *i*, kde toho treba, zosobňujú, jako na pr. v bájkach: hadi, orli, pstruzi ptáci. Kde zosobnenia netreba, tam mena neosobných bytostí zostávajú v čriede neživotných, vypadajúc s tými na *y*: hady, orly, pstruhy, ptáky. Len *vlk* má vždy vlc-i. Kratšia prípona *ia*, znejúc ale riedšej i *ie*, čes. *é*, je najviac v obyčaji u mien osobných, vypadajúcich na *d* a *n* s predposledňou sylabou krátkou: židia, pohania, čes. židé, pohané. *Brat* má vždy len brat-ia, čo je vlastne skrátenina hromadného stbulh. tvaru brat-ija (bratstvo). Podobne vzniklo čes. bratř-í a kněž-í, slov. kňaž-ia z bratr-ija a kъnęž-ija (§. 59, 4).

2) Starobylého genitivu bez *ov* zachovaly sa posiaľ dva príklady: *čias* a *ráz* od čas a raz. Miesto *ráz* chybne sa píše: rąz-í abo raz-ý v koľko-raz-í, päť-raz-ý a pod.

3) Akkusativ osobných mien je roveň genitivu jako v jedn. čísle. Len od *Boh* a *kresťan* slýchať ešte boh-y a kresťan-y: toto v piesni o Morene (§. 172), ono vo výroku: na živé boby kričať, prosiť a podobných, pošlých z doby pohanskej. U neosobných vypadá tenže pád obyčajne na *y* čili jako teraz u neživotných: capy, kozly, voly, vlky atd.

4) Pred príponou *iech*, čes. *ích*, vedľa *och*, čes. *ech*,

riedšej užívanou *h*, *ch*, *k* menia sa v *z*, *s*, *c*: roziech, mnisiech, potociech. Ženským vlastné *ách* prichádza i tu, ale zriedka: vo snách, časách atd.

5) Kratší instrumentaľ na *y* abo *ý* slýchať najčastej u mien prídavkom určených: ostrými zuby, peknými spôsobý. Hláska *a* z *ami* neraz sa vysúva: zubmi, kostolmi atd.

§. 126. *Človek* nemá po starodávnu v čísle množnom: človec-i, človek-ov, -om atd. než nepravideľne od pňa *ľud*, čes. prehlásene *lid*, takto:

N. a V.	ľud-*ia*, -*ie*	čes. lid-*é*
A.	ľud-*í*	lid-*i*
G.	ľud-*í*	lid-*í*
D.	ľuď-*om*	lid-*em*
L.	ľuď-*och*	lid-*ech*
I.	ľuď-*mi*,	lid-*mi*.

Vzory: *muž* a *meč*.

§. 127. Vzory ty skloňujú sa takto:

Jednotné číslo.

	III.	IV.
N.	muž	meč
V.	muž-*u*, čes. -*i*	meč-*u*, čes. -*i*
A.	muž-*a* } čes. -*e*	meč
G.	muž-*a* } čes. -*e*	meč-*a*, čes. -*e*
D.	muž-*u*, -*ovi* } čes. -*i*, *ovi*	meč-*u*, čes. -*i*
L.	muž-*u*, -*ovi* } čes. -*i*, *ovi*	meč-*i*
I.	muž-*om*, čes. -*em*.	meč-*om*, čes. -*em*.

Množné číslo.

N. a V.	muž-*i*, -*ovia*, čes. -*ové*	meč-*e*
A.	muž-*ov*, čes. -*e*	meč-*e*
G.	muž-*ov*, čes. -*ův*, -*ů*	meč-*ov*, čes. -*ův*, -*ů*
D.	muž-*om*, čes. -*ům*	meč-*om*, čes. -*ům*
L.	muž-*och*, čes. -*ích*	meč-*och*, čes. -*ích*
I.	muž-*i*, -*mi*.	meč-*i*, -*mi*.

Vo skloňovaní tom liší sa čeština od slovenčiny hlavne takto: 1) prehlasuje *a* v *e* a *ú* v *i* (§. 42 a 45): muž-e, -i; meč-e, -i m. slov. a stčes. muž-a, -u; meč-a, -u;

2) prehlásky *e* z *o* drží sa len v instr. jednotnom: muž-em, meč-em; v dative na *ovi*, a v gen. i dat. množnom naopak navrátila sa ku prvotnému *o* (§. 44), ale tak, že ho vo dvoch posledních pádoch zdlžila v *ů* (§. 33, 3): muž-ovi, muž-ův, muž-ům atd. m. stčes. muž-evi, -ev, -em.

Od skloňovania tvrdého zase liší sa toto i vo slovenčine hlavne: prehláskou *e* z *y* vlastného pňom tvrdým v akk. množnom: meč-e proti dub-y (§. 46); výmenou hlások *e*, vlastne *ě* a *i* v lokali jednotnom: meč-i proti dub-e, čes. dub-ě (§. 71, 2); konečne hláskami *e*, čes. i *ě*, a *i* m. *y* u pňov tvrdých v množnom nominative, vok. a instrumentali.

§. 128. Dľa vzorov tých skloňujeme:

1) mena životných i neživotných bytostí mäkkými spoluhláskami zakončené (§. 116, 2); z obyčajných len v množnom čísle: července (medené peniaze) a nože (nástroj, ktorým sa kapusta s inými pod. vecmi drobia).

Mäkké *ľ* prichádza u mien, pošlých od sloves príponou *teľ:* stvoriteľ, učiteľ atd. b) asi u nasledujúcich ináčej vzniklých: bôľ, cieľ, čmeľ, chrášteľ, dateľ, dýľ, fígeľ, ohmeľ, kašeľ, kúkoľ, kúpeľ, korbeľ, kráľ, krdeľ, motýľ, mozoľ, pyteľ, sopeľ, šindeľ, topoľ, uheľ (carbo, rozličné od uhel abo uhol, angulus, patriaceho pod *dub*), zreteľ; c) u všetkých zväčšených na *áľ*, jako: nosáľ, okáľ a pod.

2) Z vypadajúcich na *z:* kňaz, peniaz a víťaz, v češtine i: robotěz (robotník), zimostráz i zimostráž (slov. zimo-zeleň abo zim-zeleň) a Francouz.

3) Mena na *a* s predchádzajúcou mäkkou spoluhláskou: súdca, zradca, bača, Hodža a podobné, vyjmúc genitiv, akk. a vokativ, ktoré sa u nich dľa *duša* tvoria. Ostatne spravujú sa ešte vo skloňovaní svojom i tým, čo v §. 123 pod č. 3 stojí.

§. 129. Poznámky o pádoch:

1) Jednotný vokativ mien na *ec* vypadajúcich má *e* m.

u a *č* m. *c:* chlapče, otče atd. Podobne sa rieka i kňaž-e od kňaz.

2) Starodávny, nominativu rovný akkusativ jedn. slýchať posiaľ vo výroku: ísť za muž, t. j. vydať sa.

3) *Plač* znie v gen. jednotnom plač-u v: pústiť sa do plač-u a inde.

4) Neosobné mena majú obyčajne čili tam, kde zosobnenia netréba, v lok. jedn. *i* a v nom. i akk. množnom *e* spoločne s neživotnými: na koni, kone, medvede, jelene atd. Tak i *kráľ* v kartách a čo meno sviatku znie *s e* m. *i* alebo *ovia* a *ov* v oboch posledních pádoch: dva krále, tri krále atd.

5) *Hosť, kôň* a *peniaz* prijímajú v gen. množnom radšej *í* než *ov:* hostí, koní, peňazí (§. 120).

§. 130. Od vzoru *meč* odchyľuje sa *deň* vo dvoch pádoch: v jedn. lokali a v akk. množnom. Onde s predložkou *v* v príslovke vo-dne má *e* m. *i* čili tak, jako keby peň jeho znel tvrdo, t. j. *den*. Inde naopak vypadá v páde tom pravideľne čili na *i:* v prvom dn-i, po druhom dn-i atd. V akk. množnom zase znie vždy s *i* m. *e:* dva dn-i, tri dn-i atd. Složené *týž-deň* drží sa zcela vzoru, vyjmúc to, že sa v ňom *e* a *d* vysúva: týžň-a, -u atd. (§. 30, 91 a 151).

2) Skloňovanie ženské.

§. 131. Skloňovanie to riadi sa nasledujúcimi štyrmi vzory: *ryba, duša, kosť* a *dlaň.*

Vzor I: *ryba*

skloňuje sa takto:

	Jednotné číslo.	Množné číslo.
N.	ryb-*a*	ryb-*y*
V.	ryb-*o*	ryb-*y*
A.	ryb-*u*	ryb-*y*
G.	ryb-*y*	rýb, čes. ryb.
D.	ryb-*e*, čes. -*ě*	ryb-*ám*
L.	ryb-*e*, čes. -*ě*	ryb-*ách*
I.	ryb-*ou*.	ryb-*ami*, -*ámi*.

§. 132. Pod vzor ten spadajú:

1) všecky mena ženské na *a* s predchádzajúcou tvrdou spoluhláskou: brada, duha, kosa, múka, vrba, žena atd.

2) len v množnom čísle obyčajné na *y*, jako: máry, otruby a iné (§. 117, 4);

3) muzké na *a* v pádoch vytknutých v §. 123 pod č. 3.

§. 133. Poznámky o pádoch:

1) V. dative a lokali jedn. hrdelnice *k*, *ch*, *h* a *g* maly by sa meniť v *c*, *s*, *z* a *dz*; čo sa však len miestami stáva. Vätšina Slovákov naopak zanedbáva s Rusy rozlišovanie tô, riekajúc: ruke, streche, nohe, strige m. ruce, strese, noze, stridze (§. 94, 3).

2) V dative, lok. a instr. množnom *á* sa kráti, jestli má stáť po predchádzajúcej dlhej sylabe: brán-am, -ach, -ami (§. 60, 3).

3) Kráľovna, gazdina, strýna (m. stryj-ina), ujčina a pod. majú v genitive, dat. a lok. jedn. *ej* m. *y* a *e*; v množnom nom. zase, vokative a akkusative *e* m. *y* na spôsob prídavných mien neurčitých (§. 160), ku ktorým podobou svojou patria.

Vzor II: *d u š a.*

§. 134. Vo skloňovaní vzoru toho prehlasujú Česi *a* a *o* v *e*, *u* v *i*, *ou* v *í*, *ia* sťahujú v *í*; prípony tvrdým pňom vlastné *y* a *e* aneb *ě* konečne zameňujú so Slováky spoločne hláskami *e (ě)* a *i*: duš-e proti ryb-y, duš-i proti ryb-e, čes. ryb-ě. (Srovn. §. 127.)

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. duš-*a*, čes. -*e*	duš-*e*
V. duš-*o*, čes. -*e*	duš-*e*
A. duš-*u*, čes. -*i*	duš-*e*
G. duš-*e*	duš-*í*
D. duš-*i*	duš-*iam*, čes. -*ím*
L. duš-*i*	duš-*iach*, čes. -*ích*
I. duš-*ou*, čes. -*í*.	duš-*ami*, čes. -*emi*.

§. 135. Dľa toho vzoru skloňujeme:

1) mena ženské zakončené mäkkými sylabami: *ja*, *ca*, *ča*, *ša*, *ža*, *dža*, *dza*, *ňa* a *ľa* s nektorými na *ra* m. čes. *ře*, jako: večera a žiara, čes. večeře, záře.

Mäkké *ľ* slýchať asi v nasledujúcich: hoľa, homoľa, hrobľa, guľa, chvíľa, kratochviľa, košeľa, kytľa, míľa, nedeľa, raľa (fundus, nem. grund), roľa, šabľa, vôľa a žemľa.

2) Len v množnom čísle bežné na *e*: dvere, hrable, jasle a iné (§. 117, 4).

3) Muzké na *a* v pádoch vytknutých v §. 123, 3.

4) *Pani*, čes. *paní*, ale s nasledujúcimi odchýlkami. Čo prídavok ostáva u nás vždy nesklonným, na pr. pani matku som videl, o pani strýnej hovorím atd. Inde sa skloňuje jednotne takto: N. a V. pan-*i*, A. paň-*u*, G. D. L. pan-*ej*, I. paň-*ou*; množne: N. V. A. pan-*ie*, G. pan-*í*, D. pan-*iam*, L. pan-*iach*, I. pan-*iami*. Česi ho prestali v jednotnom čísle skloňovať, riekajúc vo všetkých pádoch pan-*í*; množné jeho číslo vypadá u nich zcela tak jako u *znamení* (§. 144).

Vzor III a IV: *kosť* a *dlaň*.

§. 136. Skloňovanie vzorov tých líši sa len genitivom jednotným a množným nominativom, vok. i akkusativom, ktorééžto pády u všetkých ženských mien rovnajú sa onomu.

Jednotné číslo.

	III.	IV.
N.	kosť	dlaň
V.	kost-*i*	dlan-*i*
A.	kosť	dlaň
G.	kost-*i*	dlan-*e*
D.	kost-*i*	dlan-*i*
L.	kost-*i*	dlan-*i*
I.	kosť-*ou*, čes. -*í*.	dlaň-*ou*, čes. -*í*.

Množné číslo.

N. V. A.	kost-*i*	dlan-*e*
G.	kost-*í*	dlan-*í*
D.	kosť-*am*, čes. -*em*	dlaň-*am*, čes. -*ěm*, -*ím*
L.	kosť-*ach*, čes. -*ech*	dlaň-*ach*, čes. -*ěch*, -*ích*
I.	kosť-*mi*.	dlaň-*mi*, -*ami*, čes. -*ěmi*.

§. 137. Dľa *kosť* skloňujú sa asi nasledujúce mena:

1) všetky na *b*, *p* a *s*, jako: čes. hloub (hĺbka), otep, step, hus, os, ves (dedina) a iné;

2) značná väčšina vypadajúcich na *c*, *ď*, *ť* a *m*: moc, noc, vec, čeľaď, meď, štvrť, chuť, česť, hrsť, Chrudim, Kouřim, Příbram a iné, vyjmúc asi tyto: čes. klec (slov. klietka), obec, prť, zem;

3) z vychádzajúcich na *č*: reč, seč, tlč, žlč; na *š*: myš a veš; na *ž*: kolomaž, lož a rož i raž; na *z* a *dz*: haluz a mosadz; na *ľ*: myseľ, soľ, bieľ, oceľ; na *r*: jar a tvár; na *v*: obuv a mena miest: Boleslav, Čáslav, Vratislav a i.

4) Množné *deti* a *smeti*.

Vzorom *dlaň* naopak spravujú sa všetky ostatnie mena ženské zakončené spoluhláskami.

§. 138. Pne mien i ku dvom posledním vzorom patriacich boly kedysi otvorené čili vypadaly na samohlásky, a síce väčším dielom na *i* (§. 77, 3, f), riedšej na *y* abo *u*. Z tých zachovaly sa u nás ešte dva: *krú* a *obrú*. Obyčajnejšie nominativy ich: krv a obrv, stbulh. krъvь a obrъvь, pošly též od rozšírených už samohláskou *i* čili od krъvi a obrъvi, kde sa *v* vyvinulo zo staršieho pňového *u* (§. 62, 2, b).

Zo pňov prvotne zavrených a síce spoluhláskou *r* zachoval sa vo slovenčine posiaľ len jeden: *mater*. Primeraný jemu nominativ a vokativ znie: *mati* abo *mať*, čes. *máti*, t. j. bez posledníeho živlu pňového *r* a s *i* m. *e* pred ním. Všade inde objavuje sa *er* a síce jednotne takto: A. mater, G. mater-*e*, D. a L. mater-*i*, I. mater-*ou*; množne: N. V. A. mater-*e*, G. mater-*í*, D. mater-*am*, L. mater-*ach*, I. mater-*mi*.

3) Skloňovanie srednie.

§. 139. **Sredním** nazývame skloňovanie to medzi iným i preto, že ono skutočne v posriedku stojí medzi skloňovaním muzkým a ženským. Mena srednieho rodu totižto, vyjmeš-li nominativ, vok. a akkusativ, ktoré sú u nich vždy jednaké, v celom jedn. čísle tak sa skloňujú jako muzké obdobného zakončenia, na pr. *delo* dľa *dub* s prvotnou príponou genitivu jednotného čili s *a* (§. 124, 2), *pole* dľa *meč;* v množnom genitive, dat. a lok. naopak u nás z väčšiny tak jako ženské, na pr. diel, del-*ám*, -*ách* dľa rýb, ryb-*ám*, -*ách;* pol-*í*, -*iam*, -*iach* dľa duš-*í*, -*iam*, -*iach*.

Rozdiel medzi životnými a neživotnými bytosťmi neobjavuje sa ani v tom ani v ženskom skloňovaní. Vzory skloňovacie teda i tu len dľa zakončenia ustanovujeme a síce počtom päť: *delo*, *pole*, *znamenie*, *semä* a *kurä*. Ku prvým trom patria mena pňa zvätša i prvotne otvoreného, k ostatním dvom naopak ty, ktorých peň prvotne vypadal na *n*, *s* a *nt*.

Vzor I: *delo*.

§. 140. Ten sa takto skloňuje:

	Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. V. A.	del-*o*	del-*a*, -*á*, čes. -*a*
G.	del-*a*	diel; čes. děl
D.	del-*u*	del-*ám*, čes. -*ům*.
L.	del-*e*	del-*ách*, čes. -*ech*
I.	del-*om*	del-*y*, -*ami*.

§. 141. Ku vzoru tomu patria:

1) všecky srednie mená s predchádzajúcou tvrdou spoluhláskou: brucho, krýdlo, mlieko, sadlo, železó a iné;

2) len v množnom čísle bežné též s tvrdou spoluhláskou pred *a:* krosna, ústa, vráta a podobné;

3) muzké na *o*, jako: dedo, tato, geľo, ľaľo, tŕuľo a podobné; ale len v gen. a vok. jednotnom, v ostatních pádoch

obú čísel naopak skloňujú sa dľa *chlap* a dľa obdoby vypadajúcich na *a:* sluha, pastucha a i. (§. 123, 3)

§. 142. Poznámky o pádoch:

1) Mena s hrdelnicami pred *o* v lokali jedn. ešte radšej majú *u* m. *e* než obdobné muzké neživotné (§. 124, 4): bruchu, mlieku, vojsku atd.

2) V dat. a lok. množnom *ám* a *ách* užíva i čeština menovite po hrdelniciach, ktoré by sa před *ích* rozlišovať maly tak jako u muzkých (§. 125, 4): břichách, mlékách, městečkách atd.

3) O kratšom instr. množnom i tu i u ostatních vzorov, kde prichádza, platí vôbec poznámka 5 v §. 125.

Vzor II: *pole.*

§. 143. Skloňovanie vzoru toho liší sa od předošlého čo do podstaty tak jako *muž* a *meč* od *chlap* a *dub* lebo *duša* od *ryba* (§. 127 a 134), menovite v češtine: prehlasovaním *a* a *o* v *e*, *u* v *i* a *ia* v *í*. Len v príslovke: o poledn-ách od poledne drží sa podnes ešte neprěhlásené *a*. U nás len nominativ, vok. a akk. jednotný vyniká prehláskou *e* z *o:* pole, vrece atd. m. obecných poľo, vreco (§. 44). Miesto *e* čili vlastně *ě* v lok. jednotnom a m. *y* v instr. množnom, vlastných pňom tvrdým, prichádza tu *i* i v češtine i v slovenčine. Dľa toho znie skloňovanie vzoru takto:

Jednotné číslo.	čes.	Množné číslo.	čes.
N. V. A. pol-*e*,	pol-*e*	poľ-*a*, -*ia*	pol-*e*
G. poľ-*a*	pol-*e*	pol-*í*	pol-*í*
D. poľ-*u*	pol-*i*	pol-*iam*	pol-*ím*
L. pol-*i*	pol-*i*	pol-*iach*	pol-*ích*
I. poľ-*om*,	pol-*em*	pol-*i*, -*'mi*, -*'ami*	pol-*i*, -*emi.*

Vzoru toho sa držia krome vychádzajúcich na *šte* m. a v. *sko:* ohni-šte, -sko; strni-šte, -sko a iné, na *ce:* líce, ovoce, plece, slnce, srdce, vajce, vrece, drievce, pierce a podobné s množným pľúca, len asi nasledujúce: more, oje s čes. hoře (žalost), Labe, lože (posteľ) a v jedn. čísle i nebe, slov. nebo.

Vzor III: *znamenie.*

§. 144. O zachovanú u nás posiaľ rozmanitôsť prípon prišla čeština vo skloňovaní tom prehlásením *ia* v *ie*, *iu* v *ii* a stiahnutím *ie* a *ii* v *í* (§. 59, 4).

	Jednotné číslo.	čes.	Množné číslo.	čes.
N. V. A.	znamen-*ie*,	-*í*	znamen-*ia*,	-*í*
G.	znamen-*ia*,	-*í*	znamen-*í*,	-*í*
D.	znamen-*iu*,	-*í*	znamen-*iam*,	-*ím*
L.	znamen-*í*,	-*í*	znamen-*iach*,	-*ích*
I.	znamen-*ím*,	-*ím*.	znamen-*iami*,	-*ími*.

§. 145. Dľa vzoru toho skloňujeme:

1) všecky hromadné a odťažené mena na *ie:* kamenie, listie, veselie, zdravie, pitie, volanie atd. Hromadné, znamenajúc už v jedn. čísle množnosť, nedopúšťajú množného; odťažené zase prichádzajú v ňom len tam, kde sa ich srastle užíva, jako na pr. veselie m. svadba, čes. kázaní, ležení, psaní a poď. m. slov. kázeň, tábor, list.

2) Z muzkých: čes. záři a nepravideľná v množnom čísle: bratří, kněži (§. 125, 1) a čiastočne i koní.

Vzor IV: *semä.*

§. 146. Pňové *n* vzoru toho, zaniklé v nominative, vok. a akkus. jednotnom (§. 31 a 88), všade inde nasledovne ožíva:

Jednotné číslo.

N. V. A.	šem-*ä*	čes. sím-*ě*
G.	semeň-*a*	semen-*e*
D.	semeň-*u*	semen-*i*
L.	semen-*i*	semen-*i*
I.	semeň-*om*.	semen-*em*.

Množné číslo.

N. V. A.	semen-*a*	
G.	semen	
D.	semen-*ám*,	čes. -*ům*
L.	semen-*ách*,	čes. -*ech*
I.	semen-*y*, -*ami*.	

§. 147. Poznámky:

1) *Nebo*, čes. nebe m. nebes, prišlo v celom jedn. čísle o pňové *s*, skloňujúc sa v ňom dľa *pole*; v množnom naopak zachovalo ho podnes: nebes-a, nebes, nebes-ám, -ách, -y, -ami.

2) I vzor *semä* i všetky k nemu patriace mena na *mä*, m. stbul. *mę*: bremä, písmä, plemä, ramä, temä, vemä, čes. i dýmě (opuchlina), dávajú ožívať pňovému *n* i v nominative, vypadajú-li v ňom na *o*: semen-o, bremen-o atd. Končiac sa tak, patria i v jedn. číslé ku vzoru *delo*: semen-a, -u, -e, -om; kdežto ináčej príponami svojími hľadia ku *pole* a len v množnom čísle k *delo*. Najskorej prešlo pod vzor *delo* slovo *imä* m. stbulh. imę, znejúc odo dávna už *meno* a čes. *jméno* m. imeno. Len v príslovke na-jmä (§. 66, 2) žije posiaľ akkusativ jeho, primeraný vzoru *semä*.

Vzor V: *kurä*.

§. 148. Pňové *nt* vzoru toho a všetkých k nemu patriacich mien na *a* a *ä* (§. 118, 3) nikde neožíva uplne než len poslední živel jeho *t*, prvý čili *n* zostáva skazeným (§. 88), na pr. kur-a-ťa a kur-a-ta, čes. kuř-e-te a kuř-a-ta stoja m. stbulh. kur-ę-t-e a kur-ę-t-a, tyto za se m. kur-e-nt-e a kur-e-nt-a.

Jako *semä*, tak i *kurä* patrí jednotnými príponami ku *pole*, množnými k *delo*.

Jednotné číslo.

N. V. A.	kur-*ä*	čes. kuř-*e*
G.	kurať-*a*	kuřet-*e*
D.	kurať-*u*	kuřet-*i*
L.	kurat-*i*	kuřet-*i*
I.	kurať-*om*.	kuřet-*em*.

Množné číslo.

N. V. A.	kurat-*a*	čes. kuřat-*a*
G.	kurat	kuřat
D.	kurat-*ám*	kuřat-*ům*
L.	kurat-*ách*	kuřat-*ech*
I.	kurat-*y*, -*ami*.	kuřat-*y*.

§. 149. Poznámky:

1) Vedľa vytknutého práve množného čísla prichádza vo slovenčine a starej češtine i pošlé od neobyčajného jednotného na *enec:* kur-ence, dievčence, jahnence, húsence atd. Ostatnie jeho pády tvorí slovenčina buď dľa *meč* buď dľa *duša:* kurenc-*ov*, *-om*, *-och*, *-i*, *-ami* lebo kurenec, kurenc-*iam*, *-iach*, *-ami*.

2) *Dieťa*, čes. *dítě*, len jedn. číslom patrí ku *kurä;* množne m. *dieťata* riekame obyčajne *deti* lebo *dietky*, čes. *děti* a *dítky*, skloňujúc ono dľa *kosť*, toto dľa *ryba*.

Premeny samohlások u skloňovania.

1) P r i s ú v a n i e.

§. 150. Genitiv množný mien ženských a sredních, spadajúcich pod vzory *ryba* a *delo*, vzniká pravideľne odsutím pňových samohlások *a* a *o:* stodola — stodol, kopyto — kopyt. U mien ku *duša* a *pole* patriacich naopak tvorí sa príponou *í*, riedšej též odsutím pňových samohlások *a* a *e:* ulica — ulic ohnište — ohnišť.

Jako *šť* v ohnišť, tak sa i na koniec iných obdobne tvorených genitivov od mien, ktoré pred pňovými samohláskami dve alebo i viacej spoluhlások majú, dostávajú skupeniny tých mluvidlu československému buď snesiteľné buď nesnesiteľné. Ku snesiteľným patria:

1) všetky ty, vo ktorých *l* a *r*, medzi dvoma spoluhláskama stojac, čo samohlásky sa objavujú (§. 30, 1), na pr. bavlna — bavln, jablko — jablk, vlna — vĺn, zrno — zŕn, hrča — hŕč, srdce — sŕdc atd.

2) asi nasledujúce, spomänuté už v §. 84 pod č. 2: *st*, *št*, *zd*, *žd*, *sk*, *jsk*, *zk*, *zg*, *ct*, *čt*, *vd*, *bd*, *jd*, *nd*, *ndz*, *nt*, *mp*, *lm*, *pt* a *cht*, na pr. kapusta — kapust, mesto — miest, strnište — strnišť, hviezda — hviezd, strnisko — strnisk, doska — dôsk, vojsko — vojsk, razga — rázg, čes. rozha — rozh, úcta — úct, pošta — pôšt (chybne: počta — pôčt), pravda — právd

lobda i lopta — lôbt i lôpd, lojda — lojd, bryndza — brýndz, flinta — flínt, lampa — lámp, palma — pálm, juchta — júcht atd.

Do všetkých ostatních skupenin, ani *str*, *dl*, *dr*, *tl*, *tr* a pod. (§. 84, 2) nevynímajúc, slovenčina vsúva *e*, *ie*, *o* a *á*, čeština len *e*: sestra — sest-er, -ier, -ár; pravidlo — pravidel, metla — metál, veslo — vesál, jarmo — jarem, slivka — slivok, stužka — stužek, panna — panen (veľmi nesprávne: pann-en a dľa toho i pann-enský m. pan-enský), ovca — ovec, vajce — vajec, vojna — vojen, hajno — hajen atd.

Mena na *stvo* vypadajúce radšej majú príponu *í* nežli vsuvku: biskupstv-í, tovarystv-í. Tak i *tma* znie obyčajne s *í*: tmí.

2) Vysúvanie.

§. 151. To vládne vo skloňovaní muzkých a ženských mien spoluhláskami zakončených pohybným *e* a *o* vôbec tam, kde samohlásky ty m. stbulh. ъ a ь stoja (§. 30) alebo len preto sú vsuté, aby sa nominativ nekončil skupeninami spoluhlások u nás na konci slov nenávidenými (§. 84, 2), na pr. piatku, snu, ohňa, lži, mysli atd. od piatok, sen, oheň, lož, myseľ m. stbulh. pętъkъ, sънъ ѻgнь, lъžь, myslь. Menovite pohybnými sú *e* a *o*:

1) u všetkých muzkých mien, vzniklých príponou *ec* a druhotvarom jej *ok*, čes. *ek*: hrnec — hrnca, chlapec — chlapca, domok — domku, statok — statku. Jazvec, švec a žnec vlastne len prešmykujú *e*: jazevca, ševca a ženca. Zo ženských len *obec* má obc-e.

2) U všetkých ženských príponami *seň* a *zeň* tvorených: pieseň — piesne, bázeň — bázne. Z muzkých na *en*, *on* a *eň* len u tých vysúva sa *e* a *o*, kde pred tými nestoja dve spoluhlásky lebo *l*, *r* a *m*: oheň — ohňa, bubon — bubnu, stupeň — stupňa; ale: hrebeň-a, jeleň-a, jeseň-a, kepeň-a atd.

3) U všetkých ženských na *ev*, jako: cirkev, kotev, mrkev, panev atd. Z muzkých šev — švu, čes. i lev — lva m. slov. leva, leb — lbu, pohřeb — pohřbu, násep — náspu atd.

4) U mnohých na *l*, *t* a *ľ*, *ť* vypadajúcich: kotol, kozol, kašeľ, kel, orol, osol, živel, Pavol, lakeť, nechet, ocet, počeť,

vecheť atd. Zostáva *e* menovite u všetkých vzniklých zo sloves príponou *teľ;* u kostol, kúdeľ, kúpeľ, oceľ, popol, zreteľ a iných.

5). Asi u nasledujúcich jednoslabičných: deň, ker, peň, pes, sen, česť-cti (§. 93, 3), lož, veš; čes. křesť — křtu, len — lnu, třesť — třti, ves (dedina), zeď (múr). Podobne sa rieka: ovsa a falše od oves a faleš.

2) Dlženie a krátenie.

§. 152. Pňové samohlásky len slovenčina pravideľne dlží v jednoslabičných genitivoch, čeština naopak i v tom i v iných pádoch často skracuje tyže samohlásky (§. 60, 3).

V celom skloňovaní krátime i my len *ie* u chlieb — chleba a *ô* v *o* u jednoslabičných mien muzkých, Čechovia primerané tomu *ů* i u nektorých ženských: kôň — koňa, nôž — noža, čes. hůl (palica) — holi, sůl — soli atd. (Krome toho kráťa Česi i iné samohlásky, menovite: u mien středních, patriacich pod vzor *símě;* a u nektorých muzkých, jako: hrách — hrachu, kámen — kamene i kamena, mráz — mrazu, práh — prahu, déšť — deště, chléb — chleba, sníh — sněhu, vítr — větru atd.

Pán u nás len vo vok. jednotnom znie krátko: pane; u Čechov naopak i v ostatních pádoch oboch čísel, keď sa ho jako prídavku potrebuje, na pr. pan kmotr, pana kmotra atd. Před *Bůh, Kristus* a *Ježíš* však zostavujú i oni *á* dlhým mimo vokativ jednotný.)

Zbytky dvojného čísla.

§. 153. Jako v iných pokrvných jazykoch, tak i v československčine dvojné číslo len tri prípony malo: jednu pre nominativ, vok. a akkusativ, druhú pre gen. a lokaľ, tretiu pre dativ a instrumentaľ a síce:

1) u muzkých mien tvrdo zakončených *y, ú* a *oma;* u mäkkých *a, ú* a *ema,* na pr. N. V. A. chlap-*y,* muž-*a*
G. L. chlap *ú,* muž-*ú*
D. I. chlap *oma,* muž-*ema.*

2) U mien ženského a srednieho rodu prvé tri pády dvojné sú vždy rovné jedn. lokaľu, na pr.

N. V. A. děl-*ě*, pol-*i*, ryb-*ě*, duš-*i*
G. L. děl-*ú*, poľ-*ú*, ryb-*ú*, duš-*ú*
D. I. děl-*oma*, pol-*ema*, ryb-*ama*, duš-*ema*.

§. 154. Zbytky dvojného čísla osobite vo slovenčine sú veľmi skrovné, v češtine jest ich o nečo viacej. Značnejšie z nich sú tyto:

1) u mien muzkých: *rodič-a*, čes. prehlásene *rodič-e*, ale len jako nom. a vokativ;

2) zo ženských len *ruka* vyniká posiaľ u Čechov celým dvojným číslom, *noha* naopak len dvoma poslednými jeho príponami:

N. A. V. ruc-*e*
G. L. ruk-*ou*, noh-*ou*
D. I. ruk-*ama*, noh-*ama*.

U nás slýchať ruk-ú a noh-ú též, ale len čo genitiv; a ruk-ama, noh-ama čo instrumentaľ.

3) Zo sredních mien len *oko* a *ucho* majú od nepamäti nepravideľné čili s množným smiešané dvojné číslo:

N. V. A. oč-*i*, uš-*i*
G. oč-*í*, -*ú*, uš-*i*, -*ú*, čes. -*í*
D. oč-*iam*, uš-*iam*, čes. -*ím*
L. oč-*iach*, uš-*iach*, čes. -*ích*
I. oč-*ima*, uš-*ima*.

Skloňovanie cudzích mien.

§. 155. Jako každý tak i náš ľud hľadel vždy slova z cudzích jazykov prijaté tak premeniť, aby sa buď celým tvarom buď aspon zakončením svojím staly primeranými hláskovým zákonom, ktoré domácimi slovy jeho vládnu. Tak vznikly z cudzích o b e c n é: barva, biskup, kalich, komín, kostol, kríž, mních, mramor, omša, ocet, oltár, orteľ, palác, papež, tanec, tulich; addicia, divisia a pod. z lat. na *io*; v l a s t n é: Cáchy (Achen),

Moňuč (Mainz), Paríž, Rím; Alžbeta, Ján, Ježiš, Matej, Ondrej, Vavrinec a i.

Ty a podobné slova skloňuje národ náš od nepamäti tak jako domáce primeraného zakončenia.

§. 156. U spisovateľov československých naopak pozorovať veľkú rozmanitosť v užívaní a skloňovaní mien cudzích. Oni sa totižto

1) buď držia národnieho zvyku, vylíčeného v predošlom §,

2) buď skloňujú cudzie slova dľa pňa ich prirodzeného, na pr. Kristus — Krista, Klemens — Klementa, Nero — Nerona, Herodias — Herodiady atd.

3) Často, nedeliac pňa od nominativu, prípony pádov s týmto spojujú, na pr. Fares-a, Mars-a, Felix-a Bacchus-a atd.

4) Neraz i nedôsledne si vedú, užívajúc buď dvú rozličných tvarov a oba skloňujúc, t. j. i čistého i príponou nominativu opatreného pňa, na pr. Matej-a a Mathiáš-a, satan-a a satanáš-a atd. buď slova jednoho a tohože tvaru dvojako skloňujú, na pr. Sapores — Saporesa a Sapora, Herodes — Herodesa a Heroda atd.

5) Nekedy užívajú cudzích pádov, i proti vlastnosti a moci domácich predložek, na pr. modla bohyne Veneris, proti Gnidum atd.

6) Napokon cudzích slov naskrze neskloňujú, označujúc tu i tam patričné pády ich na prídavkoch: vrch (čes. hora), mesto, rieka a podobných, na pr. do Kades, do Sichem, na vrchu Ararat atd.

§. 157. Samo sebou sa rozumie, že zo všetkých tých spôsobov len prvým a druhým spravovať sa nelen bezpečne môžeme než i máme: totižto

1) Kde sa v národnej alebo vo spisovnej mluve domácim primerané pretvary cudzích slov ujaly, tam sa ich držať treba, jako na pr. Judáš, Jonáš, oltár, orteľ, tanec a i. Vo vyššom slohu však nech ostane sloboda navracať sa i ku prvotnému nominatívu, jako: Judas, Jonas atd.

2) Kde starí spisovatelia naši cudzie slova dľa čistých pňov

dobre skloňovali, v tom ich máme nasledovať a kde pochybili, opraviť.

(Poznámka. Podrobný výklad spôsobov, ktorými by sa to stať malo, presahuje medze mluvnice tej. Kto sa bez neho obojsť nemôže, toho odkázať musíme k výtečnému článku P. J. Šafaríka „o skloňování jmen cizojazyčných“, vyšlému v Časopise musejnom (roku 1852. Sv. I, str. 116 — 134). Z čeho medzi iným i to pozná, jak značnej a škodlivej chyby sa dopúsťajú ti zo spisovateľov našich, ktorí ani domácich priezvisk neskloňujú.)

II) Prídavné meno.

§. 158. Dľa významu prídavné mena sú:

1) jakostné, označujúce jakosť bytostí dľa podoby, farby, povahy, pôsobenia atd. na pr. hranatý, zelený, dobrý, zlý, ostrý a iné;

2) prisvojovacie v širšom smysle čili vzťažné, ukazujúce, komu čo náleží, od koho lebo čeho čo pochádza, ku komu lebo čemu sa vzťahuje: k osobám-li či k zvieratám abo vecam a ich vlastnosťam, jako: dedov, sestrin; drevený, slamený; husí, rybí, ľudský, národní; jarný, letný, dnešný, srední, zadní, terajší a podobné;

3) bytné a dejné, ktorými sa význam sloves: bytie totižto, stav a pôsobenie, jako pomíňajúca vlastnosť predstavuje, na pr. budúci, spiaci, sediaci, ospalý, milovaný, bitý, kutý atd.

§. 159. Tvarom svojím sú prídavné mena neurčité a určité.

1) Neurčité za starodávna zcela tak vypadaly jako podstatné mena: v muzkom rode totižto na spoluhlásky tvrdé lebo mäkké, v ženskom na *a*, v sredňom konečne po tvrdých spoluhláskach na *o*, po mäkkých na prehlásku jeho *e*, na pr. čist, čist-a, čist-o; hoden, hodn-a, hodn-o; človeč, človeč-a, človeč-e (človečí); páň, páň-a, pán-e (pánov) atd.

2) Určité prídavné mena po tvrdých spoluhláskach vychádzajú v muzkom rode na *ý*, v ženskom na *á* a sredňom na *é*: čist-ý, -á, -é; po mäkkých naopak muzky na *í*, žensky na *ia*, a sredne na *ie*: človeč-í, -ia, -ie; čes. vo všetkých troch rodoch: člověč-í (§. 59, 4). Jeli však predposlednia sylaba ich

dlhá, kráťa sa u nás koncovky: krásn-y, -a, -e; sviež-i, -a, -e (§. 58).

Určitými sa nazývajú a pravideľne dlhými koncovkami vynikajú prídavné ty preto, že vznikly spojením a stiahnutím dvú živlov: z neurčitých prídavných a z ukazovacieho zájmena *i, ja, je,* ktoré v nich miesto *článu* iných jazykov stojí, na pr. čist-é pošlo z čisto-*je* (nem. *das* gesunde) tak jako čes. mé zo slov. a stčes. moje; čist-á z čista-*ja* (*die* gesunde) zase tak jako čes. káti se zo stbulh. kajati sę, slov. kajať sa (§. 59). V muzkom tvaru čist-ý asi tak sa má *ý* k *ej* v obecnom čist-ej (§. 33, 5) jako v čes. zýtra proti zejtra a slov. zajtra (§. 78, 2).

Skloňovanie a síce:

1) Prídavných neurčitých.

§. 160. Neurčité prídavné za starodávna tak sa skláňaly, jako podstatné mena primeraného rodu a zakončenia, t. j. čist, čista, čisto tak jako *chlap, ryba, delo;* páň, páňa, páne zase dľa *muž, duša, pole,* na pr. v gen. čist-a dľa chlapa a dela, čist-y dľa ryby; páň-a dľa muža a poľa, pán-e dľa duše atd.

Najviac pádov prvotného skloňovania toho zachovala spisovná čeština u prisvojovacích prídavných na *ův,* slov. *ov* a *in,* na pr. u syn-ův, otc-ův, dceř-in, matč-in a podobných, menovite všetky ty, ktorých prípony obyčajne v samých samohláskach záležia, t. j. nominativ *) a akkusativ obú čísel a genitiv, dativ a lokaľ jednotný. Všetky ostatnie pády, t. j. instrumentaľ obú čísel a genitiv, dativ i lokaľ množný, naopak tvorí i ona už dľa vzoru *pravý* (§. 163), na pr. jedn. instr. muz. a sred. znie i v nej už od syn-ův: synov-*ým,* žen. synov-*ou;* množný pre všetky tri rody: synov-*ými;* gen. a lok. synov-*ých,* dat. synov-*ým* též vo všetkých troch rodoch.

V obecnej češtine len nom. s akk. obú čísel znie ešte dľa podstatných mien, i to však už len muzky a žensky: synov-*i* a synov-*y;* srední rod obú tých pádov rovná sa ženskému:

*) Vokativ je i u tej i u všetkých ostatních skloniteľných čiastok reči jednaký s nominativom. Preto sa i vo vzoroch vynecháva (§. 108).

synov-*y* m. písemného synov-*a* dľa *dela*. Všetky ostatnie pády naopak vypadajú v nej dľa *pravý*, na pr. G. synov-*ého*, -*é*; D. synov-*ému*, -*é* atd.)

Slovenské skloňovanie týchže prídavných delí sa len krátkosťou prípon od složeného (§. 162), na pr. syn-ov znie v gen. muz. a sred. synov-*ho*, žen. synov-*ej*; v dat. synov-*mu*, -*ej*; v nom. mn. u muzkých životných: synov-*i*, u neživotných a ženských i sredních: synov-*e* atd.

§. 161. Zo skloňovania menného ostatních prídavných neurčitých a síce mäkko zakončených zachovaly sa posiaľ len tyto príklady: vätš-a v príslovke z-vätša, treť-a, -u v pol treťa, po pol treťu (§. 192), veľ-mi a vätš-mi abo väč-mi, bežné čo príslovky, a čes. Pán-ě.

To sa rovná významom genitivu pán-a, lat. domini, a čo také zastupuje celé nekdajšie skloňovanie menné. Tak na pr. v „chrám Páně“ stojí m. páň, v „léta Páně“ m. neprehláseného gen. páň-a atd.

O mnoho viacej zbytkov menného skloňovania pozorovať u prídavných neurčitých tvrdého zakončenia. Značnejšie z nich sú asi tyto:

1) nominativ obú čísel u: dlžen, boden, vinen, povinen, rád a u všetkých činných príčastí na *l:* dal, pil; v češtine i u trpných na *n* a *t:* dán, dána, dáno; pit, pita, pito m. slov. dan-ý, -á, -é; pit-ý, -á, -é.

2) Ostatnie menné pády jednotné objavujú sa najčastejšej v príslovkách, osobite s predložkami, menovite a) genitiv u: do cela, do naha, z hola, z riedka, z daleka, za živa, za vidna, za sucha, odo dávna a iných; b) dativ u: po česku, po nemecku, po malu, po tichu. V tých a pod. soslablo u nás *u* v *y:* po česky, po nemecky, pomaly, potichy c) Lokal: po hotove, na krátce, v nove, v-čiľ a v-čuľ (§. 45) m. v-čul-ě (§. 76, 3). Čistými lokali zdajú sa byť príslovky na *e* m. *ě;* dobre, zle, krásne, pekne atd. Podobne i vypadajúce na *o*, jako: drah-o, tich-o, chytr-o a iné, sú najskorej akkusativy. d) Instrumentaľ: pred nedávnom, čistý v čes. mnohem a málem, rovnajúcich sa významom našim: o mnoho, o málo.

Poznámka. Predložky, osobite menej telnaté, s pády neurčitými, čo príslovky často sa spojujú i písmom v jedno slovo: zhusta, zriedka atd.

dľa obdoby iných odo dávna nerozlučiteľných, jako: vôbec, potom, najmä a i.

2) Skloňovanie prídavných určitých.

§. 162. To je miešané čili z menného a zájmenného složené. Čemu nasledovne treba rozumeť: za starodávna oba živly, z ktorých prídavné určité prvotne vzniklo (§. 159, 2), tak sa skláňaly jako mimo složenia, t. j. neurčité prídavné dľa podstatných mien primeraného rodu a zakončenia (§. 160), ukazovacie zájmeno *i, ja, je* zase zvätša tak jako podnes zájmeno tretej osoby *on* (§. 173). Obe čiastky tak skloňované behom času vždy viac a viac sa zbližovaly vospolok, až konečne vysúvaním a sťahovaním stýkajúcich-sa živlov ich splynuly v nerozlučiteľný celok čili v jedno slovo. Tak na pr. z gen. *prav-a,* utvoreného z nom. neurčitého *prav* a *pravo* dľa *chlapa* a *dela,* a z gen. *jeho* vzniklo najprv *prava-jeho;* z dat. *prav-u* dľa *chlapu* a *delu* a z *jemu* zase pošlo *pravu-jemu;* potom vysutím prípon menných *a* a *u* tvary *prava-jeho* a *pravu-jemu* prešly v užívané posiaľ na Slovensku: *prav-jeho* a *prav-jemu;* stiahnutím napokon *aje* a *uje* v *é* spisovné *prav-ého* a *prav-ému* z *prava-jeho* a *prava-jemu* tak sa vyvinuly, jako na pr. čes. m-ého a m-ému zo stčes. a slov. mojeho a mo-jemu (§. 59).

Skloňovanie toto ostatne, ktoré sa vo slovenčine behom času na ujmu menného veľmi rozmohlo, riadi sa vôbec dvoma vzory: tvrdým *pravý* a mäkkým *boží.*

Vzor I: *pravý.*

§. 163. Ten sa skloňuje takto:

Jednotné číslo.

	Muz.	Sred.	Žen.
N.	prav-*ý*	prav-*é*	prav-*á*
A.	prav-*ého,* -*ý*	prav-*é*	prav-*ú,* čes. -*ou*
G.	prav-*ého*		prav-*ej* (čes. -*é*)
D.	prav-*ému*		prav-*ej* (čes. -*é*)
L.	prav-*om,* čes. -*ém*		prav-*ej* (čes. -*é*)
I.	prav-*ým*		prav-*oú.*

Množné číslo.

N. prav-*í*, -*é*	prav-*é*	čes.	prav-*é*
A. prav-*ých*, -*é*	prav-*é*	-*á*	prav-*é*

G. a L. prav-*ých*, D. prav-*ým*, I. prav-*ými* vo všetkých troch rodoch.

Pred *í* rozlišuje čeština hrdelnice v sykavky *c*, *š* a *z*, *ck* a *sk* v *čť* a *šť*; *d*, *t*, *n* a *r* v *ď*, *ť*, *ň* a *ř*: velký — velcí, tichý - tiší, nahý - nazí, německý - němečtí, český - čeští, chudý - chudí, tlustý - tlustí, pilný - pilní, dobrý - dobří. My obyčajne zanedbávame i tu rozlišovanie (§. 95).

§. 164. Dľa vzoru toho sa skloňujú:

1) všecky prídavné tvrdo zakončené čili vypadajúce na *ý*, *á*, *é* a po predposlednej sylabe dlhej na *y*, *a*, *e*: dobr-ý, -á, -é; krásn-y, -a, -e a iné;

2) všecky tvarom prídavné, významom však podstatné mena na *ý*, *á*, *é* lebo *y*, *a*, *e*; menovite: a) mena vlastné, osobite osob a miest, jako: Plach-ý, žen. -á; Šťastný, Jesenský, Jablonský, Potocký, Blatná, Vysoká, Hlboká; b) mena obecné, osobite úradov a daní, na pr. dôchodný, hlásny, hajný, polešný, služný lebo služnodvorský; kupcová, správcová, komorná, panská; mostné, prievozné, trhové lebo tržné, vchodné lebo vstupné, výslužné (pensija); zlatý, ináčej i rynský (rhenanus, t. j. florenus, nem. Rhein-gulden) atd.

Vzor II: *boží*.

§. 165. O zachovanú u nás rozmanitosť prípon prišla tu čeština hlavne tak jako u *znamení* (§. 144): prehlásením totižto *ia* v *ie*, *iu* v *ii* a stiahnutím *ie* a *ii* v *í*.

Jednotné číslo.

	Muz.	Sred.	čes.	Žen.	čes.
N.	bož-*í*	bož-*ie*,	-*í*	bož-*iu*	-*í*
A.	bož-*ieho*, -*í*	bož-*ie*	-*í*	bož-*iu*	-*í*
G.	bož-*ieho*		-*ího*	bož-*ej*	-*í*,
D.	bož-*iemu*		-*ímu*	bož-*ej*	-*í*
L.	bož-*om*		-*ím*	bož-*ej*	-*í*
I.	bož-*ím*		-*ím*	bož-*ou*	-*í*.

Množné číslo.

N. bož-*í*, -*ie* bož-*ie* } čes. bož-*ie* } čes.
A. bož-*ích*,-*ie* bož-*ie* } -*í* bož-*ie* } -*í*
G. a L. bož-*ích*, D. bož-*ím*. I. bož-*ími* vo všetkých troch rodoch.

§. 166. Pod vzor ten spadajú:

1) všecky prídavné mena mäkko zakončené čili majúce pred *í*, *ia*, *ie* lebo *i*, *a*, *e* mäkké spoluhlásky, ku ktorým menovite i *dz* a u vzťažných i *s* a *z* patrí, jako: človečí, kniežací, svieži, husí, kozí, hovädzí, cudzí, rydzí a iné.

2) Tvarom prídavné, významom však podstatné na *í*, jako: bližní, hončí, krajčí, lovčí, príchodzí, sirotčí, výberčí, starejší, starejšia a podobné.

4) V češtine i: sudí (súdca), markrabí (z nem. Markgraf), purkrabí (z Burggraf), Brykcí (z Fabricius), Jiljí (z Aegidius), Jiří (z Georgius) a podobné, keď o samote stoja: sud-*ího*, -*ímu*, -*ím*. Majú-li však nejaký prívlastok u sebä, držia sa vzoru *znamení*: nejvyššího sudí, obraz svatého Jiří, o svatém Brykcí atd.

§. 167. Mena rodin, osobite maďarské vypadajúce na *y* (dľa vyslovenia *i*) odo dávna práve tak skloňujeme jako prisvojovacie na *ov* a *in*, priražajúc k nim v gen. len *ho*, v dat. *mu*, v lok. a instr. *m*, na pr. Szmrecsány, dľa vyslovenia Smrečáni: Smrečáni-ho, -mu, -m. Je-li predposlednia sylaba krátka dlží sa *y* v *ý*: Rutkaý-ho, -mu, -m.

Už „ukázka trestního řízení“ z počiatku XVII stoletia, vytlačená vo Světozore (r. 1860, č. 23) obsahuje viacej príkladov takého skloňovania, menovite: Bočzkai-ho, Redei-ho, Redei-mu, Uivari-mu a iné.

O pravosti skloňovania toho svedčí medzi iným i to, že priezviska také sú skutočne prídavné mena tak, jako slovanské tohože významu na *ský*. V Nádasd-y na pr. pošlého od Nádasd (Nadažd od stbulh. nadežda = nádeja) je príponą *i* len ináčej písaná než v ember-i (ľudský) od ember (človek).

I nemaďarské vlastné mena cudzie, osobite sú-li tvaru též

prídavného, duch jazyka našeho tak skloňovať káže, na pr. nem. Lange: Lange-ho, -mu, -m; Milde: Milde-ho, -mu, -m atd.

Srovnávanie.

§. 168. Prípony, ktorými prídavné mena a príslovky srovnávame, máme vlastne tri: *ší*, *ejší* a *ejí* m. *ější* a *ějí*; predponu len jednu: *naj*, čes. *nej* (§. 43), pošlú tuším od predložky *nad* zmenením *d* v *j*. Tou samou rozoznáva sa superlativ od komparativu.

Prípona *ší* je výlučne vlastná komparativom: lépší, horší, väčší, menší a čes. delší, ktorých positivy nepravideľné znejú: dobrý, zlý, veľký, malý a dlouhý. Radšej majú *ší* než *ejší* prídavné na *dý*, *bý*, *pý*, *hý* a *chý* vypadajúce. Hlásky *h* a *ch* len čeština rozlišuje tu v *ž* a *š*: drahý – dražší, suchý – suššì.

Všetky tri prípony pripúšťajú prídavné na *ký* vychádzajúce a síce: 1) *ší* najčastej a bezposredne ku pňu. Poslednie jeho živly *e* a *o* před *ší* zanikajú a *s* i *z* mäknú, na pr. daleký – další, hlboký – hlbší, vysoký – vyšší, úzký – užší, ťažký – ťažší atd. 2) Pred *ejší* a *ejí* nezaniká prípona *k* než rozlišuje sa v *č* a *ejí* sťahuje sa u prídavných vždy v *í* (§. 59), u prísĺovek naopak drží sa a síc u nás čo *ej*, v češtine čo *eji* abo *ěji* m. *ěje*, na pr. trpký - trpčejší a trpčí m. trpčejí, ale trpčej, čes. trpčeji dľa krásněji, veseleji a iných podobných komparativov príslovkových (§. 289).

Všetky ostatnie prídavné mena najradšej majú *ejší*, dopúšťajú však, osobite u nás neraz i *ší*, na pr. tmavý - tmavejší i tmavší, milý - milejší i milší atd.

Svatý má v češtine so zpiatočnou prehláskou vždy svĕtĕjší (§. 43), *krásny* zase u nás: krásnejší a bez *n* krajší m. stčes. kraššì (§. 85).

§. 169. Nesrovnávajú sa prídavné mena vyslovujúce také vlastnosti, ktorých vyšší lebo nižší stupeň rozumne mysleť sa nedá, jaké sú: 1) večný, časný, mrtvý, ústny, písemný a podobné; 2) všecky prisvojovacie na *ov* a *in* s odvedenými od

nich alebo s podobnými im významom na *ovský, inský* a *ský* i *cký*; 3) hmotné: zlatý, strieborný, medený, lipový, dubový a iné; 4) vzťažné na *í*: hovädzí, teľací, vlčí, kozí, psí atd.

III) Zájmeno.

§. 170. Dľa významu zájmena sú:

1) osobné: ja, ty, on a sa;

2) prisvojovacie: môj, tvôj, svôj, náš a váš;

3) ukazovacie: ten, onen, tenže;

4) tázacie: kto, čo, ký, čí, ktorý;

5) vzťažné: čes. jenž;

6) obecné: nekto, nečo, nektorý, nečí, každý, žiadný ktokoľvek, čokoľvek a pod.

Poznámka. Zájmena *sa* a *svôj* menujeme osobite zvratnými z príčiny, ktorej výklad do skladby patrí.

Skloňovanie.

§. 171. Vo skloňovaní zájmen badať mnoho zvláštností. Nektoré z nich, jako na pr. osobné: ja, ty a sa, neprechyľujú sa, a krome toho *ja* a *ty* pády svoje z rozličných pňov tvoria. Iné zase, meniac sa i dľa rodu, v nektorých pádoch držia sa skloňovania menného, v iných naopak sa ho spúšťajú, zabehujúc do složeného. U zájmen sa tedy všetky tri spôsoby skloňovania viac alebo menej bežnými objavujú. Pozorovať krom toho u nich ešte i iných nepravideľností viacej. K objasneniu tých i oných treba každý druh zájmen osobite vziať do úvahy.

1) Zájmena osobné.

§. 172. Skloňovanie zájmen *ja, ty* a *sa* je menné a znie takto v jednotnom čísle:

N.	ja	ty	—
A. G.	mňa, mä	tebä, ťa	sebä, sa
D.	mne, mi	tebe, ti	sebe, si
L.	mne	tebe	sebe
I.	mnou	tebou	sebou.

V množnom čísle u *sa* užíva sa jednotných tvarov, *ja* a *ty* znejú takto:

N.	my	vy
A. G. L.	nás	vás
D.	nám	vám
I.	nami	vami.

Starší akkusativ *ny* slýchať ešte v piesni o Morene, bohyni smrti: „Morena, Morena! za kohos umrela? Ne za *ny*, ne za *ny*, než za ty kresťany.“

Česi riekajú dlho: já, námi a vámi; s *e* a *ě* m. *a* i *ä*: mne, mě; tebe, tě a sebe, se; s *o* m. *e:* tobě a sobě m. tebe a sebe; konečne *ti* veľmi radi zbavujú hlásky *i* (§. 77) a čo *ť* prirážajú ku predchádzajúcim slovám, na pr. vím-ť i já to m. vím ti i já to. Podobne sťahujú: to ti je v totě.

§. 173. Zájmeno tretej osoby sa prechyľuje, ale krome nominativu obú čísel všelky ostatnie pády svoje tvorí od pňa *i, ja, je* zcela zájmenným spôsobom skloňovania, jako nasleduje:

Jednotné číslo.

	Muz.	Sred.	Žen.	
N.	on	on-o	on-a	
	(i	je	ja)	
A.	jeho, ho, i, čes. jej	ho, čes. je	ju	čes. ji
G.	jeho, ho		jej	jí
D.	jemu, mu		jej	jí
L.	jom, čes. jem		jej	jí
I.	ím, čes. jím		jou	jí.

Množné číslo.

N.	on-i, -y	on-y, čes. -a	on-y
	(ji	ja	je)
A.	ich, je,	je	je

G. L. ich, D. im, I. imi, čes. jich, jim, jimi pre všetky tri rody.

§. 174. Nominativ jedn. i množný vzoru toho srovnáva sa príponami svojimi zcela s *ten* (§. 180), ostatnie pády ich

naopak tak sa vôbec lišia, jako skloňovanie mäkké odo tvrdého, menovite: prehlasovaním *u* a *ou* v *i* a *í* u: ji a jí m. ju a jou; *o* v *e*: je, jeho, jemu, jem proti to, toho, tomu, tom; len v lok. navrátila sa slovenčina s obecnou češtinou ku prvotnému *o*, užívajúc dľa nasledujúcej poznámky *ňom* m. *něm*; *y* v *e* v akk. množnom: je proti ty. Výmenu *i* a *ě* (§. 71, 2) zachovala tu len čeština v jich, jim, jimi proti těch, těm, těmi.)

§. 175. Všecky predložkami riadené pády zájmena *on* vynikajú vsuvkou *n* (§. 90, 3): do neho, k nemu, u neho, v ňom, v nej atd.

Najslabší tvar muzkého akk. jednotného čili *i* v prípade tom vniká do vsuvného *n* (§. 77), čím toto mäkne a čo také spojuje sa s predložkami v jedno slovo a síce s vypadajúcimi na samohlásky bezposredne, s ostatními naopak samohláskou *o*, čes. *e* m. stbulh. *ъ* (§. 285), na pr. na-ň, za-ň, pre-ň, nad-o-ň, pred-o-ň atd. čes. nad-e-ň, před-e-ň. (Obecná čeština i slovenčina tvaru *ň* užívajú i čo sredniebo akk. jednotného čili m. písemného čes. *ně*.) Tvar množného akk. *je* zachoval sa u nás len po predložkách čili jako *ne*, súc v užitku miesto podstatných mien všetkých troch rodov, ináčej ich vždy zastupuje tvar genitivu rovný čili *ich*.

Z pádov bez predložek len instrumentaľ obú čísel znie vo slovenčine a v obecnej češtine vždy s *n*: ním, ňou (čes. ní), nimi.

V gen. a dat. jednotnom konečne často zaniká u nás *e* po *n*: do-ňho, ku-ňmu atd. m. do neho, k nemu (Srov. §. 178).

2) Zájmena prisvojovacie.

§. 176. *Mô-j*, *tvô-j* a *svô-j* vznikly z nekdajších ablativov *mo*, *tvo* a *svo* spojených s ukaz. zájmenom *i*, *ja*, *je*; *náš* a *váš* zase z genitivov posiaľ bežných *nás* a *vás* a z *i*, *ja*, *je*, ktorého prvý živel do *s* vnikol, čím toto zmäklo: náš, naš-a, naš-e m. nás-i, nás-ja, nás-je

Její utvorila si čeština asi pred štyrmi sty rokov zo žen. genitivu *jej* a zo zájmena *i* dľa obdoby *boží*, ktorou sa i vo skloňovaní jeho stále spravuje. Nektorí Slováci potrebujú *jej-in*, *-ina*, *-ino* m. čes. jej-í a krome toho i *jeho-v*, *-va*, *-vo* (srb-

njej-in, -ina, -ino a njego-v, -va, -vo), majúc označiť majiteľa a majiteľku tretej-osoby rozdielnej od podmetu vety, čili tam, kde väčšina Slovákov čistých genitivov *jej, jeho* a *ich* alebo *jejich* užíva.

§. 177. Prvé tri zo zájmen prisvojovacích skloňujú sa dľa nasledujúceho vzoru:

Jednotné číslo.

	Muz.	Sred.	Žen.
N.	mô-j	mo-je	mo-ja
A.	mo-jeho, môj	mo-je	mo-ju
G.	mo-jeho		mo-jej
D.	mo-jemu		mo-jej
L.	mo-jom		mo-jej
I.	mo-jím		mo-jou.

Množné číslo.

N.	mo-ji, -je	mo-je	mo-je
A.	mo-jich, -je	mo-je	mo-je

G. a L. mo-jich, D. mo-jim, I. mo-jimi.

V češtine skloňovaním tým odo dávna vládne sťahovanie (§. 59), čím ono vo všetkých pádoch, vyjmúc jedn. nominativ mů-j a mo-je (keď toto manželku znamená) a množný mo-ji a mo-je, vypadá tak jako vzor *pravý* (§. 163): m-ého, m-é; m-ému, m-é atd. Len básnici českí k vôli veršom potrebujú i iných nestiahnutých tvarov, končiacich sa tak jako zájmeno tretej osoby *on* (§. 173). X

§. 178. Jako u *môj,* tak i u *náš* a *váš* skloňuje sa též len druhá čiastka jejich čili *i, ja, je* s tým jediným rozdielom, že prvý živel jej nikde nevyniká z *š*.

Jednotné číslo.

	Muz.	Sred.	Žen.	čes.
N.	náš	naš-e	naš-a	-e
A.	našeho, náš	naš-e	naš-u	-i
G.	naš-eho		naš-ej	-í
D.	naš-emu		naš-ej	-í
L.	naš-om, čes. -em		naš-ej	-í
I.	naš-ím		naš-ou	-í.

Množné číslo.

N. naš-i, -e naš-e naš-e
A. naš-ich, -e naš-e naš-e
G. a L. naš-ich, D. naš-im, I. naš-imi.

Miesto naš-eho a naš-emu slýchať u nás i bez *e* a s dlhým *a*: náš-ho a náš-mu; podobne i môj-ho a môj-mu dľa obdoby tvarov: do-ňho, na-ňho, ku-ňmu atd. (§. 175).

3) Zájmena ukazovacie.

§. 179. V *te-n* a *on-en* hláska *e* zastupuje stbulh. *ъ* v тъ (§. 30), *n* je prisuté tak jako vo ktore-n, bežnom vedľa ktor-ý, a náleží výlučne len muž. nominativu. (Z toho vidno, že tvary on-na a on-no m. o-na a o-no práve tak sú neústrojné a chybné, jakými by obdobné tn-a a tn-o m. ta a to každý uznať musel.)

Tretie ukaz. zájmeno *sь*, stčes. śe-n, zachovalo sa len v príslovkách: dne-s, stbulh. дьнь-сь, leto-s, sem, čes. z-de (tu) m. s-de atd.

Prvotný ukazovací význam zájmena *i, ja, je* vysvitá ešte dosti jasne na pr. z prísloví: Kto chce kam, pomožme *mu* (m. tomu) tam; kto doma zmokne, ani *ho* (m. toho) Bohu ľúto nenie.

Tý-ž, tá-ž, té-ž je tvar určitý neurčitého ten, ta, to, spojený s príklonným *ž* m. *že* (§. 76, 2) a čo taký skloňuje sa v češtine zcela dľa *pravý* (§. 163): tého-ž, tému-ž atd. My *týž* potrebujeme v týž-deň (§. 130) a v príslovke té-ž, inde riekame m. neho *ten-že* lebo *ten istý* a *ten samý*.

§. 180. Zájmena *ten* a *onen* i o sebe i vo spojení s *to* a *no* čili v ten-to a onen-no, čeština o mnoho lepšej zná podnes skloňovať nežli slovenčina, ktorá si pády s *ý* m. čes. *í* a *é* dľa složeného skloňovania čili dľa *pravý* utvorila. Dôkazom toho jest obsah §. 174.

Jednotné číslo.

	Muz.	Sred.	Žen.
N.	te-n	to	tá
A.	toho, ten	to	tu
G.	toho		tej (čes. té)
D.	tomu		tej (čes. té)
L.	tom		tej (čes. té)
I.	tým, čes. tím		tou.

Množné číslo.

N.	ti, ty	ty, čes. ta	ty
A.	tých, ty	ty, ta	ty

G. a L. tých, D. tým, I. tými, čes. těch, těm, těmi pre všetky tri rody.

4) Zájmena tázacie.

§. 181. U zájmen *kto* a *čo* nerozoznávame rodu než len osoby od vecí, pytávajúc sa prvým o oných, druhým o týchto. Čes. k-do je neústrojne písaná složenina z *k* a *to* m. slyšiteľného g-do (§. 79, 1).

Bez *to* zachovalo sa *k* u nás ešte v ni-k m. ni-k-to. Podobne sa rieka ni-č m. ni-čo. *To* je srední rod zajmena *ten*. V starej bulharčine boly ním obe ty zájmena opatrené, znejúc v nej: kъ-to a čь-to. V bežnom miesty na Slovensku posiaľ ni-št m. ni-č a stbulh. ni-čь-to zachovalo sa ešte z *to* aspoň *t*, pred ktorým *č* prešlo v *š*, jako v štyri m. čes. čtyři a stbulh. četyri. Príslovka *sťa*, bežná miestami m. *jako* abo *čo*, vznikla snaď též obmenou nekdajšieho čь-to, znejúceho srb. š-to i š-ta. (*Ký* práve tak sa má tvarom ku *k* m. stbulh. *kъ* a *ktorý* k riedšemu *ktoren*, jako *tý* v tý-ž k *t* v *ten* m. stbulh. *tъ* alebo *pravý* k neurčitému *prav*. Podobne je i *čí* proti *čo* lebo *č* v ni-č určité prídavné tak, jako *boží* proti *bož*.)

§. 182. Vo skloňovaní zájmena *k-to* odsúva sa *to* a pňové *ъ* pred príponami pádov, vyjmúc instrumentaľ, ožíva čo *o* jako u *ten* m. stbulh. *tъ*. (Spomänutý práve pád znie od nepamäti neústrojne *ký-m* od určitého *ký* dľa *pravý*, kdežto by vlastne v

češtine miesto neho malo prichádzať *cí-m* dľa *tí-m* a u nás *cie-m, ce-m* abo též *cí-m* dľa stbulh. *cě-mь*.

Vecné *čo* tvorí pády svoje dľa srednieho rodu zájmena *je* (§. 173), ale spolu s *kto* len jednotné a síce takto:

N.	k-to	čo,	čes. co
A.	ko-ho	čo	co
G.	ko-ho	če-ho	čeho
D.	ko-mu	če-mu	čemu
L.	ko-m	čo-m	čem
I.	ký-m	čí-m	čím.

Jako u zájmena tretej osoby *ňom* m. *něm* (§. 174) tak i tu slýchať v obecnej češtine lokať s *o* m. *e*, vo slovenčine i genitiv a dativ: čo-ho a čo-mu, čo proti je-ho a je-mu každý za chybné uznať musí.

§. 183. *Ký* a *ktorý* patria skloňovaním svojím zcela pod vzor *pravý*. Prvého z nich však zriedka, i to zvätša len v muzkom rode potrebujeme, vykrikujúc na pr. ký parom, ká strela, ký-ho paroma a pod. Niet teda divu, že sa do skloňovania jeho nepravé *ý* m. *é* vloudilo: kýho, kýmu atd. m. kého, kému.

Čí skloňuje čeština vždy dľa *boží*, slovenčina radšej dľa *môj* (§. 177): či-jeho, či-jemu, či-jej atd. nežli dľa *boží* čili: č-ieho, č-iemu, č-ej atd.

Jako o sebe, tak sa skloňujú zájmena *kto*, *čo*, *ktorý* a *čí* i vo složení s *ni*, *ne* lebo *da* a *voľa* m. čes. *ně*, *leda*, *koľvek*, *si* a podobnými: ni-koho, ni-čeho; ni-komu, ni-čemu; koho-si komu-si atd.

5) Zájmena vzťažné.

§. 184. *Je-ŋ-ž* obsahuje v sebe tri živly: ukazovacie zájmeno *i*, ktoré tu asi tak prešlo v *je* jako v je-hla m. slov. i-hla; prísuvku *n* obdobnú tej, ktorá prichádza v te-n a pod. (§. 179), konečne príklonné *ž* m. staršieho *žę* (§. 76, 2). Ženský a srední nom. jeho znie: je-ž, množný muz. ji-ž, žen. a sred. je-ž. V ostatních pádoch skloňuje sa tak jako *on* (§. 173), vyjmúc to,

že u neho kratšie tvary jednotného gen. a dat. nikdy neboly v užitku než len plné: jeho-ž, jemu-ž atd.)

U nás m. *jen-ž* panuje tázacie *ktorý*, čes. *který*. Krome toho potrebujú i Česi so Slováky spoločne i iných tázacích zájmen vztažne, jako sa to v skladbe obšírnejšej vyloží.

6) Zájmena obecné.

§. 185. Zo zájmen obecných *každ-ý, -á, -é* je tvarom určité prídavné a skloňuje sa zcela dľa *pravý*.

Protiva jeho *žiad-en, -na, -no* naopak v nominative a akkusative oboch čísel patrí pod vzor *synov*, ostatne pod *pravý*. Môže sa však čo *žiadn-y, -a, -e* i zcela dľa posledNieho skloňovať.

Práve tak sa skloňuje i *sám* a *samý*. Ale významom liší sa to od onoho. Sam-ý je to, čo čistý, čirý, čes. pouhý, lat. purus, merus, nem. lauter; sám zase rovná sa lat. solus a nem. selbst.

U ne-kto, ne-čo, kto-koľvek, čo-kolvek a podobných skláňajú sa len *kto* a *čo* (§. 183).

IV) Číslovka.

§. 186. Číslovky buď určite a zovrubne označujú počet bytostí, riadu, ktorá im dľa miesta a času prislúcha, a iné podobné pomery složitosti, buď len vôbec čili neurčite. Dľa čeho by tyto vlastne neurčitými, ony určitými zvať sa maly. Že však názvov tých o tvaroch slov potrebujeme, volíme neurčité číslovky so zájmeny tohože druhu a podobného významu obecnými menovať, deliac ich ostatne 1) na základné: jeden, dva, tri atd. 2) riadové: prvý, druhý, tretí, štvrtý atd. 3) druhové: dvojí, trojí, štvorý atd. 4) množivé: jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný atd. 5) obecné: všetok, mnohý, toľký a pod.

Latinské rodové lebo rozdeľovacie číslovky musíme opisovať lokaľom základných s predložkou *po:* po jednom a po jednej m. singul-i, -ae, -a; po dvoch m. bin-i, -ae, -a

atd. Latinčina naopak nemá osobitých číslovek k vysloveniu našich hromadných: dvoje, troje, štvoro atd.

Sklòňovanie

1) Číslovek základných.

§. 187. Číslovky od 1 do 10 znejú takto: jeden, dva, tri, štyri, päť, šesť, sedem, osem, deväť, desať. Hláska *ť* u 5, 6, 9 a 10 v češtine stvrdla: pět, šest, devět a deset, jako u podstatných odťažených na *t:* čest, milost, radost a podobných, dľa ktorých sa kedysi i skloňovaly (§. 189).

Číslovky od 11 do 19 sú složené z jednotek, z predložky *na* a z *desať.* Poslední živel prešiel vysutím z neho samohlások najprv v *dsť,* potom v *sť* a čes. v *ct.* Náhradou za to dlží sa predložka v *ná.* Pred tou konečne *n* z *jeden* a *y* i *i* zo *štyri* sa vysúva: jedenásť, dvanásť, trinásť, štrnásť atd. čes. jedenáct, dvanáct, třináct, čtrnáct m. jeden-na-desať, dva-na-desať atd.

Dvacať, tricať a štyricať, čes. dvacet, třicet a čtyřicet, vznikly z dva-desať atd. Miesto štyricať slýchať u nás i neskloniteľné *meru.* Tvar *desiat* v pä-desiat, šes-desiat, sedem-desiat, osem-desiat a devä-desiat, čes. pa-desát, še-desát, sedm-desát, osm-desát a deva-desát, je množný genitiv obdobný muzkým *čias* a *ráz* (§. 125, 2). Dľa *kosť* musel by zneť: desat-í, čes. deset-í (§. 189).

§. 188. Z prvých štyroch číslovek

1) u *jeden,* ináčej *jedon* rozoznávame všetky tri rody, skloňujúc ho zcela dľa *ten* (§. 180): jedn-oho, -ej; jedn-omu, -ej atd. V čísle množnom potrebujeme číslovky tej s *druhý* m. *nektorý* čili tak, jako Nemci *einer* alebo *einiger* s *anderer,* na pr. jedni sa smiali, druhí plakali; nem. die einen lachten, die andern weinten, alebo: einige lachten, andere weinten.

2) *Dva* a *oba* výniká posiaľ ponekuď dvojným číslom nasledujúcim:

	Muz.		Sred. a žen.
N. A.	dv-a,	ob-a	dv-e, ob-e, čes. -ě.
G. L.	dv-ú,	ob-ú,	čes. -ou } vo všetkých rodoch.
D. I.	dv-oma,	ob-oma,	čes. -ěma } vo všetkých rodoch.

K vôli dôrazu o osobách rieka sa v nominative i: dv-á a ob-á lebo dva-ja a oba-ja. Ostatnie dva dvojné tvary, vypadajúce na *ú* a *oma* sú len jako gen. a instr. v obyčaji (Srovn. §. 154). Miesto nich čo dativov a lokaľov rieka sa množne: dv-om, -och a ob-om, -och. I genitiv jednaký s lokaľom čili dv-och a ob-och častejšej slýchať než dvojný dv-ú a ob-ú.

3) *Tri* a *štyri* skloňujú sa prirodzene len množne a síce vo slovenčine podobne predošlým, v češtine správnejšej dľa *kosť* takto:

N.	tr-i,	čes. tř-i	štyr-i	čes	čtyř-i
A.	tr-och,-i,	tř-i	štyr-och, -i		čtyř-i
G.	tr-och	tř-í	štyr-och		čtyř
D.	tr-om	tř-em	štyr-om		čtyř-em
L.	tr-och	tř-ech	štyr-och		čtyř-ech
I.	tr-omi	tř-emi	štyr-mi		čtyř-mi.

Jako u dva a oba, tak i u týchto číslovek prichádza i závažnejší nominativ: tria a štyria, čes. tří a čtyří.

§. 189. Číslovky od 5 do 10 sú odťažené podstatné mena odvedené príponou *ť* a preto sa za starodávna zcela tak skloňovaly jako *kosť*. Zo skloňovania toho krome nom. a akk. zbyl v češtine len jeden pád, vychádzajúci na *i*: pět-i, šest-i atd. Prípona ta, označujúca všetky ostatnie kosé pády, objavuje sa v nej i u číslovek od 11—99 a tisíc, choť tým prvotne ani nesluší.

U nás všetky ty číslovky skloňujú sa dľa nasledujúceho vzoru:

N. piat-*i*
A. G. L. piat-*ich*
D. piat-*im*
I. piat-*imi*.

Pred príponami tými dlží sa samohláska a síce práve tak jako u riadových číslovek: šiesti, siedmi, ôsmi, deviati, desiati, dvaciati atd. (§. 191).

§. 190. *Sto* a *tisíc* sú též podstatné mena a skloňujú sa

v oboch číslach dľa *delo* a *meč*. U *sto* zachovali Česi ešte i dvojný nom. a akk. s číslovkou *dvě*, riekajúc: dvě stě m. našeho neohebného: dve sto. I množným gen. *set* vynikajú nad Slovákov, potrebujúcich st-ov abo sto m. set, na pr. tvojich stov ani tisícov nepotrebujem, čes. tvých set ani tisíců nepotřebuji; päť sto, šesť sto atd. m. čes. pět set, šest set.

Tisíc drží sa ešte i čo genitiv množný vedľa obyčajnejšieho tisíc-ov. Onoho potrebujeme neústrojne i s dva, tri a štyri čili m. čes. tisíce.

2) Číslovky riadové.

§. 191. *Pr-vý* znelo iste za starodávna pr-mý (§. 101). U Moravanov podnes slýchať *m* m. *v* u príslovky ponaj-prem m. ponaj-prv. Pr-vý tedy je tohože pôvodu s lat. pri-mus. Novočeské pr-v-ní a slov. pr-v-ší majú zbytkom o jednu príponu viacej. Nekdajšie *vtor-ý* zachovalo sa posiať v útor-ok, čes. úter-ek; inde m. neho riekame: *druh-ý*.

Všetky ostatnie číslovky riadové pochádzajú od pňov i základným vlastných: *tre-tí* príponou *tí*, pred ktorou *i* prešlo v závažnejšie *e*, čo i v lat. ter-tius pozorovať. *Štvr-tý* od štyr-i má též závažnejší tvar pred *tý* než je štyr. Dľa obdoby tých majú i riadové číslovky pošlé od päť do desať, potom od dvacať, tricať a štyricať buď dlhé samohlásky buď dvojhlásky pred *y*: piaty, šiesty, siedmy, ôsmy, deviaty, desiaty, dvaciaty, triciaty a štyriciaty, čes. pátý, nedôsledne: šestý, sedmý a osmý m. správnych obecných: šístý, sídmý a vůsmý, devátý, desátý, dvacátý atd. Do jedenásty po devätnásty a do pädesiaty do devädesiaty dlhosť prešla zo základných. Od sto a tisíc riekame riadovne: stý a tisíci, potom: dvústy, trísty, štyrstý, piatistý atd. dvútisíci tritisíci atd.

§. 192. Všetky riadové číslovky sú tvarom svojím prídavné mena určité; skloňujú sa teda dľa vzorov týmto príslušných a to: první a prvší, tretí a tisíci dľa *boží*, ostatnie dľa *pravý*.

Z obyčajnejšieho kedysi skloňovania ich menného čili dľa *synov* (§. 161) zachovaly sa podnes len dva pády: jednotný genitiv muzký a srední na *a* a dativ s lokaľom tohože rodu a

čísla na *u*, užívané po neskloniteľnom *pol:* pol druh-a, -u; pol treť-a, -u; pol štvrt-a, -u; pol piat-a, -u atd.

3) Číslovky druhové.

§. 193. Určité: dvojí, obojí a trojí skloňujú sa dľa *boží*, ale bez *i* pred *a, e* a *u* (§. 35); jednaký, dvojaký, trojaký, štvorý, pätorý, ináčej: štvoraký, pätoraký atd. dľa *pravý*.

Zájmenných a menných tvarov muzkých i ženských len čeština zachovala tu dakoľko, jako: dvůj, obůj a trůj čo nom. a akk. jednotný; troj-i dľa *moj-i* a štver-u dľa *rybu*, čo akk. ženský; čtver-y, pater-y atd. čo nom. a akk. množný.

4) Číslovky množivé.

§. 194. Krome jedno-duchý, sto-násobný a tisíc-násobný prvým živlom všetkých ostatních množivých číslovek je obyčajne tvar druhový, druhým *násobný:* dvoj-násobný, troj-násobný, štvor-násobný, pätoro-násobný atd.

Samým *ný* odo *dva* po *päť* tvorené číslovky toho druhu sú zvätša len vo spojení s *po* v obyčaji: podvojný, potrojný, poštvorný. Príponu *atý* a *itý* slýchať len u: dvoj-atý, -itý, a troj-atý, -itý.

Skloňovaním svojím patria všetky ty číslovky ku *pravý*.

5) Číslovky obecné.

§. 195. Z nekdajšieho, veškerosť vyslovujúceho nominativu *veś, vśa, vśe* zachovala čeština len muzký vo složenine vesmír (svet) a srední s *ś* m. *ś* čili *vśe* m. *vśe*. Inde potrebuje i ona telnatejších tvarov v nom. a akk. obú čísel dľa menného skloňovania čili s krátkymi príponami: všecek, všechen, všecken; všecka, všechna, všeckna; všecko, všechno, všeckno atd.

Slovenčina i ostatnie pády tvorí od *všetok* alebo *všecek* a síce dľa *pravý*, mimo príslovky: za-vše a o-všem; čeština naopak len u vešker-en, -a, -o: vešker-ého, -ému, -é atd.; u *všecek* zná sa ešte i ku pošlým od jednoduchého *veś* dľa zájmenného spôsobu skloňovania takto:

Jednotné číslo.

	Muz. Sred.	Žen.
G.	vš-eho	vš-í
D.	vš-emu	vš-í
L.	vš-em	vš-í
I.	vš-ím	vš-í.

Množné číslo.

G. L. vš-ech, D. vš-em, I. vš-emi, alebo od *všechen* dľa *ten:* všechn-ěch, -ěm, -ěmi.

Mnohý, toľký, koľký a pod. patria skloňovaním svojím voskrz ku *pravý*.

V) Sloveso.

§. 196. Jako podstatné mena, tak i slovesa dľa významu ich delíme na odťažené a srastlé.

Odťažené sloveso máme jedno: *byť*, i to len tam, kde sa objavuje sponou medzi podmetom a prísudkom, jako na pr. vo vete: ja *som* človek a pod. Tam naopak, kde sa slovesom *byť* podmetu bytie čili to prisudzuje, že podmet jestvuje, na pr. vo vetách: Boh *je, bol* a *bude;* ôteo *je* (nachádza sa) doma atd. je srastlé a len po tom sa rozoznáva od ostatních, že ty krome bytia i to vyslovujú, čo sa s podmetom robí alebo čo on sám robí, jako: písať, chodiť, spať atd. Ten totižto, kto píše, chodí a spí, práve tým, že píše, chodí a spí dáva na javo, že nelen vôbec než i istým spôsobom jest.

§. 197. Srastlé slovesa sú trojnásobné: neosobné, podmetné a predmetné.

1) Neosobné slovesa bez ohľadu na podmet, od ktorého dej pochádza, len to vôbec vyslovujú, čo sa deje, jako: bliská sa, hrmí, prší, svitá, rozbrieždа sa, mrká sa. K tým patria i opisy povetrnosti, jako: zima je, teplo je a pod. Často i osobných sloves potrebujeme neosobne, chceme-li totižto taký dej alebo príhodu oznámiti, ktorej pôvodca (činný podmet) menovať buď nechceme, buď nevieme, na pr. *bije* štyri hodiny, choť by

sme tu i takto riecť mohli: *mlat* na hodinách bije štyri hodiny; tak též: v krčme sa hrá, pije, skáče atd.

2) Podmetné slovesa vyslovujú buď pokojný stav podmetu, jako: ležať, sedeť, spať a iné, buď pôsobenie z podmetu nevynikajúce a tak rečeno v ňom zavrené, jako: bežať, chodiť, leteť, skočiť atd.

3) Predmetné slovesa vyrážajú činnosť vynikajúcu z podmetu na predmet nejaký, jako: brať, chytiť, klásť *nečo;* dať, sľúbiť, veriť *nekomu nečo* atd.

Tyto sú zase dvojaké: p r e c h o d n é a n e p r e c h o d n é. Prvými nazývame všetky ty slovesa, u ktorých predmet stáva v čistom akkusative alebo, je-li veta záporná, v genitive, na pr. matka volá dcéru — matka nevolá dcéry. Slovesa ty najľahčej rozoznať od neprechodných po tom, že sa ich i činne i trpne užíva, na pr. Boh stvoril svet — od Boha leho Bohom je stvorený svet.

Od sloves prechodných nelišia sa skladbou p r í č i n n é: moriť, pojiť, sadiť, variť a podobné, vznikajúce zvätša stupňovaním samohlások. Tomu primerane i činnosť silnejšiu znamenajú než ty, od ktorých pochádzajú. Ten dojista, kto na pr. iných *pojí,* vätšmi sa javí činným než ten, kto len sám *pije.*

Všetky ostatnie slovesa naopak, u ktorých predmet stáva v akkusative s predložkou lebo v inom nektorom páde či čistom či s predložkou, nazývajú sa neprechodnými, na pr. otec sa hnevá *na syna,* boj sa *Boha,* nepohrdej *bližními,* smiluj sa *nad ubohými.* Sloves tých, ku ktorým nejedni i podmetné počítajú, nepotrebujeme trpne než len neosobne so zvratným zájmenom *sa,* na pr. mne sa slúži, mnou sa pohrdalo atd.

V posriedku medzi prechodnými a neprechodnými slovesy stoja z v r a t n é, znamenajúce takú činnosť, ktorá sa na pôvod svôj čili podmet vracia, jako na pr. u bojím sa, čo vlastne to znamená, čo straším sebä samého (§. 240, 2); stydím sa, t. j. vlastne činím sebä samého studeným atd.

§. 198. Dľa času delíme slovesá na d o k o n a n é a n e d o k o n a n é.

Ony vyslovujú dej v okamžení vznikajúci a zanikajúci. Preto prítomné tvary ich znamenajú budúcnosť: dám (dabo) a hodím (jaciam), minulé dokonanou minulosť (latinské praeteritum perfectum): dal som (dedi) a hodil som (jeci).

Nedokonané slovesa naopak prítomným časom vyslovujú trvajúcu ešte prítomnosť: dávam a hádžem; minulým nezavršenú minulosť (lat. praeteritum imperfectum): dával som a hádzal som (dabam, jaciebam), budúcim konečne trvajúcu budúcnosť: budem dávať a budem hádzať. Tyto sú zase:

1) počínacie, jako: hluchnem, chudnem, mladnem, nemiem a šediviem, t. j. počínam byť hluchým, chudým, mladým, nemým a šedivým;

2) trvacie: nesiem, veziem, ženiem;

3) pokračovacie: nosím, vozím, honím;

4) opakovacie: nosievam, vozievam, honievam. Tých a podobných potrebujeme tam, kde v latine pomocné: *soleo* a v nemčine *ich pflege* s infinitivom iných sloves prichádza, na pr. nosievam znie latinsky: soleo portare, nem. ich pflege zu tragen.

§. 190. Dľa toho, že všetkých sloves nepotrebujeme vždy samých o sebe, delíme ich na samostatné a pomocné.

Pomocné slovesa sú všetky ty, ktorých s inými potrebujeme, majúc buď zaniklé jednoduché tvary času a spôsobu nahradiť čili opísať (§. 273 — 277) buď spôsob určitejšej označiť, než to samým menením slovesa dľa spôsobu možno (§. 5), jako: byť, dať, chceť, mať, môcť, museť, nechať, ráčiť, smeť, voleť a iné podobného významu.

Všetky ostatnie slovesa naopak sú samostatné.

§. 200. Dľa infinitivu hlavne k vôli časovaniu delíme slovesa na šesť vrství nasledovne:

Prvá vrstva obsahuje slovesa také, u ktorých je prípona infinitivu *ť* abo *ti* (§. 209) bezposredne spojená s ňom. Ten sa tu neliší podstatne od koreňa než mimo dlhosť len zmenami, ktoré poslední živel koreňa pred *ť* dľa zákonov hláskových

vziať musí, na pr. nies-ť, vies-ť m. vied-ť, bi-ť atd. od koreňov a pňòv spolu: nes, ved a bi (§. 215).

D r u h e j v r s t v y slovesa majú medzi koreňom a príponou infinitivu *ť* sylabu *nú* m. *nu:* mi-nú-ť a pad-nú-ť.

T r e t i a v r s t v a záleží v slovesách s *e* a *a* m. prvotného *ě* pred *ť:* vid-e-ť, hor-e-ť a drž-a-ť m. vid-ě-ť, hor-ě-ť a drh-ě-ť.

Š t v r t á v r s t v a sloves rozoznáva sa od ostatních samohláskou *i* pred *ť:* nos-i-ť;

p i a t a samohláskou *a:* vol-a-ť;

š i e s t a konečne silabami *ova:* mil-ova-ť.

Samohlásky a sylaby ty: *a, ě, i, nu* a *ova* žvú sa z n á m k a m i posledních päť vrství, od ktorých sa prvá práve nedostatkom osobitnej známky takej dostatočne rozoznáva.

§. 201. Tvar známkami vrství opatrený, na pr. vola, vidě, nosi, minu a milova, menujeme p ň o m i n f i n i t i v n ý m, ktorým u sloves prvej vrstvy je koreň sám. Časovanie týchto je teda osnované na jednom pni, ktorého tvar neliší sa podstatne od koreňa.

U viacej sloves naopak len prechodník s činným a trpným príčastím minulého času pochádzajú od infinitivného pňa, ostatnie časovacie tvary ich, menovite: prítomný čas ukazovacieho i rozkazovacieho spôsobu a prechódník s príčastím tohože času, pochádzajú od iného pňa, ktorý p r í t o m n ý m nazývame. Tak na pr. všetky slovesa šiestej vrstvy časujeme dľa dvú pňov: infinitivného na *ova:* milova-ť, milova-v, milova-l, milovan-ý a prítomného na *u:* milu-jem, milu-j, milu-júc. Ty a podobné slovesa menujeme d v ú p ň o v ý m i proti všetkým ostatním čili tým, ktoré sa len dľa jednoho pňa časujú.

Č a s o v a n i e.

§. 202. Časovanie je menenie slovesa dľa osob, časov a spôsobov.

Osoby máme tri dvú čísel: jednotného a množného, dvojné tu už dávno zcela zaniklo. Časy sú u nás štyri: prítomný mi-

nulý, dávnominulý a budúci. Prvý z nich je jednoduchý. Jednoduchého minulého času zachoval sa posiaľ len jeden príklad: *bych* od byť (§. 208), ináčej sa i on i dávnominulý opisuje. Budúci čas je tvarom svojím trojaký: jednoduchý, predložkový lebo složený a opísaný (§. 274). Spôsoby konečne máme tri: ukazovací ináč oznamovací, rozkazovací a spojovací (§. 5).

Tvary časovacie, ktoré krom osoby i čas a spôsob označujú, nazývame určitými alebo slovesami určitého spôsobu; všecky ostatnie: infinitiv, supinum, príčastie a prechodník, naproti tomu menujú sa neurčitými, ináčej tri prvé mennými a poslední príslovečným. Posriedkom tvarov tých slovesa prechádzajú do oboru mien, odkuď sa potom, dostaneli sa im znova známok vrství, navracajú do oboru sloves.

(Tak na pr. od slovesa sme-ť znie činné príčastie minulé sme-l, ktoré čo smel-ý je prídavné meno určité a čo o-smel-iť sa nové sloveso. Tože príčastie, ale ženského rodu jest i podstatné meno stre-la od stre-ť a čo strel-iť znova sloveso. Pln-iť je podobné podružné sloveso, pošlé od prídavného mena pl-ný, ktoré je vlastne trpné príčastie minulé, vzniklé zo zaniklého u nás slovesa pl-ť (§. 228).

Dľa tých a podobných príkladov neurčité tvary sloves sú tak rečeno mostom, po ktorom slovesa do mien a naopak prechádzajú. Patria teda vlastne do nauky o tvorení slov v užšom smysle.

Ale ponevadž spojitosťou svojou so slovesy značne vynikajú nad mena a príslovky, a k opisovaniu časov, spôsobov a trpného rodu nevyhnutne ich potrebujeme; musí sa im i v časovaní samom miesta dopriať.)

§. 203. Dľa prítomného času je časovanie dvojaké: so sponou a bezo spony. Ono je tým slovesám vlastné, ktoré v prítomnom čase medzi príponami osobnými a koreňom alebo pňom vynikajú rozličnými, sponou nazývanými samohláskami, jakou je na pr. *e* v id-e-m, id-e-š, id-e, id-e-me a id-e-te; *a* vo vol-á-m m. volaj-a-m atd. Bezo spony časujú sa naopak ty slovesa, ktoré v prítomnom čase prípony osobné bezposredne prirážajú ku koreňu lebo pňu, jako sa to stalo na pr. v jes-t, s-me a s-te. Krome *byť* časujeme teraz už len tri slovesa bezo spony: *dať, jesť* a *vedeť.*

Starší grammatikári časovanie to mali za nepravideľné.

Nám naopak je takým len to, ktoré sa nedeje dľa jednoho koreňa alebo dľa jednej a tejže vrstvy. **Kusým** alebo **nedostatočným** časovaním zase nazývame to, z ktorého len niektoré tvary sú v obyčaji. **Opísaným** konečne menujeme to, ktorým zaniklé jednoduché tvary nahradzujeme.

I v jednoduchých tvaroch časovacích možno je krome koreňa a pňa rozoznať ešte i iné živly, menovite: **sponu**, **prípony osobné**, **známky časov a spôsobov**, konečne **prípony neurčitých tvarov časovacích**.

§. 204. O spone dvojako smýšľajú jazykozpytci za našich časov. Jedni ju doprosta zavrhujú, majúc samohlásky ty, ktoré medzi koreňom a medzi príponami osobnými i inými na javo výstupujú, buď za živly pňové buď za známky vrství. Iní so mnou spolu sponou myslia byť všetky ty samohlásky, ktorých nemáme posiaľ prečo ani za živly pňové a známky vrství ani za číré čisté eufonické vsuvky pokladať. Pravdivosť nauky tej dokazuje sa syntakticky tým, že každá myšlienka a veta záleží najmenej vo troch podstatných čiastkach: v podmete, prísudku a spone (§. 1 — 6).

Najčastejšej objavujú sa u nás sponou samohlásky *e*, *o* a *a*. Prvú z nich slovenčina v prítomnom čase ukazovacieho spôsobu po sylabách prírodou i polohou krátkych pravideľne dlží v *ie*: nes-ie-m, hyn-ie-m atd.

Ostatne kde a jako ty a iné samohlásky za sponu pokladať treba, to vysvitne dostatočne zo vzorov, kde sponu od koreňa abo pňa a prípon dľa možnosti tak oddelíme, jako v predošlých príkladoch, a z osobitných narážek na ňu tam, kde bude treba.

§. 205. Prítomný čas rozkazovacieho spôsobu nemá v jednotnom čísle žiadnej prípony osobnej, v množnom rovná sa nimi tomuže času oznamovacieho spôsobu, vo ktorom osobnými príponami nasledujúce živly boly a zväčša i teraz sú:

Jedn.	1. mь, m	Mn. my, me, mo, m
	2. sť, ši, š	te
	3. ti, tь, t,	ntь.

V starej bulharčine i češtine len slovesa časované bezo spony zachovaly *m* v 1 os. jednotnej: da-mь, ja-mь, vě-mь a

jes-mь, stčes. dá-m, je-m, vie-m a jes-m. U všetkých ostatních *m* so sponou *a* skazila ona v *ą*, tato v *u:* nes-ą, nes-u z ne-s-a-m (§. 88). Slovenčina má *u* len v rek-u a snaď i ver-u, čes. věr-u (§. 272). Čeština terajšia zná sa k *u* a spisovná i ku prehláske jeho *i* po mäkkých spoluhláskach len u tých sloves, ktoré v 2 a 3 os. jedn. a v 1 i v 2 množnej majú sponu *e:* nes-u, ber-u, pij-i, miluj-i, píš-i atd. m. obecných: pij-u, miluj-u a píš-u. Všetky ostatnie slovesa čili ty, ktoré v osobách práve vytknutých majú *á* lebo *í*, navrátily sa ku prvotnému *m:* vol-á-m, chyt-í-m.

Prípony *si*, *ti* a *t* zachovaly sa posiaľ len u *byť* v: si, čes. j-si m. jes-si, v čes. jes-ti-ť, kde *ť* je skrátený dativ *ti* (§. 172), v jes-t a v nie-t. U všetkých ostatních sloves je *š* m. nekdajšieho *ši* a *si* v obyčaji: nesie-š, pije-š atd.. Hláska *t* v 3 os. obú čísel zanikla (§. 84, 1). V množnom čísle stará bulharčina *n* s predchádzajúcou sponou *a* skazila v *ą* (§. 88) a toto prehlásila v *ę* u všetkých sloves majúcich pred príponami osobnými *i* a u bezosponových dati, jasti a věděti: nes-ą-tь, maž-ą-tь; nos-ę-tь, chod-ę-tь, dad-ę-tь atd. m. nes-a-ntь, ma-ž-a-ntь, nos-a-ntь, chod-a-ntь, dad-a-ntь. Stará čeština a slovenčina zamenily *ą* a *ę* hláskami *ú* a *ia:* nes-ú, maž-ú, nos-ia, chod-ia, dad-ia. Spisovná čeština *ú* čo *ou* zachovala tu len po tvrdých spoluhláskach, po mäkkých naopak prehlásila ho v *í; ia* zase najprv prehlásila v *ie* a potom to stiahla v *í:* nes-ou maž-í, nos-í, chod-í, dad-í.

Z prípon prvej osoby mn. najobľúbenejšia je teraz *me,* kde sa *e* k *y* vo staršej *my* a vo mn. nominative tejže osoby tak má, jako v dech proti dych, hen proti hyn atd. (§. 74) Starým Čechom obľúbené *m* slýchať zhusta len v obecnej češtine, srbské *mo* zase zriedka u Slovákov.

§. 206. Prítomný čas ukazovacieho spôsobu nemá žiadnej osobitnej známky spôsobu a času, čím sa od rozkazovacieho spôsobu a od jediného teraz jednoduchého minulého času *bych* (§. 208) práve tak dostatočne rozoznáva, jako na pr. tretia osoba jeho nedostatkom príponovej hlásky *t* od prvej a druhej,

alebo slovesa prvej vrstvy nedostatkom osobitej známky od ostatních päť (§. 200).

§. 207. Známkou rozkazovacieho spôsobu jest *i*, ktoré po iných samohláskach v *j* sa mení a v češtine *a* zpiatočne prehlasuje v *e* (§. 43), na pr. le-j, ku-j, my-j, bi-j; háda-j, vola-j, čes. háde-j, vole-j. Po spoluhláskach len tam sa zachovalo *i*, kde by ty bez neho ťažko bolo vyslovovať, jako v: padn-i, mr-i, modl-i sa a pod. Inde vniklo do predchádzajúcich spoluhlások; z ktorých však v češtine pred príklonným *ž* vyniká, na pr. veď a pleť m. ved-i a plet-i (§. 77, 3), vedi-ž a pleti-ž m. slov. veď-že a pleť-že.

V množnom čísle *i* slovenčina nemení nikde a čeština ho všade zmenila v *ě* abo *e*, kdežto by dľa starej bulharčiny len u sloves majúcich v prítomnom čase oznam. spôsobu sponu *e* malo *i* s ňou prechádzať v *ě*: trě-mъ, -te; trъgn-ě-mъ, -te atd. m. našich tri-me, -te; trhni-me, -te; u sloves naopak majúcich sponu *i* v tomže čase malo by zostať *i*: bъdi-mъ, -te; moli-mъ, -te atd. m. čes. bdě-me, -te; modle-me, -te.

Čeština pňové samohlásky v oboch číslach kráti (§. 60, 5). Tretia osoba obú čísel sa opisuje (§. 275).

§. 208. Známkou minulého času jednoduchého čili aoristu, zachovaného už len u *byť*: by-ch, by-s, by, by-sme, čes. by-ch-o-m, by-s-te, by, je hláska *s*, ktorá sa medzi dvoma samohláskama práve tak mení v *ch* jako prípona lokaľa množného, majúca ešte v litevskom jazyku *s* m. našeho *ch*. Dľa toho čes. by-ch-o-m stojí m. by-s-o-m a by-ch, stbulh. by-ch-ъ m. by-s-ъ. Samohlásky *o* a *ъ* sú v tvaroch tých spony, *m* je prípona prvej a *te* v by-s-te druhej osoby množnej. V by-s je *s* známkou časovou, jako *ch* v by-ch; prípona osobná i tu i tam zanikla. V *by* konečne čo tretej osobe obú čísel i prípona osobná i časová chybí. Nekdajší tvar jej jednotný by-s-t*) naopak má obe, množný konečne znel kedysi by-ch-u m. by-ch-ut.

*) Neväzí-li tvar ten v záhadnom: byst-u bohu, prabohu?

V moravčine a slovenčine *ch* často slýchať m. *som* v opísanom min. čase, na pr. ja-ch videl m. ja som videl, chodila-ch m. chodila som atď.

§. 209. Infinitiv je tvarom i významom svojím odťažené podstatné meno, ktorým sa obsah slovesa (bytie, stav a pôsobenie) čo samostatná bytosť predstavuje. Najpatrnejšej to vysvitá posiaľ z nemčiny, ktorá infinitivóv svojich m. našich podstatných mien na *nie* a *tie* potrebuje, na pr. das lieben a das schlagen m. našich milovanie a bitie. U nás povaha táto infinitivu nevystupuje síce tak patrne na javo, dá sa však preca dosti jasne pochopiť, srovnáš-li na pr. *moc* m. moh-tь s čes. infinitivóm *moci* m. moh-ti (§. 93, 2), ktorý sa práve tak má tvarom k *moc*, jako *milovati* ku kratšiemu *milovať*. Dľa toho vzniká u nás infinitiv touže príponou, ktorou odťažené podstatné mena, vypadajúce na *ť* m. staršieho *ti* (§. 77, 3).

§. 210. Supinum je též podstatné meno, vznikajúce príponou *t* m. stbulh. *tъ* a lat. *tu* mimo dlženia zcela tak jako infinitiv (§. 200), na pr. nes-t, leža-t, spa-t atd. Toto slýchať ešte u Čechóv vo výroku: jdi spat a podobných. U všetkých ostatních sloves zaniklo supinum.

Jako v latinčine, tak i vo slovančine bolo po slovesách hýbanie znamenajúcich v obyčaji a len tým sa rozoznávalo syntakticky od latinského, že po ňom predmet stával vždy v genitive, z čeho menná povaha jeho dostatočne vysvitá, na pr. v Biblii českej, vydanej v Prahe r. 1851, čítame ešte: jdu lovit *ryb* (Joh. 21, 3).

§. 211. Prechodníky máme, čo sa tvaru ich týče, len dva: jeden pre prítomný a budúci, druhý pre minulý čas. Onen vypadá u nás pravideľne pre všetky tri rody a obe čísla po krátkych silabách na *úc* a *iac:* nes-úc, bud-úc, nos-iac; po dlhých na *uc* a *ac:* píš-uc, chváľ-ac. V češtine a miestami i vo slovenčine zachoval sa ešte i jednotný tvar jeho muzký a množný všetkých troch rodov. Onen vypadá slovensky stále, česky len

po tvrdých spoluhláskach na *a,* po mäkkých naopak na prehlásku *e* lebo *ě:* nes-a, bud-a, nos-e, píš-e, chvál-e, chod-ě atd. Množný tvar liší sa od jednotného ženského a stredného na *c* len samohláskou *e:* nesouc-e, budouc-e, nosíc-e, píšíc-e, chválíc-e, chodíc-e. (Samohlásky *ou* a *í* m. slov. *ú* a *ia* pred *c* vznikly tu z prvotného *an* zcela tak jako v tretej osobe množnej prítomného času ukazovacieho. Spoluhláska *c* napokon, po ktorej *i* odpadlo (§. 77, 3), vyvinula sa z nekdajšieho *tj* (§. 93, 1).)

§. 212. Prechodník minulého času len čeština zachovala podnes a síce u väčšiny sloves tak, že jednotný tvar jeho muzký vypadá na *v*, ženský a srední na *vši*, množný naopak pre všetky tri rody na *vše:* pi-v, pi-vši, pi-vše; vola-v, -vši, -vše, Len u sloves prvej a druhej vrstvy zavreného koreňa vysúva z eufonických príčin *v:* nes, nes-ši, nes-še; pad, pad-ši, pad-še atd.

§. 213. Príčastia prítomného i budúceho času sú též dve: činné a trpné.

Ono sa len určitou príponou liší od prechodníku tohože času: nesúc-i, budúc-i, nosiac-i, píšuc-í, chváľac-í, čes. nesouc-í, budouc-í, nosíc-í, píšíc-í, chválíc-í, a čo také skloňuje sa zcela dľa *boží.*

Trpné príčastie vypadalo neurčite na *m, ma, mo:* neso-m, -ma, -mo. Nektoré zbytky jeho zachovaly sa len v oboru mien, jako: dý-m, sla-ma m. stla-ma, se-mä; lako-mý, pito-mý, vido-mý, vedo-mý, zná-my, zrej-mý a pod.

§. 214. Príčastia minulého času máme nasledujúce: činné na *ší* a *l,* trpné na *n* a *t,* slov. pravideľne určite na *ný* a *tý.*

Prvé z nich pochádza od prechodníku minulého času, líšiac sa od neho len určitým zakončením: pivš-í, volavš-í, nesš-í, padš-í, a skloňujúc sa dľa *boží.*

Prípona *l* spojuje sa v češtine vždy bezposredne s koreňom alebo pňom infinitivným: nes-l, bi-l, minu-l, pad-l, letě-l, chodi-l, vola-l, kupova-l. My do jednotného tvaru muzkého príčastí po-

šlých od sloves prvej a druhej vrstvy zavreného koreňa vsúvame *o*, bern. *e:* niesol a padol, bern. nésel a padel (§. 84. 2).

Z prípon trpného príčastia je *tý* u sloves koreňa alebo pňa na *i*, *y*, *u*, *m* a *n* vypadajúceho pravidlom: bi-tý, kry-tý, vinu-tý, naja-tý od najm-em a pia-ty od pn-em; u všetkých ostatních panuje *ný*, a síce so sponou *e* u sloves prvých dvú vrství koreňa zavreného a u všetkých štvrtej vrstvy: nes-e-ný, dosaž-e-ný, nos-e-ný od nies-ť, dosiah-nuť, nos-iť. Inde sú známky vrství *e*, *a* a *ova* i sponami spolu: vide-ný, vola-ný, kupova-ný. Z tých Česi *a* a *ova* stále dlžia, *e* čili vlastne *ě* len nekedy: volá-n, kupová-n, vidí-n. Len pred určitým zakončením sú *a* a *ě* i u nich krátke.

a) Sponové časovanie.

Prvá vrstva.

§. 215. Slovesa tej vrstvy rozpadajú sa predne na dva oddiely. Do prvého z nich náležia všetky slovesa zavreného, do druhého zas otvoreného koreňa. Aby sa však premeny hlások v časovaní tých i oných obyčajné náležite objasniť mohly, delíme ich ešte i dľa posledni eho živlu koreňa, ustanovujúc pre ne nasledujúcich sedem vzorov: niesť, hriebsť, pliesť, piecť, piať, biť a treť.

(Rozdiel medzi slovesy zavreného a otvoreného koreňa zračí sa najjasnejšej v infinitive, kde menovite Česi predposledniu sylabu sloves zavreného koreňa, vyjmúc *moci* (môcť) a *jeti* (viezť sa a niesť sa), vždy t. j. i mimo dvojslabičnosť (§. 60. 2) dlžia, na pr. vy-nésti, za-vésti, u-péci (upiecť), roz-píti (rozpiať) atd. U sloves otvoreného koreňa naopak dlženie s dvojslabičnosťou pravideľne prestáva, na pr. u vy-piti, za-kryti, u-znati, ne-stati a i. proti píti, krýti, znáti, státi. Len *u* zostáva obyčajne vždy dlhým: ob-outi, pře-plouti, vy-souti atd.)

Slováci nelen v infinitive než i v činnom príčastí minulom muzkého rodu a jednotného čísla dlžia samohlásku korennú sloves náležitých pod štyri prvé vzory: niesť — niesol, hriebsť — hriebol, viesť — viedol a piecť — piekol.

V nasledujúcej nauke označujeme vrstvy rimskými, vzory arabskými čísly, na pr. sloveso pliesť časuje sa „dľa I, 3“ znamená to, čo „dľa prvej vrstvy tretieho vzoru.“

P r v ý v z o r: *n i e s-ť.*

§. 216. Sem patria slovesa koreňa spoluhláskami *s* a *z* zavreného: pas, tras, hryz, ľez a vez zcela; s-pas len trpným príčastím min. času: spas-e-ný, ostatne čo spas-iť náleží do IV (§. 244).

Vzór sám časuje sa takto:

		Prít. čas ukazovací.		Rozkaz. spôsob.
Jedn.	1.	nes-ie-m	čes. nes-u	—
	2.	nes-ie-š	nes-e-š	nes
	3.	nes-ie	nes-e	—
Mn.	1.	nes-ie-me	nes-e-me	nes-me
	2.	nes-ie-te	nes-e-te	nes-te
	3.	nes-ú.	nes-ou.	—

Prech. prítomný: nes-úc, čes. nes-a, -ouc, -ouce.
Infinitiv: nies-ť, čes. nés-ti.
Prech. minulý: čes. nes, nes-ši, nes-še.
Čin. príč. minulé: nies-ol, čes. nes-l, nes-la, nes-lo.
Trp. príč. minulé: nes-e-ný, nes-e-ná, nes-e-né.

§. 217. Poznámky:

1) V češtine znie trpné príčastie min. u nés-ti s neústrojným *š* m. *s:* neš-e-n.

2) V *tras* m. stbulh. tręs jest *a* nosového pôvodu, preto sa v infinitive a v činnom príčastí minulom dlží v *ia* (§. 32 a 33, 2): trias-ť a trias-ol, čes. třás-ti, třás-l, a dľa toho i třás, třás-ši, třás-se. Ostatnié tvary časovacie majú v češtine *e* m. našeho *a:* třes-u, třes, třes-a, -ouc, -ouce a třes-en, slov. tras-iem, tras, tras-úc, tras-ený.

3) U pás-ť i čeština dlží *a* krom infinitivu i v prechodníku a činnom príčastí minulom: pás-ti, pás, pás-ši, pás-še, pás-l.

D r u h ý v z o r: *h r i e b-s-ť.*

§. 218. Zo sloves koreňa retnicami zavreného sem ná-

ležitých zachovala čeština len neosobné: záb-s-ti, slovenčina štyri: dlb-s-ť, skúb-s-ť, ziab-s-ť a vzorové hrieb-s-ť. To v onej čo po-hŕb-iti prešlo do IV, dve prvé zase čo dlub-ati a skub-ati do V, 1 abo 2. Plěv, šiv, živ a uv čo ple, ši, ži a u časuje i slovenčina dľa I, 6 a čr m. nekdajšieho črp dľa I, 7.

Mimo vsuvku *s* v infinitive (§. 90, 2) časujeme vzor hrieb-s-ť zcela tak jako nies-ť: hreb-ie-m, hreb, hreb-úc, hrieb-ol, hreb-e-ný.

U ziab-s-ť m. stbulh. zęb-s-ti jest *ia* též nosového pôvodu jako u trias-ť, ale u nás drží sa v celom časovaní, v češtine naopak stojí m. neho *á* a *e* tam, kde u třás-ti: zeb-e, zeb, zeb-a; zábs-ti, záb, záb-l.

Tretí vzor: *plies-ť.*

§. 219. Sem patria korene zubnicami *t* a *d* zavrené: hnet, mat, met, rast (čes. rost), bod, brd (čes. břed), hud, klad, krad, prad; v češtine i čt, kvet a bled.

Časovanie sloves tých liši sa od nies-ť pravideľne len rozlišovaním hlások *t* a *d* pred *ť* v *s*: plies-ť a vies-ť m. pliet-ť a vied-ť (§. 92, 1) a mäknutím ich v rozkazovacom spôsobe: pleť a veď m. plet-i a ved-i (§. 207).

§. 220. Poznámky:

1) Prvotné *a* u rás-ť zachovala čeština len u ratolesť, ktoré vzniklo prešmyknutím z nekdajšieho lěto-rasľ (§. 87). Poslední článok tej složeniny čili ras-ľ utvorený jest od koreňa *rad* príponou *l*, pred ktorou sa *d* rozlišilo v *s* (§. 92) tak, jako i v ras-t, pošlom z tohože koreňa príponou *t*. Dľa toho i infinitiv rás-ť (chybne: rias-ť), čes. růs-ti, vznikol skorej bezposredne z koreňa *rad*, čes. *rod*, nežli zo pňa ras-t, ros-t; ktorý je základom ostatních tvarov časovacích. Prítomný čas ukazovací znie so sponou *e*: rast-e-m, rast-e-š atd. preto, že prvá silaba jeho je polohou dlhá (§. 204).

2) V *mat, prad* a čes. *bled* m. stbulh. męt, pręd a blęd jest *a* a *e* nosového pôvodu. Preto slovenčina *a* u dvoch prvých práve tam dlží v *ia*, kde u trias-ť (§. 217, 2); bled —

blísti nezná, riekajúc miesto neho blúzn-iť. V češtine len tvary: más-ti, mát a mát-l vznikly dľa třás-ti; všecky ostatnie majú v nej po slovensky *a* m. nekdajšieho *ě*: mat-u, mať, mat-a a mat-e-n; u *před* a *bled* zase drží sa v nej *e* všade, mimo infinitiv: přís-ti a blís-ti.

3) U *čt* m. stbulh. čьt hláska ь ožíva v infinitive čo *í*: čís-ti, v činnom príčastí min. čo *e*: čet-l, v rozkaz. spôsobe konečne nezaniká *i*: čt-i, čt-ěme, čt-ěte. U nás sloveso to čo čít-ať prešlo do V, 1 a kvés-ti čo kvit-núť do II, 2.

Štvrtý vzor: *piec-ť*.

§. 221. K tomu patria korene hrdelnicami *k* a *h* zavrené: rek, tek, tlk (čes. tluk), vlek, moh, streh, strih, vrh, v češtine i žeh.

Hrdelnice *k* a *h* spisovná čeština rozlišuje v *č* a *ž* len pred sponou *e*, v rozkaz. spôsobe v *c* a *z*, v infinitive konečne obe v *c* (§. 93, 2). V obecnej češtine a slovenčine naopak objavuje sa *č* a *ž* i pred *u* a *ou*, slov. *iem* a *ú*, a v rozkaz. spôsobe: peč-u, -ou; střiž-u, -ou; peč, střiž; slov. peč-iem, -ú; striž-iem, -ú; peč, striž; miesto *c* pošlého z *kt* a *ht* majú obe v infinitive *cť* abo *ct*: péc-ť a střic-ť alebo píc-t a střic-t, slov. piec-ť a stríc-ť.

Dľa toho a predošlej nauky vypadá časovanie vzoru vo slovenčine a písemnej češtine takto:

		Prít. čas ukazovací.	čes.	Rozkaz. spôsob	čes.
Jedn.	1.	peč-ie-m	pek-u	—	
	2.	peč-ie-š	peč-e-š	peč	pec
	3.	peč-ie	peč-e	—	—
Mn.	1.	peč-ie-me	peč-e-me	peč-me	pec-me
	2.	peč-ie-te	peč-e-te	peč-te	pec-te
	3.	pe-čú	pek-ou	—	—

Prech. prítomný: peč-úc, čes. pek-a, -ouc, -ouce.

Infinitiv: piec-ť, čes. péc-i.

Prech. minulý: čes. pek, pek-ši, pek-še.

Čin. príč. minulé: piek-ol, čes. pek-l, pek-la, pek-lo.

Trp. príč. minulé: peč-e-ný, -ná, -né; čes. peč-e-n, -na, -no.

§. 222. Odchýlky od vzoru toho pozorovať:

1) u *moh*, kde sa *o* dlží nelen v infinitive a činnom príčastí minulom muz. rodu a jedn. čísla čili v môc-ť a môh-ol, než i v prít. čase ukazovacom: môž-em, -eš atd. Čeština naopak zostavuje *o* krátkym všade, vyjmúc tvary prítomného času ukazovacieho, opatrené v nej sponou *e*: můž-eš, -e, -eme a -ete.

2) *Rek* znie v prvej osobe jedn. prítomného času ukaz. i rek-u (§. 205). Čeština u řek a žeh zachovala *e* len v infinitive a síce čo *i*, v prechodníku a v činnom príčastí minulom: říc-i, žíc-i; řek, žeh a řek-l, žeh-l. Všade inde zaniklo v nej *e*: řk-u a řk-ou, rc-i, rc-eme, rc-ete; řk-a, -ouc, -ouce; rč-en. Ostatnie osoby prítomného času ukazovacieho tvorí dľa II, 2: řekn-eš, -e, -eme, -ete. *Žeh* má i tyto dľa predošlého vzoru žh-u, žž-eš, žž-e; žž-eme, žž-ete, žh-ou; žz-i, -eme, -ete; žh-a, -ouc, -ouce; žž-en. Slovenčina s obecnou češtinou časujú *žeh* čo žn m. žehn, obyčajné v nich len s predložkami, buď dľa nasledujúceho vzoru: žn-em, žn-i, žn-úc, ža-ť, ža-l, ža-tý; buď a to správnejšej dľa II, 1: žnú-ť, žnu-l, žnu-tý. Ostatnie tvary jeho znejú i dľa toho vzoru tak jako dľa nasledujúceho.

Piaty vzor: *pia-ť.*

§. 223. Vzorom tým spravujú sa slovesa, vypadajúce v koreni na *n* a *m*, pred ktorými v starej bulharčine stojí zväčša *ь*, riedšej *ъ*: čn, kln, mn, tn, žn, im (čes. jm), v češtine i dm a ždm m. stčes. žm a stbulh. žьm. U nás toto čo žmík-ať m. žímk-ať prešlo do V, 1 (§. 257) a miesto dm je du dľa bi-ť v obyčaji. Pod tento vzor prenesla zase čeština kln čo kle, vyjmúc pro-kla-tý, ktoré vzniklo dľa pia-ť, u nás slýchať též kľa dľa bi-ť m. kln; u Čechov konečne mn prešlo zcela do II, 1.

Posledný živel koreňov tých drží sa len pred samohláskami čili v tých tvaroch časovacích, ktoré od prítomného pňa pochádzajú (§. 201); pred spoluhláskami naopak stará bulharčina *n* a *m* s predchádzajúcimi samohláskami *ь* a *ъ* (dľa §. 88) kazí v nosové samohlásky *ę* a *ą*, miesto ktorých československčina čistých

samohlások a dvojhlások potrebuje, a síce: m. *ę* po *l*, *m* a *p* obyčajne *ia*, po iných *a* a *í*; m. *ą* zase *u* a *ou:* dou-ti, du-v, du-l, du-t. Krome toho však nevyvinuje sa *ą* u žiadneho z hore vytknutých koreňov.

Dľa toho časovanie vzoru vypadá takto:

	Prít. čas oznam.	Rozkaz. spôsob	
Jedn. 1.	pn-e-m, čes. pn-u	—	
2.	pn-e-š	pn-i	
3.	pn-e	—	
Mn. 1.	pn-e-me	pn-i-me, čes	-ě-me
2.	pn-e-te	pn-i-te	-ě-te
3.	pn-ú, čes pn-ou.	—	

Prech. prítomný: pn-úc, čes. pn-a, -ouc, -ouce.
Infinitiv: pia-ť, čes. pí-ti.
Prech. minulý: čes. pia-v, pia-vši, pia-vše.
Čin. príč. minulé: pia-l, pia-la, pia-lo.
Trp. príč. minulé: pia-tý, -ta, -te; čes. pia-t, -ta, -to.

§. 224. Poznámky:

1) *Čn* je len s predložkami v obehu: po-čať, za-čať, po-čn-em, za-čn-em atd. U nás zriedka slýchať i *im* bez predložek. S *vz* prichádza koreň ten vo všetkých od prítomného pňa pochádzajúcich tvaroch o hlásku *i*, ktorú tu už i stará bulharčina oslabuje v *ь*: vez-m-em, vez-m-i, vez-m-úc, stbulh. vъz-ьm-ą, -i, -ąštь. V ostatních tvaroch: vz-ia-ť, čes. vz-í-ti, vz-a-l a vz-a-tý hlásky *ia*, *a* a *í* m. stbulh. *ę* pošlého z *im* živel *i* bytne v sebe obsahujú. Tejže povahy sú samohlásky *a* a *í* i v jednoduchom českom: j-íti (j-ať), j-av, j-al a j-at. Hláska *j* menovite nevznikla tu z korenného *i* než je predsutá preto, aby *í* a *a* nestály s počiatku slova (§. 64 a 66). Po predložkách, vypadajúcich na samohlásky, treba je hlásky *j* k odstraneniu hiatu (§. 62): na-j-ať, za-j-ať, na-j-al, za-j-al atd. Tenže koreň konečne opatruje sa často i vsuvkou *n* po predložkách, spoluhláskami zakončených (§. 90, 3): s-ň-ať, od-ň-ať, s-n-imem, od-n-imem atd.

2) Terajší spisovatelia českí infinitivu pí-ti a podobných neradi potrebujú preto, že sú často, menovite bez predložek a nekedy i s tými

dvojeho smyslu. Tak na pr. pí-ti znamená i to, čo naše pi-ť; jí-ti zase to, čo naše ís-ť a ja-ť; ží-ti čo ži-ť a ža-ť, na-jíti čo na-jsť a na-jať. Tým a podobným dvojsmyselným tvarom vyhýbajú sa, užívajúc: pn-outi, jm-outi, žn-outi, na-jm-outi atd. m. našich piať, jať, žať a najať. I ostatnie infinitivné tvary s *n* a *m* čili dľa II, 1 vzniklé prichádzajú u nich často, u nás naopak zriedka, i to bez potreby, jako: pnu-l, žnu-l, jmu-l, na-jmu-l, po-čnu-l, u-tnu-l; pnu-t, žnu-t atd.

Šiesty vzor: *bi-ť.*

§. 225. Sem patria slovesa koreňa otvoreného čili samohláskami *a, e, ě, i, u* a *y* zakončeného: hra abo ihra (§. 66, 2), necha*), zna, zre (čes. zra); de, sme, spe (čes. dě, smě, spě a krome tých i pě = spievať); hni, pi, vi, čes. i li (liať); ku, plu, psu, ru, slu, snu, su, tru, žu; bľu, ču, kľu a pľu, čes. prehlásene: bli, či, kli a pli; kry, my, ry, vy, čes. i ty (tučneť). Z I, 2 a 5 dostaly sa sem: ple, ši, ži a u (bežné len s predložkami: ob-u-ť, vy-z-u-ť) m. plěv, šiv, živ a uv; du m. čes. dm a kľa, čes. kle m. kln. Čeština ru čo rva a žu čo žva prenesla do V, 3; tru zase čo tráv-iti do IV; psu len v starých jej pamiatkach prichádza. Ru čo rv a rva abo ruv a ruva slýchať i u nás dľa V, 3.

V časovaní tých sloves vsúva sa medzi koreň a sponu *j* k odstraneniu hiatu (§. 62) nasledovne:

		Prít. čas ukaz.	Rozk. spôsob.
Jedn.	1.	bi-j-e-m, čes. bij-i	—
	2.	bi-j-e-š	bi-j
	3.	bi-j-e	—
Mn.	1.	bi-j-e-me	bi-j-me
	2.	bi-j-e-te	bi-j-te
	3.	bi-j-ú, čes. bij-í	—

Prech. prítomný: bi-j-úc, čes. bij-e, -íc, -íce.
Infinitiv: bi-ť, čes. bí-ti.
Prech. minulý: čes. bi-v, bi-vši, bi-vše.
Čin. príč. minu-lé: bi-l, bi-la, bi-lo.
Trp. príč. minulé: bi-tý, -tá, -té, čes. bi-t, -ta, -to.

---

*) To je složenina zo zápornej čiastice *ne* a *z cha*, srb. *ha* v ha-jati (dbať, starať sa). Chybne sa teda mluví i píše: ne-hať abo na-hať m. ne-chať preto, že u nás neprechádza prvotné *ch* v *h* jako u Srbov.

§. 226. Najviac odchýlek od vzoru toho pozorovať u prít. času ukazovacieho. *Necha* a *zna* vypadajú v ňom dľa V, 1: nechá-m, zná-m atd. *hra* s čes. *zra* naopak dvojako: hrám, zrám atd. dľa *volať* a hraj-em, -eš atd. čes. hraj-i, -eš; zraj-i, -eš atd. dľa *biť*. Miesto zrej-em, -eš atd. slýchať u nás i stiahnuté tvary: zr-iem, -ieš. Sme-ť má v tomže čase len sm-iem, -ieš atd. čes. sm-ím, -íš, aby sa nemiatlo so smej-em, -es atd. čes. směj-i, -eš; poślým od smia-ť sa, čes. smá-ti se.

V rozkaz. spôsobe *ij* a *yj* sťahujú sa pravideľne v *í* a *ý*: bí, krý; bí-me, -te; krý-me, -te. U nás slýchať tu i krátke *i* a *y*: bi, kry, bi-me, kry-me, bi-te, kry-te. Krátkosť ta obdobná je českej (§. 60, 5). Necha-ť má v tomže spôsobe *nech* m. necha-j, keď sa ho k opisovaniu 3 osoby tohože spôsobu potrebuje (§. 275). Hrá-ti zase v češtine znie i bez prehlásky: hra-j, riedšej s ňou: hre-j dľa zne-j, neche-j, vole-j a pod.

Trpné príčastie minulé s *n* jest u sloves koreňa na *a* a *e*, vlastne *ě*, vypadajúceho pravidlom: zna-ný, hra-nie *), ple-nie; čes. pě-ní, při-spě-ní atd.

Siedmy vzor: *tre-ť.*

§. 227. K tomu prislúchajú slovesa koreňa samohláskami *l* a *r* zakončeného: ml, čr, dr, mr, pr, str, vr (fervere), za-vr (claudere), zr a žr. Čeština čr, pr a zr prenesla do III, 2; dr a žr do V, 3, kde ich i u nás slýchať.

Časovanie vzoru vypadá takto:

		Prít. čas ukaz.	čes.	Rozkaz. spôsob.	
Jedn.	1.	tr-e-m	tr-u	—	—
	2.	tr-e-š	tř-e-š	tr-i	čes. tř-i
	3.	tr-e	tř-e	—	—
Mn.	1.	tr-e-me	tř-e-me	tr-i-me	tř-e-me
	2.	tr-e-te	tř-e-te	tr-i-te	tř-e-te
	3.	tr-ú	tr-ou.	—	—

Prech. prítomný: tr-úc, čes. tr-a, -ouc, -ouce.
Infinitiv: tre-ť, čes. tří-ti.

---

*) Jako to tak i iné podstatné mena slovesné vytýkame u sloves neprechodných, trpného príčastia vlastne nedopúšťajúcich.

Prech. minulý: čes. tře-v, tře-vši, třev-še.
Čin. príč. minulé: tre-l, čes. tře-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: tre-ný, -ná, né; čes. tře-n, -na, -no.

§. 228. Od ostatních vzorov liší sa tento nasledovne:

1) Prítomné tvary v ňom dávno prišly o koreňovú samohlásku pred *r* tak, že tr-em, tr-i a tr-úc stojá vlastne m. te-r-em, -i, -úc. U mleť slýchať ešte *e* a *ľ* m. *l* i pred *ú* práve tak, jako u stl-ať (§. 254): mel-em, meľ a me-ľúc, vedľa tvarov bez *e*: ml-em, ml-i a mľ-úc.

2) V infinitivných tvaroch koreňová samohláka *e* dostala sa prešmyknutím pred prípony, t. j. na pr. tre-ť a mle-ť stojá m. ter-ť a mel-ť asi tak, jako i tre-tí m. ter-tí a lat. ter-tius (§. 86, 1) m. tre-tius, tri-tus m. tir-tus od ter-ere atd.

V terajšom časovaní sloves ku vzoru tomu patriacich neobjavujú sa teda *l* a *r* nikdy samohláskami; v zbytkách staršieho *) naopak čili v odvodoch, vzniklých bezposredním priradením prípon infinitivu a príčastí ku koreňu, dosti často, jako na pr. v od-mr-ť, s-mr-ť, u-mr-lý; ne-vr-lý, o-tr-lý, tr-lica, tr-liť; čes. dr-tiny, roz-dr-titi (rozmrviť); pl-ný, lat. ple-nus m. pel-nus, litv. pil-nas od koreňa pil-ti (pl-niť) atd.

Druhá vrstva.

§. 229. Slovesa tej vrstvy sú též otvoreného a zavreného koreňa, jako: mi-núť a trh-núť. Časovanie tamtých osnované je na jednom, týchto na dvoch pňoch, z ktorých len prítomný vládne podstatným živlom známky, t. j. spoluhláskou *n*, infinitivný naopak rovná sa koreňu, t. j. na pr. u trh-núť, pad-núť, mrz-núť a podobných je ním trh, pad a mrz.

Hojnosťou a rozmanitosťou významu vyniká vrstva ta nad prvú značne. Tam prislúchajúce slovesa hľadeli sme vytknúť všetky. Ta a nasledujúce vrstvy naopak obsahujú ich už toľko, že ich ani nemožno ani netreba všetkých vypočítať. Tam, vyjmeš-li

*) Jak sa rozdielu tomu rozumeť má, to vysvitá z §. 166 — 172, 284 a z poznámky ku §. 294 mojej Srovnávacej mluvnice jazyka českého a slovenského.

dokonané necha-ť, najdeš len trvacie a prechodných viacej od neprechodných. Tu naopak je tých o mnoho viacej než oných a krome trvacích i dokonaných tak hojne, že sa zdá, jako by vrstva ta od prvopočiatku mala najkratšie alebo okamžité deje označovať. Preto sa tu i veľmi smelé oslabovanie koreňových živlov, najmä samohlások často objavuje. Srovnaj na pr. o-ct-nem sa s cítim, na-dch-nem s dých-am a dúch-am, h-nem m. hb-nem s hýb-em a hub-ím, čes. hles-nu s hlás-ám a i. Krome dokonaných napokon prichádzajú tu už i počínacie, jako: hluchnem, hustnem, chudnem, slabnem a pod.

Prvý vzor: *mi-núť.*

§. 230. V prítomných tvaroch obú vzorov poslední živel známky čili samohláska *u* pred sponou a príponami zaniká; v infinitive ju čeština vždy, slovenčina naopak len po prirodzene krátkych sylabách dlží: hy-núť, pad-núť, trp-núť; ale: tiah-nuť, vlád-nuť atd. Spona *ie* konečne v prítomnom čase ukaz. len tam prichádza, kde pred *n* inej spoluhlásky niet.

		Prít. čas ukaz.		Rozkaz. spôsob
Jedn.	1.	min-ie-m, čes.	-u	—
	2.	min-ie-š	-eš	miň
	3.	min-ie	-e	—
Mn.	1.	min-ie-me	-eme	miň-me
	2.	min-ie-te	-ete	miň-te
	3.	min-ú.	-ou	—

Prech. prítomný: min-úc, čes. min-a, -ouc, -ouce.
Infinitiv: minú-ť, čes. minou-ti.
Prech. minulý: čes. minu-v, minu-vši, minu-vše.
Čin. príč. minulé: minu-l, minu-la, minu-lo.
Trp. príč. minulé: minu-tý, -tá -té, čes. minu-t, -ta, -to.

§. 231. Ku vzoru tomu prislúchajú teraz krome slovęs otvoreného koreňa, jako: od-po-či-núť, pľu-núť, vi-núť a iné; i ty, ktoré pred *n* prišly o posledný koreňový živel svôj, jako: h-núť, hr-núť, hy-núť, u-s-núť, to-húť abo te-núť m. hb-núť,

hrb-núť (od hreb náležitého do I, 2), u-sp-núť a top-núť, tep-núť; v češtine i: ka-nouti, kle-nouti, ky-nouti, l-nouti, o-sl-nouti, tr-nouti m. slov. kap-núť, klep-núť, kyv-núť, lipn-núť, oslep-núť, trp-núť (§. 91, 4). Ž-núť podobne stojí u nás m. žh-núť a toto m. žeh-núť (§. 222, 2); tis-núť m. tisk-núť atd. (§. 91, 3). Vo s-po-mä-núť, za-po-mä-núť a pod. *ä* vzniklo z *ę* a toto z *ьn* v stbulh. po-mę-ną-ti m. po-mьn-ną-ti od mьn-ěti (§. 32 a 88).

Źa starodávna naopak slovesa prišlé o pernice pred *n* ča-sovaly sa dľa trh-núť tak, že sa pernice v troch posledních tva-roch časovacích, vznikajúcich z infinitivného pňa (§. 201), ob-javovaly, jak to posiaľ dosti jasne vysvitá medzi iným z od-vodov čes. o-b-lý (okrúhlý) a s-klep-ení. Prvý z nich stojí m. o-hb-lý a je vlastne činné príč. minulé určitého zakončenia, pošlé od o-h-nouti m. o-hb-nouti. S-klep-ení zase je pôdst. meno, vzniklé z trpného príčastia s-klep-en, primeraného in-finitivu s-kle-nouti m. s-kle-p-nouti. V našom po-h-ol a v mor. na-h-l, bežných vedľa obyčajnejších po-hnu-l a na-hnu-l, potom v ná-h-ly zračí sa též ešte starší spôsob časovania slo-vesa h-núť m. hb-núť, len že sa v nich koreňové *b* pred *l* nenavrátilo.

Druhý vzor: *trh-núť.*

§. 232. Časuje sa nasledovne:

		Prít. čas ukaz.	Rozkaz. spôsob.	
Jedn.	1.	trhn-e-m, čes. -u	—	
	2.	trhn-e-š	trhn-i	
	3.	trhn-e	—	
Mn.	1.	trhn-e-me	trhn-i-me, čes.	-ěme
	2.	trhn-e-te	trhn-i-te	-ěte
	3.	trhn-ú, čes. -ou.	—	

Prech. prítomný: trhn-úc, čes. trhn-a, -ouc, -ouce.
Infinitiv: trhnú-ť, čes. trhnou-ti.
Prech. minulý: čes. trh, trh-ši, trh-še.
Čin. príč. minulé: trh-ol, čes. trh-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: trž-e-ný, -ná, -né; čes. trž-e-n, -na, -no.

§. 233. Poslednie tri tvary sloves dľa toho vzoru časovaných vznikajú z pňa koreňu rovného čili dľa I, 1—4. Preto pred sponou *e* krome *h* i *k*, *ch*, *sk* a *zg* majú sa rozlišovať v *ž*, *č*, *š*, *šť* a *žď*: po-stiž-ený, oka-mž-enie, za-mč-ený, do-tč-ený, prašt-ený, na-dš-ený, vržd-enie atd. od po-stih-núť, mh-núť, za-mk-núť, do-tk-núť, prask-núť, na-dch-núť, vrzg-núť.

V činnom príčastí minulom muzkého rodu a jedn. čísla týchže sloves slovenčina koreňových samohlások nemení, len pred *l* vsúva *o*: stih-ol, prask-ol, vrzg-ol, mrz-ol, mlk-ol, vlh-ol atd. Čeština zase v tomže tvaru a prechodníku minulom má m. stbulh. ъ potrebovať *e* všade, kde by sa bez toho objavily skupeniny spoluhlások, neobyčajné v nej na konci slov, na pr. na-dech a na-dech-l, u-sech a u-sech-l, do-tek a do-tek-l atd. od na-dch-nouti, u-sch-nouti a do-tk-nouti m. stbulh. na-dъch-nąti, u-sъch-nąti a do-tъk-nąti.

Ale ani my ani Česi nedržíme sa už pevne pravidel týchto, tvoriac často i dotčené tvary dľa minú-ť: postihnu-l, postihnu-tý, čes. postihnu-v, -l, -t; zamknu-l, -tý, -t, -v atd.

Tretia vrstva.

§. 234. Známka vrstvy tej, samohláska *ě*, objavuje sa len v češtine po pernicach a po *d*, *t*, *n*: trpě-ti, svrbě-ti, hlivě-ti, němě-ti, sedě-ti, letě-ti, kameně-ti. Po iných spoluhláskach stojí v nej vždy *e* m. *ě*, vyjmúc bá-ti se a stá-ti m. boja-ti se a stoja-ti (§. 240, 2). U nás krome dvoch posledních sloves prichádza *a* m. *ě* i po *č*, *š*, *ž*, *šť* a *žď*, vzniklých z hrdelnic a zo skupenin *sk*, *st*, *zg* a *zd*. K objasneniu celého časovania sloves sem spadajúcich treba je troch vzorov: ume-ť, hore-ť a drža-ť.

Čo sa významu týče, obsahuje vrstva ta podobne k druhej o mnoho viacej neprechodných sloves nežli prechodných. Ale dokônaných niet v nej žiadnych než len počínacie a trvacie.

Prvý vzor: *um-eť.*

§. 235. Časovanie vzoru toho osnované je na jednom pni:

ume. Poslední živel jeho čili *e*, čes. *ě* však v prítomnom čase ukaz. objavuje sa len u tretej osoby množnej, vo všetkých ostatních zanikol stiahnutím tak, že na pr. um-ie-m stojí m. umě-j-em a toto m. neprehláseného umě-j-a-m (§. 42). Hláska *e* m. prvotného *a* je tu spona a *j* vsuvka k odstraneniu hiatu potrebná.

	Prít. čas ukaz.		Rozkaz. spôsob
Jedn. 1.	um-ie-m, *čes.*	-ím	—
2.	um-ie-š	-íš	ume-j, čes. umě-j
3.	um-ie	-í	—
Mn. 1.	um-ie-me	-íme	ume-j-me, uměj-me
2.	um-ie-te	-íte	ume-j-te, uměj-te
3.	ume-j-ú	-ějí.	—

Prech. prítomný: ume-j-úc, čes. uměj-e, -íc, -íce.
Infinitiv: ume-ť, čes. umě-ti.
Prech. minulý: čes. umě-v, -vši, -vše.
Čin. príč. minulé: ume-l, čes. umě-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: ume-nie, čes. umě-ní.

§. 236. Tak sa časujú slovesa od podstatných a prídavných mien pošlé významu počínacieho, jako: bohateť, bujneť cneť sa (m. teskneť), dneť sa, dražeť (odo drah-ý), hladneť, kameneť, lacneť, mrzačeť (od mrzák), nemeť, šediveť, tučneť, željeť, žilnateť a mnoho iných, ktoré s náležitými do II vrstvy latinským na *escere* odpovedajú a v nemčine sa opisujú, na pr. bohateť znie lat. ditescere, nem. reich werden.

Druhý vzor: *hor-eť.*

§. 237. I ten i nasledujúci vzor časujeme dľa dvú pňov: dľa prítomného na *i*: hori a drži, a dľa infinitivného na *e* a *a*: hore a drža. Týmto posledním samým rozoznávajú sa ty vzory od sebä vóspolok a od sloves IV vrstvy. V prítomnom čase ukaz. u všetkých troch má už i slovenčina *í* m. *ie* a *ia* m. *ejú* predošlého vzoru. Česi *ia* prehlásili v *ie* a potom stiahli v *í*.

	Prít. čas oznam.	Rozkaz. spôsob
Jedn. 1.	hor-í-m	—
2.	hor-í-š	hor, čes. hoř
3.	hor-í	—
Mn. 1.	hor-í-me	hor-me, hoř-me
2.	hor-í-te	hor-te hoř-te
3.	hor-ia, čes. hoř-í.	—

Prech. prítomný: hor-iac, čes. hoř-e, -íc, -íce.
Infinitiv: hore-ť, čes. hoře-ti.
Prech. minulý: čes. hoře-v, -vši, -vše.
Činn. príč. minulé: hore-l, čes. hoře-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: hore-n-ie, čes. hoře-n-í.

§. 238. Tak sa časujú:

1) všecky slovesa prvotné čili ty, ktoré sa v tej vrstve poprvé objavujú, jako: boleť, čupeť, hoveť, hrmeť, kypeť, museť, mysleť, pneť, viseť, svrbeť, smrdeť, strmeť, voleť; čes. bdíti (hore byť), čpíti (zapáchať nečím), dlíti (meškať), rdíti se (červeneť sa), veleti (kázať) a iné.

2) Hľadeť, leteť, mrzeť, sedeť, trpeť, väzeť, vrteť, čes. lpíti a iné, prichádzajúce i v II vrstve: po-hľadnúť, od-letnúť, mrznúť, sadnúť, trpnúť, väznúť, s-vrtnúť, lnouti, slov. lipnúť.

Tretí vzor: *drž-ať.*

§. 239. Časujeme nasledovne:

	Prít. čas oznam.	Rozkaz. spôsob.
Jedn. 1.	drž-í-m	—
2.	drž-í-š	drž
3.	drž-í	—
Mn. 1.	drž-íme	drž-me
2.	drž-í-te	drž-te
3.	drž-ia, čes. -í	—

Prech. přítomný: drž-iac, čes. drž-e, -íc, -íce.
Infinitiv: drža-ť, čes. drže-ti.
Prech. minulý: čes. drže-v, -vši, -vše.
Čin. príč. minulé: drža-l, čes. drže-l, -la -lo.
Trp. príč. minulé: drža-ný, -ná, -né; čes. drže-n i držá-n.

§. 240. Vzorom tým spravujú sa:

1) slovesa, pošlé bez stupňovania koreňových samohlások od iných hrdelnicami a skupeninami *sk*, *zg*, *st* a *zd* vynikajúcich pred známkami vrstvy, jako: mlčať od mlk-núť, bežať od beh-ať, pršať od prch-núť alebo prch-ať, šlyšať od slých-ať, vreštať od vresk-núť, vrždať od vrzg-núť, šušťať od šust-núť, hvižďať od hvízd-ať. Tým a iným podobné slovesa z V, 1 a 2 vynikajú stupňovanými samohláskami, po čom sa najľahčej dajú rozoznať od náležitých sem.

Tak na pr. kráčať a máčať majú též *č* z *k* vzniklé, ale *á* v nich je stupňované *o*, patrné v kročiť a močiť, pošlých od krok a mok: nemôžu teda sem prislúchať.

2) *Báť sa* a *stáť* vznikly stiahnutím *oja* v *á* zo stbulh. bojati sę a stojati (§. 59). I ostatnie infinitívné tvary ich majú *á* m. *oja*: bá-l sa a stá-l, bá-n-e sa a stá-n-e, bá-v a stá-v. Prítomnými tvary drží sa čeština len u bá-ti se zcela vzoru: boj-ím, boj a boj-e se; u stá-ti naopak obľúbila si neústrojné *ů* m. *o* v: stůj m. stoj (Srovn. §. 60, 5).

Hláska *j* ostatne v boj-ím nenie vsutá jako na pr. v bi-j-em (I, 6), no vyvinula sa iste stupňovaním zaniklého u nás, u Litevcov naopak podnes zachovaného koreňa *bi* zcela tak, jako v poj-ím, pošlom od *pi* v pi-ť (§. 55, 3) a jako toto tak i boj-ím je príčinného čili toho významu, ktorého straším. Čím i to už náležitého svetla nabýva, prečo užívame slovesa toho vždy zvratne čili so *sa*. Tak vzniklo *j* tuším i v obdobnom stoj-ím: stupňovaním totižto koreňa *sti*, pošlého oslabením *a* v *i* zo *sta*. U Rusov slýchať skutočne sty-ť m. a v. sta-ť a od *y* k *i* nedaleko (§. 27).

Štvrtá vrstva.

§. 241. Čo sa času týče, obsahuje vrstva ta

1) nasledujúce dokonané slovesa: hodím, chybím (errabo), chytím, chopím, kročím, kúpim, lapím, mrštím a praštím čo hodím, pustím, skočím, sľúbim, strelím, strčím, sotím, stúpim, vrátim, vtipím sa a trafím z nem. treffen; v češtine i ra-

ním m. našeho po-raním. Chybím od chybeť (deesse, mangeln) patrí do III, 2 a čo také je neprechodné a nedokonané.

2) Trvacieho významu sú prvotné čili ty slovesa, ktoré sa tu poprvé objavujú a pod č. 1 nespadajú, jako: činím, dojím, lovím, lomím, mluvím, nutím, prosím a pod. Z odvedených od iných sloves len príčinné sú též trvacieho významu, jako: pojím, sadím a iné. Od iných čiastok reči pošlé slovesa naopak všecky, jako: množím, suším, žením, protivím sa atd.

3) Pokračovacieho smyslu sú všecky ty slovesa, ktoré z iných vrství prešly sem ale tak, že sa tým nestaly príčinnými, jako: brodím, chodím, lazím, nosím, strážim, vodím, vozím, vláčim a podobné, pošlé od koreňov náležitých do I, 1—4: bred, šed (§. 269, a), lez, nes, strěh, ved, vez a vlek. V hon-ím od žen-iem (V, 3) navrátila sa pred *o* hrdelnica *h* tak, jako *ch* v chod-ím od šed a *k* v koj-ím od či (§. 55, 3)

§. 242. Čo sa smeru pôsobenia týče, vrstva ta je pravý opak dvú predošlých. Vyjmúc totižto dakoľko zvätša hýbanie znamenajúcich neprechodných sloves, jako: chodiť, kročiť, skočiť, stúpiť a podobné, všecky ostatnie sú prechodné.

Vysvitá to najlepšej, srovná-li sa dakoľko sloves, pošlých v II a III vrstve od podstatných a prídavných mien s prislúchajúcimi sem, na pr. moknúť s močiť, schnúť so sušiť, boleť s bieliť, slabnúť abo slabeť so slabiť a iné.

Krome tých obsahuje vrstva ta veľmi mnoho príčinných, jakých v prvých troch niet, vyjmúc jediné bá-ť sa (§. 240, 2). Jako to, tak i sem náležité slovesa vznikajú z iných druhým a tretím spôsobom stupňovania samohlások (§. 48 a 49), menovite

1) *u* v *ov, av* a *áv:* o-sloviť a sláviť od slu-ť, plaviť od plu-ť, troviť a tráviť od tru-ť, vy-praviť od zaniklého u nás koreňa *pru* (ísť);

2) *y* v *av* a *va:* baviť od byť, kvasiť od kys-núť, u-naviť a z-σ-taviť od koreňov *ny* a *ty,* z ktorých len druhý je ešte v češtine dľa I, 6 (§. 225) v obehu, ný-ti (tabescere) naopak len starí Česi časovali dľa tohože vzoru;

3) *e* m. *ě* v *a:* sadiť od sed-eť m. stbulh. sěd-ěti;

4) *e* v *o:* točiť od tek v tiecť, po-ložiť od lež-ať, za-klopiť od klep-núť, topiť od tenúť m. tep-núť (§. 91, 4) atd.

5) *i* v *e, ie* (čes. *e, ě* a *í*) a *oj:* lepiť od lip-núť; za-vesiť, čes. za-věsiti od vis-eť; svietiť, čes. svítiti od svit-núť; hnojiť od hni-ť, pojiť od pi-ť, kojiť od či, rojiť a roniť, kde *n* k vôli rozdielu od predošlého je vsuté, od ri-núť atd.

6) *l* a *r* zvätša v *ol, or, ar* a *la, ra:* modliť sa m. stbulh. moliti sę (srovn. lat. e-mollire) od ml-eť, moriť a mariť od mr-eť, po-noriť od nr v stbulh. po-nr-ěti (vniknúť), variť od vr-eť; plaziť od plz-núť, smradiť od smrd-eť, trápiť od trp-eť, vrátiť od vrt-eť atd.

7) *ъ* v *u* a *ь* v *o:* budiť a zvoniť od bd-íti (hore byť) a zn-íti, slov. zn-eť m. stbulh. bъd-ěti a zvьn-ěti.

§. 243. Časovanie všetkých sloves štvrtej vrstvy spravuje sa nasledujúcim vzorom:

	Prít. čas ukaz.	Rozkaz. spôsob.
Jedn. 1.	čin-í-m	—
2.	čin-í-š	čiň
3.	čin-í	—
Mn. 1.	čin-í-me	čiň-me
2.	čin-í-te	čiň-te
3.	čin-ia, čes. -í.	—

Prech. prítomný: čin-iac, čes. čin-ě, -íc, -íce.
Infinitiv: čini-ť, čes. čini-ti.
Prech. minulý: čes. čini-v, -vši, -vše.
Čin. príč. minulé: čini-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: čin-e-ný, čes. čin-ě-n.

§. 244. Hláska *e* pred *n* v trpnom príčastí minulom je spona, pred ktorou pňové *i* buď bezposredne buď čo *j* do predchádzajúcich spoluhlások vniklo, čím by sa *d* a *t* maly vždy rozlišovať v *dz*, čes. *z*, a v *c* (§. 93, 1), *s* a *z* v *š* a *ž*, *sl, sn, zl, zn, st* a *zd* v *šľ, šň, žľ, žň, šť* a *žď* (§. 96). Ale teraz zanedbáva sa už rozlišovanie to a síce vo slovenčine viacej nežli v češtine tak, že my ho už len v u-rodz-ený (ingenuus)

a za-trac-ený (condemnatus) pre rozdiel od u-rod-ený (natus) a za-trat-ený (perditus), potom v myšl-ienka, zriedka inde máme. Čeština u *sn*, *zn* a *zd* obmäkčuje už len *n* a *d*, ostatních rozlišek naopak drží sa zvätša posiaľ: hoz-en, souz-en, chyc-en, plac-en, noš-en, vož-en, myšl-en, pušt-ěn; ale: děd-ěn, kad-ěn, cít-ěn, plaz-en, ct-ěn, kresl-en atd. Spaš-en od spas-iti neprichádza v nej též než spas-en od spas dľa I, 1. Písmena *ě* napokon potrebuje len po *d*, *t* a *n*, po pernicach nikdy: hub-en, lap-en, lov-en, mám-en atd. Len u sloves III vrstvy objavuje sa *ě* i po pernicach: svrb-ěn-í, hov-ěn-í, rozum-ěn-í, kyp-ěn-í atd.

Že sa kedysi príčastie to i bezposredním prirážaním prípony *t* tvorilo, to vysvitá posiaľ dosti jasne z prídavných mien: s-loži-tý, u-rči-tý, toči-tý a pod. Tak vznikly i: ná-leži-tý, leža-tý, stoja-tý a podobné, ale od sloves III vrstvy.

Piata vrstva.

§. 245. Slovesa tej vrstvy rozchádzajú sa i dľa koreňa i dľa pňa na dva oddiely. Sú totižto buď zavreného buď otvoreného koreňa a jednoho lebo dvú pňov. K objasneniu časovania ich potrebujeme štyroch vzorov: vol-ať, tes-ať, br-ať a hr-iať. Len časovanie prvého z nich osnované je na jednom pni.

Čo sa času týče, obsahuje vrstva ta samé nedokonané slovesa a síce tak, že prvotné z nich sú trvacieho, odvedené od iných zase buď pokračovacieho buď opakovacieho smyslu.

Strany smeru pôsobenia konečne podobá sa vrstva ta najviacej I a IV, obsahujúc o mnoho viacej prechodných než neprechodných sloves. Príčinné sú menovite všetky odvedené od takýchže sloves IV vrstvy, jako: máčať, na-pájať, vešať a pod.

Prvý vzor: *vol-ať.*

§. 246. Jako u umeť (§. 235), tak i tu v prítomnom čase ukaz. drží sa poslední živel pňa čili *a* len u 3 os. množnej:

vola-jú; u všetkých ostatních naopak zaniká stiahnutím *aja* po tvrdých spoluhláskach v *á* (§. 59, 1). Čím na pr. vol-á-m stojí m. volá-j-a-m, kde *m* je prípona osobná, *a* pred ňou sponai a *j* vsuvka k odstraneniu hiatu potrebná.

Známka rozkaz. spôsobu *i* objavuje sa tu čo *j*, pred ktorým čeština asi od troch století prehlasuje *a* v *e* (§. 207).

		Prít. čas ukaz.	Rozkaz. spôsob.
Jedn.	1.	vol-á-m	—
	2.	vol-á-š	vola-j, čes. vole-j
	3.	vol-á	—
Mn.	1.	vol-á-me	vola-j-me, vole-jme
	2.	vol-á-te	vola-j-te, vole-jte
	3.	vola-j-ú, čes. -í.	—

Prech. prítomný: vola-júc, čes. volaj-e, -íc, -íce.
Infinitiv: vola-ť, čes. vola-ti.
Prech. minulý: vola-v, -vši, -vše.
Čin. príč. minulé: vola-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: vola-ný, čes. volá-n (§. 214).

§. 247. Vzorom tým sa spravujú vôbec slovesa opatrené tvrdými spoluhláskami pred známkou vrstvy, jako: čakať, chovať, chystať, kochať sa, konať a mnoho iných, osobite v češtine (§. 252).

Po mäkkých spoluhláskach odchyľuje sa slovenčina od vzoru toho sťaženinou *ia* m. *á* z *aja*: vrac-iam, -iaš, -ia, -iame, -iate, -ajú (§. 59, 4). Krome toho majú ešte *ia* m. *á* asi nasledujúce slovesa: klaňať sa, macať, rušať, staviať ob-ecať (§. 272), vešať, voňať, za-vadzať a po-žičať m. požitčať. Všecky ostatnie tejže vrstvy vynikajú dlhosťou pňovej samohlásky a preto sa v nich *ia* skracuje v *a* (§. 58): s-háň-am, -aš, -a, -ame, -ate, -ajú. V češtine rozdielu takého niet. Ona i m. *ia* i m. *a* pošlých z *aja* má *í* a krome toho prehlasuje ešte i známku vrstvy čili *a* všade v *e* lebo *ě*: vrac-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -ejí; -ej, -eje, -eti, -ev, -el, -en; shán-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -ějí, -ěj, -ěje, -ěti, -ěv, -ěl, -ěn.

§. 248. Mäkkými spoluhláskami pred známkou *a* vynikajú krome práve vytknutých vôbec slovesa, pošlé od iných stupňovaním pňových samohlások a rozlišovaním *d* a *t* v *dz* a *c*, *s* a *z* v *š* a *ž*, skupenin *sl*, *st* a *zd* v *šl*, *šť* a *žď*, zriedka i hrdelnic v sykavky, menovite:

1) Z náležitých do I, 6 len od tých, ktorých koreň vypadá na *i*: bíjať, píjať, hníjať a s-víjať; čes. i báječi (mluviť) od ba, zriedka užívaného dľa *bi-ť*; a míjeti, slov. míňať od mi, bežného len dľa II, 1.

2) Z II, 2 a z III prešly sem len asi tyto: do-hliadzať, čes. s neústrojným *ž* m. *z*: do-hlížeti od hľadeť, hleděti; v češtine i: po-bízeti (ponúkať) od po-bíd-nouti, mizeti (miznúť) od mh-nouti a líceti (osidla klásť) od lík-nouti.

3) Najčastej dostávajú sa sem slovesa zo IV vrstvy, jako: o-búdzať, vy-chádzať, s-vádzať, sácať, u-trácať, pre-kácať, u-hášať, s-nášať, s-vážať, pre-kážať, u-rážať, púšťať, pre-mýšľať, za-cláňať, vy-krápať, roz-právať, pri-túľať, kráčať, máčať a iné, čes. s prehláskou *e* lebo *ě* m. *a*: o-bouzeti, vy-cházeti, s-váděti atd. od budiť, chodiť, vodiť, sotiť, tratiť atd.

Druhý vzor: *tes-ať.*

§. 249. Sem patria slovesa, u ktorých prítomný peň vypadá na *i*: česi, kazi atd. Pred *a*, čo posledním živlom pňa infinitivného, stávajú nasledujúce spoluhlásky:

1) sykavky *s* a *z* v česať, kasať, kresať, kúsať, pásať, plesať, písať; kázať, lízať, mazať, rezať, čes. i tázati se (pýtať sa); *dz* len v hádzať a sádzať;

2) zubnice *t* a *d*: metať, trestať, vládať, rehtať, reptať, šeptať, rapotať, štebotať, trepotať a podobné, pošlé od podstatných mien, vypadajúcich na *ot* a *et*;

3) hrdelnice: dýchať, páchať, plakať a plákať, skákať abo skácať, týkať sa, strúhať;

4) retnice *p*, *b* a *m*: drápať, chápať, chrápať, kopať, slopať, sypať, štípať, tepať; dlábať, hrabať, hýbať, zobať; driemať, klamať, lámať, chrámať a iné;

5) plynné *l*, *r* a *n*: bublať, kašľať, mumlať; kárať, orať, párať, žebrať, stenať, čes. stonati.

§. 250. Mnohé z tých sloves dostaly sa sem z prvých štyroch vrství, menovite z I, 2: dlbať, skubať, čerpať a čes. i tepati. *Hrab*-ať je tretí stupeň tamže náležitého koreňa *hreb*, druhý čo podstatné meno znie *hrob*. Najslabší jeho tvar *hr* m. *hrb* objavuje sa v hr-núť m. hrb-núť čili vo vrstve II, kam i dých-ať a hýb-ať čo dch-núť a h-núť m. hb-núť náležia (§. 229). Táz-ati se pošlo rozlišením *h* v *z* z táh-nouti, slov. tiah-nuť m. stbulh. tęg-nąti tak, jako miz-eti m. miz-ati z mh-nouti, slov. i mih-núť; v táh-ati, slov. tiah-ať, náležitom pod vol-ať, zostalo *h*, aby sa rozoznávalo od predošlého. Viaz-ať s viaz-nuť a väz-eť majú *ia* a *ä* m. *ę*, zachovaného v stbulh. vęz-ati, -nąti a -čti; a *z* m. prvotného *d*, slyšiteľného v nem. bind-en. Met-ať, mot-ať a mát-ať tak sa majú pňovou samohláskou k met-iem (I, 3), jako za-plet-ať, plot a plát-ať ku plet-iem. Kres-ať dostalo sa sem stupňovaním z krs-núť čili z II, 2; hádz-ať, sádz-ať, cháp-ať, kár-ať, lám-ať, skák-ať a pod. zase z IV, kde znejú: hod-iť, sad-iť, chop-iť atd.

§. 251. V prítomných tvaroch sloves tých posledný živel pňový *i* vnikol do predchádzajúcich spoluhlások, čím sa hrdelnice rozlišily v *č*, *š* a *ž*, zubnice v *c* a *dz* (čes. *z*); *s*, *z*, *dz*, *n*, *l* a *r* zmäkly, na pr. skáčem, dýšem, strúžem, mecem, vládzem, češem, kážem, hádžem, steniem, bubliem, oriem, čes. oř-i. Ostatnie prehlásky a zvláštnosti, ktorými časovanie sloves tých vyniká, vysvitnú zo vzoru jeho a z poznámek o ňom.

		Prít. čas ukaz.	Rozkaz. spôsob.
Jedn.	1.	teš-e-m, čes. -i	—
	2.	teš-e-š	teš
	3.	teš-e	—
Mn.	1.	teš-e-me	teš-me
	2.	teš-e-te	teš-te
	3.	teš-ú, čes. -í	—

Prechň. prítomný: teš-úc, čes. teš-e, -íc, -íce.

Infinitiv: tesa-ť, čes. tesa-ti.

Prech. minulý: čes. tesa-v, -vši, -vše.
Čin. príč. minulé: tesa-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: tesa-ný, čes. tesá-n.

§. 252. Vzoru toho drží sa stále terajšia čeština už len asi u nasledujúcich sloves: kázati, tázati se, vázati, psáti a plakati; všetky ostatnie radšej časuje dľa volať: čeho menovite tam i potrebuje, kde by ináčej neboło možno rozoznať v nej prítomného času rozkazovacieho spôsobu od ukazovacieho, jako na pr. u tresta-ti, ktorého imperativ dľa tesa-ti musí zneť: tresc-i, -eme, -ete (§. 207): teda zcela tak jako 1 os. jedn. a 1 i 2 množná prítomného času ukazovacieho spôsobu.

Prítomné tvary slovesa *psá-ti* znejú i česky s *í* a *i*: píš-i, -eš atd. piš, piš-me, -te; píš-e, -íc, -íce. *Plaka-ti* dlží *a* v 2 a 3 os. jedn. a v 1 i 2 množnej prít. času ukazovacieho: plači, pláčeš, pláče, pláčeme, pláčete, plačí. Práve to činí čeština i s *o* u *stona-ti*, časuje-li ho dľa tesa-ti: ston-i, stůněš, stůně, stůněme, stůněte, stoní. Naše sten-ať s ora-ť vynikajú ešte pňovým *i* pred sponou *e* v [illegible] ori-em, steni-eš, ori-eš atd.

Tretí vzor [illegible]

§. 253. [illegible] natoľko, [illegible] oba osobi[illegible] kol - kla, sl - sla, stel - stla, der-dra, per - pra, žer - žra, žen - hna, cp - cpa; ruv - ruva abo rv - rva; rev - reva (čes. řv - řva), zv i zov - zva; čes. i žv -žva m. slov. žu (§ 225), štv - štva (huckať) a ss - ssa (cicať).

Vzor časuje sa takto:

	Prít. čas ukaz.	Rozkaz. spôsob.
Jedn. 1.	ber-e-m, čes. -u	—
2.	ber-e-š	ber
3.	ber-e	—
Mn. 1.	ber-e-me	ber-me
2.	ber-e-te	ber-te
3.	ber-ú, čes. -ou	—

Prech. prítomný: ber-úc, čes. ber-a, -ouc, -ouce.
Infinitiv: bra-ť, čes. brá-ti.
Prech. minulý: čes. bra-v, -vši, -vše.
Čin. príč. minulé: bra-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: bra-ný, čes. brá-n.

§. 254. Časovanie to ponáša sa na vzor tre-ť (I, 7) tak veľmi, že sa zdá, jako by bra-ť s ostatními infinitivnými tvary prešmyknutím bolo vzniklo z bar-ť, bra-l z bar-l a bra-ný z bar-ný dľa tre-ť z ter-ť atd. (§. 228) Má-li sa to skutočne tak, patrí aspoň bra-ť a všetky ty slovesa, ktoré majú též *r* abo *l* čo druhý koreňový živel, vlastne do I, 7 čili *a* v infinitivných tvaroch ich nenie vlastne známkou vrstvy no koreňovou samohláskou, ktorá v prítomných tvaroch sklesla zvätša na *e*, u kol-em od kla-ť na *o*, u šl-em od sla-ť napokon zcela zanikla, jako v tr-e-m m. ter-e-m.

Kla-ť, sla-ť a stla-ť obmäkčujú *l* a sla-ť i *s* v prítomných tvaroch. Preto u nich a u mle-ť (§. 228) čeština i prehlasuje *a* v *e*, *u* v *i* a *ou* v *í*: kol-i, -í, -e, -íc m. obecných: kol-u, [illegible] slov. kol-em, koľ-ú, koľ-úc.

[illegible] pred nimi spoluhláska, slýchať i *ie* [illegible] zen-iem [illegible] iete; ber-iem, -ieš atd.

S [illegible]

§. 255. Prítomný [illegible] končí [illegible] samohláskami, z ktorých sa *e* čili vlastne *ě* v infinitivnom [illegible] čo *i* kedysi objavovalo, prečo treba i tu oba vytknúť: ka-kaja, la-laja (hrešiť, karhať nekoho), chve-chveja, kre-kreja (s *o* značí zotaviť sa), le-lija, pre-prija, se-sija, sme-smija, ve-veja, ze-zija; čes. i pla-plaja (plápolať) a ta-taja (o snehu m. našeho topiť sa).

Vzor časujeme nasledovne:

	Prít. čas ukaz.	Rozkaz. spôsob
Jedn. 1.	hre-j-e-m, čes. hřej-i	—
2.	hre-j-e-š	hre-j
3.	hre-j-e	—

Mn. 1. hre-j-e-me hre-j-me
2. hre-j-e-te hre-j-te
3. hre-j-ú, čes. hře-jí. —
Prech. prítomný: hre-júc, čes. hřej-e, -íc, -íce.
Infinitiv: hria-ť, čes. hřá-ti i hří-ti.
Prech. minulý: čes. hřá-v, -vši, -vše.
Čin. príč. minulé: hria-l, čes. hřá-l i hří-l.
Trp. príč. minulé: hria-ny i -ty, čes. hřá-n, -t i hří-n, -t.

§. 256. Prítomné tvary vzoru toho vznikly tak jako u bi-ť (§. 225). U ká-ti se je prít. čas ozn. dľa vol-ať též už dávno v obyčaji: kám se, káš se atd. U nás znie dvojako: kaj-em, -eš sa atd. dľa hrej-em a s neprehlásenou sponou: kaj-am, -aš atd. (§. 42)

V infinitivných tvaroch čeština sťahuje stále *aja* v *á*: káti, kál, kán m. slov. kajať, kajal, kajaný; slovenčina zase *ěja* a *ija* vždy v *ia*, *aja* v *á* len u lá-ť: hriať, priať atd. m. hrějať, prijať. Čeština m. *ia* užíva zvätša též *á*, riedšej *í* (§. 59).

§. 257. Nauku o piatej vrstve završíme doplnením toho, čo o prenášaní sloves do nej v §. 248 a 250 vyloženo.

Ostatnie, t. j. vo vytknutých práve §§. nespomänuté slovesa z I, 1—4 dostávajú sa pod vzor *vol-ať* hlavne stupňovaním koreňových samohlások, najmä: *a*, *i*, *y*, *u*, *l*, *r* v *á*, *í*, *ý*, *ú*, *ĺ*, *ŕ*; *a* m. *ę* v *ia* a *o* v *a* i *á*: pásať, vy-rástať, stríhať, hrýzať, húdať, s-tĺkať, vŕhať, priadať, na-triasať, badať, po-máhať od pas, rast, strih, hryz, hud, tlk, vrh, prad, tras, bod a moh. Prvotné *e* buď zostáva buď sa též stupňuje a síce v *ie* čili tak jako i *e* m. *ě*: pre-pletať, o-pekať, u-tekať, riekať, za-žiehať, o-striehať, na-vliekať od plet, pek, tek, rek, žeh, střěh a vlěk.

Z I, 5 prechádzajú slovesa sem stupňovaním *ь* v *í* a *ъ* v *ý*: na-pínať, za-čínať, pre-klínať, o-mínať, s-ťínať, vy-žínať, na-jímať, čes. ždímati m. našehò žmíkať, vzniklého prešmyknutím zo žím-kať (§. 86, 2) a na-dýmati od pn, čn, kln, mn, tn, žn, im, ždm a dm m. stbulh. žьm a dъm. Tak vzniklo i čít-ať od čt m. čьt (§. 220, 3).

U sloves prešlých z I, 2 do 6 zaniklá tam spoluhláska *v* tu pred známkou *a* ožíva a samohláska koreňová sa dlží: ší-vať, u-žívať, ob-úvať a plievať od šiv, živ, ob-uv a plěv. O-statnie z patriacich do I, 6 (čili ty, ktorých sme ešte v §. 248 nespomänuli) dostávajú *v* pred známku *a*, aby sa ušlo hiatu, a samohlásku svoju též dlžia: hrávať, po-znávať, do-zrievať, pri-spievať, s-pievať, u-mývať, na-dúvať atd. od hra, zna, zrě, spě, pě, my a du.

Z I, 7 konečne prechádzajú sem slovesa též stupňovaním a síce *l* a *r* v *iel* a *ier:* roz-mieľať, čes. roz-mílati, u-tierať, o-pierať atd. od ml, tr a pr.

§. 258. Čo do podstaty tak prechádzajú pod vzor *volať* i slovesa II, III, IV, ba i V vrstvy, prijímajúc známku *a* též tro-jakým spôsobom a síce:

1) bezposredne ku koreňu, jako: behať od beh v s-beh-núť abo v bež-ať, za-páchať od pách-nuť, padať od pad-núť, hlásať od hlás-iť, chytať od chyt-iť, lapať od lap-iť a i.

2) O mnoho častej prichádzajú v odvodoch toho druhu stupňované samohlásky, menovite: *á* m. *a* a *o* a *ú* m. *u:* práskať od prask-núť, prašť-ať a prašt-iť; za-mákať od mok-núť, do-hárať od hor-eť, káľať od kol-em, vy-mlúvať od mluv-iť a inde; *í* m. *i* a *ь:* dvíhať od dvih-núť, vídať od vid-eť, s-po-mínať od mn-eť m. stbulh. mьn-ěti; *ie* m. *e* a *iel, ier* m. *l, r:* lietať od let-eť, po-stielať od stl-ať, s-bierať od br-ať, vy-dierať od dr-ať i dr-eť; *ý* m. *y* a *ъ:* slýchať od slyš-ať, po-sýlať, na-zývať a u-rývať od sl-ať, zv-ať a rv-ať m. stbulh. sъl-ati, zъv-ati a rъv-ati; po-lýkať od po-lk-núť. U toho a podobných však nedáva slovenčina rada zanikať prvému živlu známky vrstvy II, riekajúc i po-lkýn-ať m. po-lýkať, za-mký-nať, z-dochýnať, vy-schýnať atd. m. za-mýkať, z-dýchať, vy-sý-chať od za-mk-núť, doch-núť, sch-núť.

3) Najprostejší spôsob prenášania sloves pod vzor vol-ať záleží vo spojovaní známky *a* s infinitivnými pni vsuvkou *v*, pred ktorou *a* prechádza v *á* a *e*, vlastně *ě*, s *i* v *ie*. Pňové samohlásky naopak sa kráťa. Tak nakladáme vôbec s tými slo-

vesy, ktoré pod vzor ten dvoma predošlýma spôsoby neprechádzajú; so súcimi už tam len vtedy, keď ešte dlhšie trvanie deja majú označovať než je to, ktoré vyslovujú, dostanúc sa tam poprvé: menovite tedy so slovesy vrstvy V, III a IV, na pr. volávať, pisávať od písať, kôpávať, bolievať, činievať, chodievať, hudávať, pre-klinávať od pre-klínať, praskávať od práskať atd.

Šiesta vrstva.

§. 259. Slovesa tej vrstvy, na pr. kup-ovať, časujú sa dľa dvú pňov, z ktorých prítomný vypadá na *u:* kupu a infinítivný na známku vrstvy: kupova. K onomu prirážajú sa prípony zcela dľa bi-ť (§. 225), k tomu dľa vol-ať (§. 246) nasledovne:

	Prít. čas ukaz.	Rozkaz. spôsob.
Jedn. 1.	kupu-j-e-m, čes. -i	—
2.	kupu-j-e-š	kupu-j
3.	kupu-j-e	—
Mn. 1.	kupu-j-e-me	kupu-j-me
2.	kupu-j-e-te	kupu-j-te
3.	kupu-j-ú, čes. -í	—

Prech. prítomný: kupu-júc, čes. kupuj-e, -íc, -íce.
Infinitiv: kupo-vať, čes. kupova-ti.
Prech. minulý: čes. kupova-v, -vši, -vše.
Čin. príč. minulé: kupova-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: kupova-ný, čes. kupová-n.

§. 260. Tak sa časujú dva druhy sloves:

1) Odvedené zvätša od podstatných mien, riedšej od prídavných a od neohybných čiastok reči, jako: bojovať, ďakovať, hodovať, menovať, kraľovať, nocovať, obcovať, pracovať, žartovať, milovať, opakovať, radovať sa a podobné.

2) Pošlé od iných sloves, a to zvätša od náležitých do vrstvy IV a V, riedšej od ostatních.

U prenášania sloves zo IV vrstvy sem pňová samohláska sa kráti, spoluhlásky *d* a *t* sa rozlišujú v *dz* a *c*, *s* a *z* mäknú a mäkké netvrdnú, na pr. vy-ludzovať, od-sudzovať, za-rmuco-

vať, na-vracovať, o-svecovať, o-hlašovať, u-ražovať, vy-svetľovať, s-kloňovať, na-plňovať, u-jisťovať atd. od lúdiť, súdiť, rmútiť, vrátiť, svietiť, hlásiť, raziť, svetliť, kloniť, plniť, istiť.

Z V vrstvy sem prešlé slovesa vynikajú len krátkosťou pňovej samohlásky: vy-hadzovať, u-sadzovať, pre-pisovať, pokračovať, roz-väzovať, vy-lamovať atd. od hádzať, sádzať, písať, kráčať, viazať, lámať.

Čo sa týče času, slovesa prvého druhu sú trvacieho, ostatnie pokračovacieho abo opakovacieho smyslu. Ten sa sosilňuje preložením sloves sem náležitých pod vzor vol-ať dľa §. 258 č. 3: kupovávať, milovávať, pre-pisovávať atd.

Smerom pôsobenia napokon slovesa prvého druhu sú len prechodné a neprechodné. Príčinné objavujú sa len medzi pošlými od iných sloves, jako: pre-sadzovať, za-bavovať, pri-lepovať, za-vešovať, pre-budzovať a i.

b) Nesponové časovanie.

§. 261. Bezo spony časujeme teraz už len štyri slovesa: da-ť, jes-ť, ved-eť a by-ť (§. 203).

1) Da-ť.

Najmenej zbytkov toho časovania zachovalo sa posiaľ u *da-ť*, totižto len tretia osoba množná prítomného času ukazovacieho: dad-ia, čes. dad-í, a prít. prechodník: dad-úc, čes. dad-a, -ouc, -ouce. Ale ani tých tvarov nepotrebujeme už tak často jako vzniklých dľa vol-ať: daj-ú, -úc, čes. daj-í, -e, -íc, -íce.

Ostatne sloveso to náleží vlastne do I, 6; ale s odchýlkou vyloženou v §. 226.

2) Jed—jes-ť.

§. 262. Peň *jed* je prehláska zo stbulh. *jad,* zachovaného ešte i u nás v jas-le m. jad-le (§. 42 a 92). Hláska *j* v ňom je predsuvka (§. 64). Poslední jeho živel čili *d* v prítomnom

čase ukazovacom, vyjmúc 3 os. množnú, zaniká (§. 91), v rozkaz. spôsobe rozlišuje sa v *dz* a v infinitive v *s* (§. 92 a 93) dľa I, 3, kam peň ten ostatkom časovania svojeho patrí, jako nasleduje:

	Prít. čas ukaz.			Rozkaz. spôsob.	
Jedn.	1. je-m,	čes. jí-m	m. jed-m	—	
	2. je-š	jí-š	jed-š	jedz,	čes. jez
	3. je	jí	jed-ť	jedz-me,	jez-me
Mn.	1. je-me	jí-me	jed-me	jedz-te	jez-te
	2. je-te	jí-te	jed-te	—	
	3. jed-ia	jed-í			

Prech. prítomný: jed-iac, čes. jed-a, -ouc, -ouce,
Infinitiv: jes-ť, čes. jís-ti.
Prech. minulý: čes. jed, jed-ši, jed-še.
Čin. príč. minulé: jed-ol, čes. jed-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: jed-e-ný, čes. jed-e-n.

§. 263. Vedľa jed-ol slýchať u nás i je-l, ale ostatnie tvary toho príčastia neprichádzajú o *d*: jedl-a, -o, -i, -y. U šie-l, čes. še-l naopak zaniklo *d* zcela (§. 269, a).

S predložkou *s* dostáva sloveso to u Čechov vždy vsuvku *n* (§. 90, 3): s-n-ísti, s-n-ím, s-n-ěz, s-n-ědl atd. Dľa V, 1 slýchať ho i u nás s *n*: s-n-iedať, čes. s-n-ídati. Miesto s-nísti riekame obyčajne bez *n* a so *z* m. *s*: z-iesť. Dvojhláska *ie* m. čes. *í* je tu pravideľná dlhosť koreňovej samohlásky *e* a ne obmena sylaby *je*, slyšiteľnej v jednochuchom je-sť. Tu by vlastne též malo stáť *ie*, ale dľa §. 35 nemôže. Jednoduché jes-ť má predsuté *j* len preto, aby sa nepočínalo samohláskou. Složí-li sa však so *z* m. *s*, stane sa *j* zbytočným a koreňové *e* dlží sa obyčajne čili v *ie* tam, kde toho obdoba žiada, menovite krom infinitivu i v činn. príč. minulom: z-iedol dľa pliet-ol (§. 215) a v prít. čase ukazovacom, vyjmúc 3 os. množnú: z-iem, z-ieš, z-ie, z-ieme, z-iete, z-edia dľa viem (§. 264). Tvary: z-esť a z-edol sú tedy nesprávne, ač i skutočné. Predložka *s* konečne v celom tom slovese zmenená je v *z* najskorej preto, žeby sa ináčej nektoré tvary jeho miatly s pošlými od sedeť, na pr. so sed-ia.

3) V e d - e ť.

§. 264. Sloveso to vzniklo z vid-eť stupňovaním *i* v *e* (§. 55, 2) a časuje sa dľa dvú pňov: ved a vede. Onen patrí vlastne do I, 3 a tento do III, 2. S hláskou *d* pňa *ved* nakladá sa v prít. čase ukaz. a rozkaz. zcela tak jako u *jed*. Samohláska jeho dlží sa onde, vyjmúc 3 os. množnú, v *ie*. Napokon zachovalo sa u neho ešte i trpné príč. prítomné (§. 213) a kusá 1 os. jedn. prít. času ukazovacieho *veď* m. ved-e, stčes. a stbulh. věd-ě (§. 272).

Dľa všeho toho vypadá celé časovanie slovesa ved-eť takto:

	Prít. čas ukaz.			Rozkaz. spôsob.
Jedn. 1.	vie-m, čes.	ví-m	m. věd-m	
2.	vie-š	ví-š	věd-š	vedz, čes. věz
3.	vie	ví	věd-ť	
Mn. 1.	vie-me	ví-me	věd-me	vedz-me, věz-me
2.	vie-te	ví-te	věd-te	vedz-te, věz-te
3.	ved-ia	věd-í		

Prech. prítomný: ved-iac, čes. věd-a, -ouc, -ouce.
Trp. príč. prítomné: ved-o-mý, čes. věd-o-m.
Infinitiv: vede-ť, čes. vědě-ti.
Prech. minulý: čes. vědě-v, -vši, -vše.
Čin. príč. minulé: vede-l, čes. vědě-l, -la, -lo.
Trp. príč. minulé: vede-n-ie, čes. vědě-n-í.

§. 265. Sloveso *vid-eť* mimo složenia s predložkami znie v rozkaz. spôsobe též obyčajne s *dz*, riedšej s *ď*: vidz, čes. viz; má posiaľ trpné príč. prítomné a v češtine i prechodník tohože času tvorený dľa I, 3: vid-o-mý, čes. vid-o-m a vid-a, -ouc, -ouce m. slov. vid-iac, vzniklého dľa III, 2.

Ostatkom časovania svojeho a vo složení s predložkami zcela patrí sloveso vid-eť do III, 2: vid-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -ia; zá-vid-ím, zá-viď, zá-vid-iac atd.

4) B y - ť.

§. 266. Sloveso to vyniká nad iné značne i hojnosťou i

rozmanitosťou tvarov časovacích, ktoré vznikajú u neho z troch pňov a síce: prítomné z *jes*, budúce z *bud* a minulé z *by*.

Jes je prehláska z *jas* práve taká jako *jed* z *jad* a *j* tu i tam predsuvka (§. 262). Miesto *by* slýchať posiaľ u nás i u Čechov kde tu i staršie *bu*, na pr. v bu-l m. čes. by-l. To znie u väčšiny Slovákov bo-l (§. 72, 3). Peň *by* nelíši sa teda podstatne od *bu* v *bu-d* než len hláskou *d*, ktorej pôvodu a úkonu neznáme posiaľ dostatočne.

Jedine *jes* časuje sa bezo spony, i to len v prítomnom čase ukazovacom; prechodníkom prítomným naopak patrí ono a *by* s *bud* úplne do vrstvy I, menovite: *jes* pod vzor nies-ť, *bud* pod plies-ť a *by* pod bi-ť.

§. 267. Dľa práve predošlých a nasledujúcich nížej poznámok

1) od *jes* pochádzajú len dva tvary časovacie a síce

a) prítomný čas ukazovací:

Jedn.	1. s-o-m	čes. js-e-m	m. jes-m
	2. si	j-si	jes-si
	3. jes-t, je		
Mn.	1. s-me	js-me	jes-me
	2. s-te	js-te	jes-te
	3. s-ú, s-a, jes-ú	js-ou	jes-ú.

b) Prechodník prítomný:

s-úc, čes. jsa (m. jes-a), -ouc, -ouce.

2) Z *bud* vzniká

a) tvarom prítomný a významom budúci čas:

Jedn.	1. bud-e-m, čes. -u	Mn.	bud-e-me
	2. bud-e-š		bud-e-te
	3. bud-e		bud-ú, čes. -ou.

b) Rozkazovací spôsob a síce veľmi rozumne preto, že sa to, čo kto rozkazuje, teprva má stať:

Jedn. 2. buď Mn. 1. buď-me
2. buď-te.

b) Prechodník budúci: bud-úc, čes. bud-a, -ouc, -ouce,

miesto ktorého však obyčajne pošlých od ma-ť a chce-ť potrebujeme, jak sa v skladbe vyloží.

3) Od *by* pochádzajú všecky ostatnie tvary časovacie a síce: a) jednoduchý minulý čas (§. 208)

Jedn.	1. by-ch	Mn. by-s-me, čes. by-ch-o-m
	2. by-s, -si	by-s-te
	3. by m. by-s-t	by m. by-ch-u.

b) Infinitiv: by-ť, čes. bý-ti.

c) Prechodník minulý: čes. by-v -vši, -vše.

d) Čin. príč. minulé: bo-l, čes. by-l, -la, -lo.

e) Trp. príč. minulé: by-t v byt-ie, čes. -í.

§. 268. O *jes* pripomänúť máme ešte nasledujúce veci:

1) Hlásky *o* a *e* v s-o-m a čes. js-e-m niesu spony no vsuvky preto potrebné, aby skupenina *sm* nestála na konci, kde ju slovančina od nepamäti nenávidí (§. 84, 2).

2) V jes-t pred enklitickým *ť* príponové *i* v češtine ožíva: jes-ti-ť (§. 205); v j-si naopak i *j* i príponové *i* zaniká a zostalé *s* priráža sa ku predchádzajúcim slovám, na pr. ty-s to a kde-s byl? Čo slov. též bez *i* znie: ty-s to a kde-s bol? (§. 77, 3). Tak priráža slovenčina a moravčina i *ch* m. *som*, na pr. ja-ch m. ja som nosil, chytala-ch m. chytala som (§. 208).

3) V s-a, bežnom miestami vedľa sú, stojí *a* proti pravidlu m. stbulh. *ą* v s-ą-tь (§. 32).

4) Po zápornom *ne* nezaniká *je* z *jes* vlastne nikde, splývajúc s ním v jednu sylabu tak, že nie-som, nie-si, nie-t, nie-sme, nie-ste, nie-su a nie-suc stojí m. ne-jesom, ne-jesi atd. (§. 59, 4). Podobne stiahnuté tvary boly už i u starých Bulharov pravidlom, na pr. ně-smь m. ne-jesmь, ně-si m. ne-jesi, ně-stь m. ne-jestь atd. V nie-t a rus. ně-t m. stbulh. ně-stь zaniklo koreňové *s;* v ne-n-ie, čes. ne-n-í, vzniklom vsutím hlásky *n* do ne-je (§. 90, 3), zas ani prípony osobnej niet. V ostatních osobách a v prechodníku prítomnom slýchať i u Čechov *j* po *ne:* nej-sem, nej-si atd. Bez *ne* naopak pred spoluhláskami je u nich *j* nemé tak, že na pr. jsem znie sem atd.

5) *Jes* neskladáme nikdy s predložkami než len *by* a *bud:* do-byť, na-byť, pri-byť, u-byť. Prítomné tvary tých a podobných složenin znejú u nás dvojako: dľa I a II vrstvy, na pr. dobud-em, dobuď, dobud-úc a dobudn-em, -i, -úc. Infinitivných radšej potrebujeme len dľa vrstvy druhej preto, že sa dľa prvej tvorené matú s pošlými od bi-ť, na pr. dobud-ol, nabud-ol atd. m. doby-l, naby-l. Menovite m. zaby-ť, zaby-l a zaby-tý riekame stále len zabud-núť, zabud-ol, -nul i zabo-l a zabud-nutý.

Česi m. složeniny tej riekajú zapomenouti a ostatnie časujú obyčajne dľa vrstvy I: dobud-u, dobuď, dobud-a, doby-ti, -v, -l, -t.

b) Nepravideľné časovanie.

§. 269. Nepravideľne sa časujú:

1) **is-ť, sta-ť a čes. je-ti.**

Všecky ty slovesa náležia vlastne do vr. I. a síce *ís-ť* s *je-ti* pod vzor plies-ť a *sta-ť* pod bi-ť, odchyľujúc sa od nich v časovaní takto:

a) Krom ís-ť m. id-ť a id-en-ie pochádzajú od pňa *id* všetky prítomné tvary: id-em, iď a id-úc. Po predložkách meníme *i* a *í* v *j* (§. 62, 2, c) a v rozkaz. spôsobe nedávame zanikať známke jeho *i* (§. 207): na-jsť, na-jdenie, na-jd-em, -i, -úc. V češtine i jednoduché tvary vynikajú hláskou *j:* jí-ti, ji-tí, jd-u, jd-i a jd-a, -ouc, -ouce. Vo dvoch prvých je *j* predsuvka a v ostatních obmena koreňového *i* (§. 66, 2). Ony vznikly hlavne vysutím koreňového *d* pred *t*. Keby Česi menovite v infinitive boli s nami rozlišili *d* v *s*, vypadal by ten u nich jís-ti čili zcela tak jako u *jím* (§. 262).

Ostatnie tvary časovacie vznikajú u slovesa toho z koreňa *šed,* ktorý z I, 3 stupňovaním *e* v *o* prechádza do IV: chod-iť a stupňovaním *o* v *á* do V: vy-chádz-ať. Prechodník minulý vypadá tedy u ís-ť čes. takto: šed, šed-ši, šed-še a činné príčastie tohože času: še-l, š-la, š-lo; u nás toto: šie-l, š-la, š-lo, a s predsuvkou *i:* iš-iel, -la, -lo m. prvotného: šed-l -la, -lo (Srovn. §. 263)

b) *Sta-ť* od nepamäti tvorí prítomné tvary svoje dľa II, 1: stan-em, -eš atd. stań, stan-úc. Infinitivné dľa tohože vzoru vzniklé: sta-núť, sta-nul atd. sú chybné, ač ich tu i tam i skutočne slýchať.

c) Čes. *je-ti* (niesť a viezť sa) vysúva *d* i v ostatních infinitivných tvaroch: je-v, je-l, je-t-í; prítomné naopak znejú u neho s *d*: jed-u, jeď a jed-a, -ouc, -ouce.

2) Vid-eť, chc-eť a čes. m-íti.

§. 270. Uchýlky slovesa *vid-eť* od vzoru hor-eť, kam i chc-eť patrí, vyložené sú už v §. 265.

Chc-eť m. stbulh. chъt-ěti abo chot-ěti menilo *t* v *c* za starodávna len v prít. čase ukazovacom, vyjmúc 3 os. množnú, a v rozkaz. spôsobe; odkuď len neskorej preniklo *c* u nás do celého časovania, vypadajúceho takto: chc-em, -eš, -e, -eme, -ete, -ú; chc-i, chc-úc, chc-el a chc-en-ie. Čeština naopak zachovala *t* zvätša posiaľ, časujúc sloveso to nasledovne: chc-i, -eš, -e, -eme, -ete, cht-í abo chtě-jí, cht-ěj, cht-ěje, cht-íti, cht-ěv, cht-ěl a cht-ěn-í.

I *mí-ti* (ma-ť) časujú posiaľ Česi lepšej dľa dvú pňov: *ma* a *mě* než my dľa jediného *ma*: má-m, má-š, má, má-me, má-te, ma-jú, čes. ma-jí; ma-j, ma-júc, čes. mě-j, ma-je; ma-l, iman-ie, čes. mě-l, mě-v, jmě-n-í. O *i* a *j* v poslednom tvare vidz §. 66, 2.

3) S p a - ť.

§. 271. Sloveso to čo u-s-núť m. u-sp-núť prislúcha vlastne do II, 2; čo spáv-ať do V, 1 a časuje sa tam zcela dľa mi-núť, tuto dľa vol-ať. O *spa-t*, čes. spá-ti naopak ťažko určiť, kam by vlastne náležalo. Infinitivnými tvary svojimi: spa-l, spa-v a spa-n-ie ponáša sa najviacej na slovesa, časované dľa V, 3. Vládne-li týmito prešmykovanie (§. 254), patria vlastne do I, 7 a dľa toho i spa-ť čo prešmyčka zo sap-ť. V prít. tvaroch však časuje sa dľa IV: sp-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -ia, čes. sp-í; sp-i, -ime, -ite, čes. sp-ěme, -ěte; sp-iac, čes. sp-ě, -íc, -íce.

d) Kusé časovanie.

§. 272. Príklady toho sú: *praj* abo *vraj*, *veru*, *veď*, v češtine i *vece* a *vari*.

Praj a *vraj* vznikly z 3 osoby jedn. prítomného času abo z aoristu čili z prav-í a vrav-í abo z prav-i a vrav-i od prav-iť a vrav-iť m. terajšieho vrav-eť, a síce takto: vysutím pernice *v* prešly základné tvary ty v pra-í a vra-í abo pra-i a vra-i zcela tak jako: treba v trá, trvali v stčes. tráti atd. potom obmenou hlásky *í* abo *i* v *j* v pra-j a vra-j zcela tak jako: da-i, le-i, ku-i atd. v da-j, le-j, ku-j (§. 207). Čeština krome toho prehlásila ešte pra-j v pre-j a toto napokon stiahla v pr-ý zcela tak jako za-jtra m. za-jutra v ze-jtra a z-ýtra (§. 78, 2).

Veru, čes. věru, je najskorej zastaralá 1 osoba prít. času ukazovacieho od ver-iť (§. 205) a *veď* m. ved-e, stčes. a stbulh. věd-ě od ved-eť (§. 264).

Spôsob, ktorým slovesné tvary ty sklesly v partikuly, znamenajúce to, čo *iste* a *však*, vysvitne náležite teprva zo skladby.

Čes. *vece*, rovné významom našemu praj abo vraj, je prehláska z vec-a a to 3 osoba jedn. aoristu: veca-ch (§. 208) od vec-ati (riekať), ktoré v našom ob-ec-ať m. ob-vec-ať (§. 91) podnes žije a z vet-iť v prí-vet-ivý, ob-eť m. ob-veť a jiných zcela tak vzniklo jako vrac-ať z vrát-iť (§. 247).

Vari, množne vari-te, ináčej: var -a var-te (m. našeho hybaj, hybajte, rus. pošol!), je zakrnelý rozkaz. spôsob, pošlý od var-iti, znamenavšieho ísť čili to, čo gotské far-an.

e) Opisovanie.

§. 273. Opísanými tvary časovacími vyslovujeme: minulý i dávnominulý a ponekuď i budúci čas ukazovacieho spôsobu, tretiu osobu rozkaz. spôsobu, celý spojovací spôsob a celý trpný rod.

1) Minulý a dávnominulý čas ukaz.

Minulý čas ten opisujeme činným príčastím minulým a prítomným časom ukaz. slovesa *byť*, vyjmúc 3 osobu obú čísel, kde sa *je* abo *jest* a *sú* obyčajne zamlčuje, na pr. niesol som,

niesol si, niesol; nesli sme, nesli ste, nesli; nesla som, nesla si, nesla atd. Miesto *som* slýchať u nás a Moravcov i *ch,* prirazené ku príčastiu abo i k iným slovám: niesol-ch, nesla-ch, ja-ch niesol atd. (§. 208)

Dávnominulý čas opisuje sa týmže príčastím spojeným s minulým časom slovesa *byť,* na pr. bol som bol, bol som niesol atd.

2) Budúci čas ukazovací.

§. 274. Ten opisujeme infinitivom a pomocným *budem* a síce:

1) u všetkých tých sloves, ktoré primeraných sebe dokonaných nemajú buď preto, že sa neskladajú s predložkami, jako: mať, ráčiť, smeť a iné, buď že s predložkami značne sa odchyľujú od prvotného významu svojeho, jako: ná-ležať abo pri-ná-ležať a pri-slúchať, zá-videť, ne-ná-videť a podobné, vynikajúce obyčajne dlhou predložkou.

2) z ostatních len u tých, ktorými t r v a j ú c u budúcnosť označiť máme a složením ich s predložkami nemôžeme, na pr. budem volať, budem vy-nášať a podobne len tam riekame, kde za-volám a vy-nosím nepostačuje.

3) Tretia osoba rozkaz. spôsobu.

§. 275. Tu opisujeme zakrsalou druhou osobou jedn. rozkazovacou *nech* m. nech-aj (§. 226) a 3 os. prítomného času ukazovacieho: nech nesie, nech nesú; nech píše, nech píšu atd. Vedľa *nech* slýchať u Čechov často, u nás riedšej i *ať:* ať nese, ať nesou, abo i obe spolu: nechať nese, nechať nesou.

Avšak miesto tretej osoby potrebujeme často i druhej, jako na pr. v Otčenáši: posväť sa meno tvoje, buď vôľa tvoja atd.

4) Spojovací spôsob.

§. 276. O spojovací spôsob prišli sme už v časoch predhistorických, potrebujúc od nepamäti miesto neho:

1) spojek: *že, jest-li, -li, keď* a iných s ukazovacím spôsobom, na pr. viem, že mi praješ; jestli človek človekom byť má, učiť sa musí atd.

2) rozkazovacieho spôsobu, na pr. povedz (= povieš-li) pravdu, prebijú ti hlavu;

3) aoristu slovesa *byť* čili *bych* s činným príčastím minulým: dal bych m. lat. da-rem, a *bol bych* s týmže príčastím: bol bych dal m. lat. dedi-ssem.

5) Trpný rod sloves.

§. 277. Trpné časovanie iných jazykov opisujeme:

1) trpným príčastím minulého času na *ný* a *tý* spojeným s pomocným *byť* a *bývať*, na pr. volaný som, bol som volaný, budem chválený, bývam bitý, bol rozpiaty atd.

2) činnými tvary sloves užívanými zvratne čili so *sa*: volám sa, chváli sa, posväť sa meno tvoje atd.

Poznámka. O lat. časovaní trpnom niet už ani najmenšej pochyby za našich čias, že jednoduché tvary jeho vznikly též splynutím činných so zvratným *se* v jedno slovo, na pr. amo-r z amo-se, amar-is z amas-se atd.

B) Neohebné čiastky reči.

§. 278. Rozdelenie čiastok reči na ohebné a neohebné je len terajšiemu stavu jazyka našeho a podobných primerané. Prvotnej povahe ich naopak práve tak by bolo neprístojné, nasledujúce čiastky reči za neohebné považovať, jako na pr. o skamenelinách mysleť, že by vždy tak stuhlými čili meravými boly bývaly, jakými sa teraz objavujú. Ty dozajsta vznikly z tiel organických bytostí, ktoré, kým žily, hýbaly sa samovoľne, jako všetky zvierata, abo aspon daly sa ohnúť, jako všetky rastliny. Podobne i neohebnými teraz nazývané čiastky reči aspon zväčša pochádzajú od ohebných čiastok reči, súc buď pády buď slovesné tvary viac abo menej zakrnelé a zmeravelé.

D) Predložky.

§. 279. Predložky dľa toho, jako ich potrebujeme, sú dvojnásobné: rozlučiteľné a nerozlučiteľné.

Ty prichádzajú stále len vo složených slovách a sú tyto: *pa, pra, pro, roz, su, vy, vz* a čes. *pře.*

Pa znie rozlučiteľne vždy *po* a *pra* taktéž aspon u Čechov *pro* (§. 69). U nás *pro* slýchať ešte v pro-rok a prospech, potom v odvedených: prorocký, prospešný atd. Miesto rozlučiteľného čes. *pro* riekame *pre,* čo zase čeština len vo složeninách má, jako: pře-chod, pře-vrátiti atd.

Roz, riedšej *ráz* (§. 69) značí rozlučovanie čili opak toho, čo *sú*, čes. *sou*, abo rozlučiteľné *s* a príslovka *spolu*, na pr. v roz-berať proti s-berať, v roz-bor proti s-bor a sou-bor, sú-sed, čes. sou-sed, sou-hláska, ináč spoluhláska atd.

Vy značí opak pomeru znamenaného rozlučiteľným *v* abo *vo,* na pr. vo vy-hnať a vy-ložiť proti vo-hnať a v-ložiť.

Vz znamená smer zdola hore obrátený, na pr. vz-nášať to, čo hore nosiť. Často však z neho len *v* abo len *z* slýchať, na pr. v-stať m. vz-stať, z-rast m. vz-rast atd. Čo *vez* prichádza v prítomných tvaroch slovesa vz-iať: vez-mem, vez-mi, vez-múc (§. 224).

§. 280. Rozlučiteľné predložky sú i mimo složenia s jedným abo i s viacej kosými pády v užitku. Ony tak pomáhajú označiť vôbec všecky ty pomery skloniteľných čiastok viet, ktoré sa samými pády, príslovkami a menením sloves dľa času i spôsobu buď naskrze nedajú vysloviť buď len temne a neurčite, menovite znamenajú tak priestor, čas, spôsob a príčinu čili to, kde, kedy, jako a prečo sa čo deje, jako na pr. keď riekame: sluha pracoval na poli od rána do večera s veľkou pilnosťou za chatrnú mzdu (Srovn. §. 286).

Žiadna predložka neprichádza s viacej odo troch pádov.

§. 281. Jedon pád a síce

1) genitiv žiadajú predložky: *bez, do, od, u, z, dľa* so složenými *po-dľa* a *vo-dľa*, čes. dle, podle a vedle; potom: *z-nad, z-pod, z-pred, z-medzi* a *z-pri*, ináčej: *z-po-nad, z-po-pod, z-po-pred, z-po-medzi, z-po-pri, z-po-za*. Složenin tých u Čechov niet, u iných Slovanov naopak, najmä u Poliakov, Srbov a Rusov, im primerané často slýchať. Tenže pád stáva i po príslovkách predložkám podobných, jako: kolo, o-kolo, v-ô-kol, krom abo krome, konec abo konča, kraj abo po-kraj, v-čas abo po-čas, blízko, daleko, nížej, výšej; čes. vně (vonku) a i.

2) Dativ stáva po: *k, proti, na-proti, o-proti*, potom po príslovkách: v-úsrety, čes. v-oustřety, ináčej v-stŕic; k-vôli a po pravom opaku tej čili po na-priek, čes. k vůli a na-vzdor.

3) Akkusativ slýchať u: *pre*, čes. *pro, prez, črez*, ináčej *čez* i *cez, kroz* a *s-krz*. Príslovka *mimo* prichádza v obecnej češtine často s genitivom m. správnejšieho akkusativu (§. 292).

4) Lokaľ sám spája sa len s *pri*.

§. 282. Dva pády a síce

1) akkusativ hlavne na otázku *kam* spájame s: *na, o, v; nad, pod, pred* a s príslovkou: *medzi*, čes. mezi.

2) Na otázku *kde* stáva po troch prvých lokaľ a po ostatních instrumentaľ.

§. 283. Tri pády: genitiv, akkusativ a instrumentaľ stáva u *s* a *za*; u *po* zase dativ, akkusativ a lokaľ.

S s genitivom značí opak nerozlučiteľného *vz* (§. 279), smer shora dolu obrátený, na pr. spadol s koňa; s akkusativom rovná sa príslovke *asi* a lat. circiter: s cent sena kúpil, s instrumentaľom konečne značí opak predložky *bez*: dcéra šla s matkou.

Za s genitivom značí to, čo v-čas abo po-čas, na pr. za Štefana kráľa stali sa Uhri kresťany, za tmy (keď bolo tma), za vidna atd. S akkusativom znamená *za* najčastejšej miesto na otázku *kam*; s instrumentaľom totéž, ale na otázky *kde* a *kade*.

Po s dativom určuje spôsob na otázku *jako*, ale zvätša

teraz už len v príslovkách: po-tichu, po-malu, po-česku a podobných, znejúcich u nás častejšej s *y* m. *u*: potichy atd. (§. 73, 2); nosí sa po našemu (rozumej: spôsobu). S akkusativom a lokaľom naopak prichádza *po* i mimo príslovky, značiac najčastejšej miesto a čas.

§. 284. Význam sloves menia predložky trojako:

1) určujú smer pôsobenia slovesy znamenaného čili to, odkuď vychádza dej a kam je obrátený, na pr. vy-niesť značí také nesenie, ktoré znútra nečeho vyniká von a v-niesť pravý opak toho; od-niesť zase nesenie, počínajúce sa leñ u površia nečeho, do-niesť abo pri-niesť opak toho atd.

2) Mnoho neprechodných sloves stáva sa prechodnými, jaknáhle ich s predložkami složíme, jako: vy-sedeť a vy-ležať (na pr. kurata), pre-stúpiť (zákon), do-stať (knihu), pre-kročiť (plot) a iné pošlé od neprechodných: sedeť, ležať atd.

3) Mnoho nedokonaných sloves menia predložky v dokonané. Tak na pr. po-nesiem, u-mrem, o-hluchnem a iné sú dokonané slovesa, znamenajúc tvary prítomnými budúci čas, ačkoľvek sa len predložkami *po*, *u* a *o* rozoznávajú od nedokonaných prítomného významu: nesiem, mrem a hluchnem. Práve tých troch predložek potrebujeme od nepamäti najčastejšej ku tvoreniu dokonaných sloves. Ony preto teraz už ani nemenia významu sloves dľa č. I. Čím na pr. po-veziem, po-letím, o-slepnem, o-šediviem, u-zriem, u-schnem a podobné složené tvary zrovna odpovedajú už len jednoduchým prítomného významu: veziem, letím, slepnem, šediviem, zriem a schnem práve tak, jako v latinčine budúce časy: veham, volabo atd. prítomným: veho a volo.

Hranice pôsobenia predložek na časový význam sloves nedajú sa určitejšej vytknúť než takto: vyjmúc slovesa: náležím, zá-vidím a podobné (§. 274, 1) všetky ostatnie nedokonané prvých štyroch vrství a ty, ktoré sa v V a VI po prvé objavujú, stávajú sa dokonanými i jednou predložkou. Ostatnie V a VI vrstvy naopak pravideľne len viacej predložek môže zmeniť též v dokonané. Tak na pr. vy-nášam, s-vážam, na-

vracujem, od-sudzujem a podobné sú nedokonané; po-vynášam, po-s-vážam, po-na-vracujem a po-od-sudzujem naopak dokonané.)

§. 285. Všetky predložky, ktoré teraz buď v spoluhláskach samých záležia, jako: *k, s, v, z* a *vz*, buď spoluhláskami sa končia, jako: *bez, od, roz, pod* a iné, staly sa takými zaniknutím koncového *z* a síce len tam, kde tým nevznikajú skupeniny spoluhlások naskrze nevysloviteľné abo nenávidené. Všade inde ožíva v nich *z* u nás a Rusov čo *o*, u Čechov čo *e* (§. 30., 2) a v *k* osobitne pred pernicami i čo *u*, na pr. ku prospechu, so strachom, so-brať, odo-hnať, rozo-staviť, podo-zrelý atd. m. k prospechu, s strachom, s-brať atd

II) Príslovky.

§. 286. Príslovky sú čiastice, ktorými priestor, čas, spôsob a príčinu určitejšej označujeme nežli sa to pády čistými abo s predložkami a menením sloves dľa času i spôsobu stať môže (§. 280).

Ony sa preto pridávajú buď ku slovesám buď ku prídavným menám a napokon i k iným prislovkám, na pr. žiak včera veľmi pekne písal, učiteľ ho preto vo škole i inde veľmi poriadným menoval.

§. 287. Dľa významu delíme príslovky vôbec na tázacie a odpovedné, osobite zase na priestorné, časové, spôsobové a príčinné; dľa pôvodu konečne na prvotné a odvedené.

Prvotných príslovek i spojek je vôbec veľmi málo. Za také pokladať možno na pr. a, i, ba, bo, ne, ni, či, -li a málo iných temného pôvodu. Ostatnie sú buď pády buď slovesné tvary viac abo menej zmeravelé.

§. 288. Čistých pádov podstatných mien málo, s predložkami spojených naopak veľmi mnoho potrebujeme príslovečne, menovite:

1) Genitivov, jako: dom-a, včer-a i -á m. večer-a, za-jtra a do-sti abo do-sť m. za-jutra a do-sytí (§. 78), do-poly, od-poly, s-hora, s-vrchu, z-dola, za-tmy, za-rána a iných;

2) Dativov: dol-u a dom-u vedľa obyčajnejšieho dom-ov m. dom-ovi, k-vôli;

3) Akkusativov: troch-u, večer, dne-s a let-os (§. 179), raz, na-raz, za-raz, na-hlas, na-priek, na-pokon abo na-posledy, na-zpamäť, na-schvál, o-kolo, v-ôbec atd.

4) Lokaľov: dol-e, hor-e, medz-i, lan-i i v-lani, v-nutri, po-tme, po-zajtrí, po-zadu atd.

5) Instrumentaľov: celk-om abo celk-y, predk-om, von-konc-om, pred-včer-om abo -ím atd.

K tým príslovkám patria i zbytky menného skloňovania prídavných mien neurčitých (§. 161).

§. 289. Prídavné mena jakosti objavujú sa príslovkami najčastejšej čo akkusativy a lokale jednotné neurčité čili s prí ponami *o* a *e*, vlastně *ě*: drah-o, tich-o, ľahk-o, dobr-e, zl-e, pekn-e atd. (§. 161) Čeština radšej má tu *e* abo *ě* než *o*, riekajúc na pr. i draz-e, tiš-e, lehc-e m. a v. výšej vytknutých na *o*.

Za akkusativy pokladať treba i všecky komparativy a superlativy príslovkové už i preto, že my posiaľ ešte riekame na pr. lepšie a najlepšie m. čes. lépe a nejlépe abo m. lat. melius (čo je vlastne též akkusativ) a optime. Obyčajnejšie komparativy a superlativy príslovkové na *ej* a *šej* sú tedy vlastne též akkusativy, prišlé behom času o koncové *e* (§. 76) tak, že na pr. dál-ej a lep-šej stojá m. dal-eje a lep-šeje.

Čeština nemá tvarov primeraných našim na *šej*, srovnávajúc príslovky len príponami *e* a *eji* abo *ě* a *ěji*, vzniklými též z prvotného *ěj-e*. Prvú z tých radšej odsúva nežli slovenčina primeranú jej *ej*: lép, hůř, méň, dél m. lépe, hůře, méně, déle a slov. lepšej, horšej, menej, dlžej; skôr, viac, výš atd. m. skorej, viacej a výšej (§. 76).

Touže príponou srovnáva ostatne i slovenčina o mnoho viacej príslovek nežli prídavných primeranou jej *ejí* (§. 168),

na pr. blízko — blížej, daleko — dálej, široko — šírej, nízko — nížej, vysoko — výšej, úzko — úžej, draho — dražej atd.

Viacej abo viac a vätšmi abo väčmi sú nepravideľné komparativy primerané positivom: mnoho a veľmi.

§. 290. Najviacej a najrozmanitejších príslovek pošlo od koreňov zá menných. O priestore na pr. pýtame sa príslovkami: k-de, ka-m, ka-de, po-ku-ď, od-ku-ď abo po-kia-ľ, od-kia-ľ; o čase: ke-dy, do-ku-ď abo do kia-ľ; o spôsobe: ja-ko, ko-ľko (čes. ko-lik), koľko-ráz, na-koľko; o príčine: pre-čo, na-čo, za-čo atd.

Odpovedných príslovek vzniklo též mnoho z pňov zájmenných a podobných. Také sú na pr. príslovky priestorné: tu, čes. i z-de (§. 81, 1 a 179) se-m, ta-m, ta-de, ni-k-de, ne-k-de, in-de, on-de, od-tu-ď abo od-tia-ľ a iné; času: te-ď abo te-raz, te-dy, in-dy, on-dy, vž-dy m. vš-dy od veś (§. 81, 1 a 195) abo za-vše, po-tom a iné; spôsobu: tak, onak, inak, to-ľko (čes. to-lik), na-toľko a iné; príčiny: pre-to, za-to, na-to atd.

§. 291. Príslovky pošlé od číslovek určujú hlavne spôsob dľa koľkosti. Najčastejšie z nich sú

1) ty, ktorými rozdelovacie číslovky iných jazykov, na pr. latinského, opisujeme, jako: po jednom, po jednej, po dvoch, po troch atd. (§. 186),

2) primerané otázke *koľkoráz:* raz, čes. jedn-ou abo jeden-krát, dva-razy, tri-razy, štyri-razy, päť-ráz, šesť-ráz atd. (§. 125, 2)

3) odpovedajúce otázkam *pokoľkoráz* a *koľkonásobne:* po prvé, po druhé; jednoduch-o, dvojnásobn-e, trojnásobn-e atd.

Číselného pôvodu jest i *len,* čes. jen abo jenom. Toto vzniklo totižto vysutím hlásky *d* z lokaľa jedn. jedn-om, u ktorého sa podstatný raz-e abo čas-e zamlčuje od nepamäti. *Jen* zase je zakrnelé jen-om, ku ktorému sa naše *len* práve tak má jako ledva k čes. jedva. *Lem* m. *len* konečne slýchať u nás tak, jako tajem-stvo m. taj n-stvo, mravy m. nravy atd.

§. 292. Príslovek pošlých od sloves máme též dakoľko. Taká je na pr. čes. a-rci, vzniklá splynutím spojky *a* s imperativom rc-i od rek (§. 222, 2) v jedno slovo. Významom svojím rovná sa prisvedčovacej á-no vzniklej z a-ono (§. 63, 1) a o-všem čili lokaľu jedn. číslovky *veś* s predložkou *o* (§. 195).

Kro-m, kro-me abo kre-m, kre-me a mi-mo sú trpné príčastia prítomné (§. 213), vzniklé ponekuď nepravideľne z kry-ť a mi-núť. U mi-mo je príponą bezposredne prirazená ku koreňu *mi*. Kro-m abo kre-m naopak vznikly stiahnutím (§. 59) z kry-j-o-m a kry-j-e-m m. stbulh. kry-j-e-mъ, kde *o* a prehláska jeho *e* je spona a *j* odstraňuje hiat jako v bi-j-e-m a inde (§ 62, 1). O slovesnej povahe obú hlasite svedčí i to, že spisovná čeština obe stále spája posiaľ s týmiže pády, ktoré prvotne boly abo posiaľ sú ešte s kry-ť a mi-núť (= prejsť, lat. praeterire) v užitku, a síce s kro-m abo kro-mě genitiv a s mi-mo akkusativ, miesto ktorého však už obecná čeština so slovenčinou i genitivu potrebujú.

Miesto našich príslovek: voľky, ne-voľky riekajú Česi rozkaz. spôsobom: chtě-j, ne-chtě-j od chtí-ti (§. 270). Prítomný prechodník tohože slovesa je druhým článkom složeniny čes. samo-chtě, rovnajúcej sa též složeným príslovkám samo-voľne a dobro-voľne. Tenže prechodník čo choť-a slýchať i v ruštine a u nás s prirážkou *s* čili čo choťa-s m. čes. ačkoli abo třeba-s. Ruské choť a slov. choť i choc sú zase skorej imperativy než obmeny predošlého prechodníka, ač i zo skladby náležite vysvitne, že prechodníky vôbec sú príslovkovej povahy.

III) Spojky.

§. 293. Spojky sú čiastice, ktoré buď jednotlivé články viet abo i celé vety spájajú, jako na pr. *a* a *i* v týchto vetách: nebo a zem pominú, žiak je pilný i poslušný, učiteľ sedí a žiak stojí.

V prvom z týchto príkladov spojuje *a* dva podmety, v druhom *i* dva prísudky pokaždé jednej a tejže vety; v treťom naopak sú dve rozličné vety slúčené spojkou *a* v jeden celok.

§. 294. Prvotných spojek, jako: *a*, *i*, *či*, *-li* a *bo*, je vôbec veľmi málo. Z odvedených mnohé sú doprosta i príslovky spolu a čo také též buď pády buď slovesné tvary viac abo menej zakrnelé a zmeravelé. Tak na pr. *vš-ak* je složenina z *veš* (§. 195) a *jak* m. jak-o a čo taká rovná sa prvotným významom svojím príslovke všeli-jak abo všeli-jako a terajším spojke *veď* (§. 272).

Jako ta tak i ostatnie odvedené spojky nabudú dostatočného svetla eprva zo skladby, kam i rozdelenie ich dľa významu na s r i a d i t e ľ n é a p o d r i a d i t e ľ n é vlastne náleží.

IV) Citoslova.

§. 295. Citoslova sú čiastice, ktorými buď rozličné city, jako: radosť, žalosť, podivenie a iné, dávame na javo buď zvuky v prírode slyšiteľné napodobujeme, na pr. ach, ó, hej, hoj, hahaha, paf, puf, pst. Ty a podobné do mluvnice vlastne ani nepatria preto, že sa im podobnými škreky i nemá tvár ozýva (§. 13).

Ostatnie v mluvniciach též citoslovami nazývané objavy rozličných citov naopak sú buď uplné buď viac abo menej zakrnelé vety, vkládané medzi články iných, prečo sa s onými spolu dobre menujú i m e d z i s l o v c a m i a v skladbe, kde dotčená povaha ich jasnejšou sa objaví, v s t a v k a m i.

Oprava chýb.

Na	strane	13	v riadku	6	zhora	čítaj:	svedoctví m. svedcctví
„	„	18	„	15	„	„	iné m. né
„	„	19	„	12	„	„	medzi m. medzs
„	„	19	„	13	„	„	a s m. a i
„	„	19	„	18	„	„	Srovnaj m. Srovnej
„	„	27	„	9	„	„	spomänutého m. spomännutého
„	„	30	„	8	„	„	bolo m. bylo
„	„	31	„	4	„	„	štyri m. štyry
„	„	88	„	6	zdola	„	bož-*ia* m. bož-*iu*
„	„	144	„	13	zhora	„	c) m. b)

Φ

Φερδιναντς ιουχ ισ. διεσες

Ικ λιδες εστ μεινε
τεστις εος ετεν
και ιλλιεν Κυσι
Κ τενιν ερι
Φερδιναντις
δοενι μεταιν

Zrinyi Miklós

becsületes ember

22

1701

22

98

209

251

215

chir chir

chir

Chir Chir

Znalka

reč slovenská

odelenie

1. narečie

českomoravské

slovenské

186

